AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- nâzım hikmet'in
  kıyamet sureleri
  nedim gürsel
- şiirler
  can yücel
- "devrimci olmak"
  üzerine
- "şafak" üstüne
  murat belge
- faşist diktatörlük ve
  "kitle desteği" sorunu
  ömer laçiner
- değinmeler/kültür olayları
  sanat olayları/kitaplar
  dergiler

17

BİRİKİM
YAYIMCILIK
KOLL.ŞTİ.

TEMMUZ 1976
10 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
CİLT 3 / SAYI 17
TEMMUZ 1976

NÂZIM HİKMET'İN KIYAMET SURELERİ — 11 — NEDİM GÜRSEL

ŞİİRLER — 25 — CAN YÜCEL

«DEVRİMCİ OLMAK» ÜZERİNE — 27

«ŞAFAK» ÜSTÜNE — 35 — MURAT BELGE

FAŞİST DİKTATÖRLÜK VE «KİTLE DESTEĞİ» SORUNU — 43 — ÖMER LAÇİNER

«GEÇİŞ DÖNEMİ TOPLUMLARI İÇİN TEORİK BİR ÇERÇEVE -I-» ÜZERİNE BİR NOT / EKİM DEVRİMİ ÜZERİNE / SOSYALİST SİYASAL DÜŞÜNCE TARİHİ — 56

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yönetmen
Murat Belge

Yazı Kurulu
Onat Kutlar, Murat Belge, Ömer Laçiner,
Can Yücel, Atila Aksoy

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 100 TL. Altı aylık 60 TL.
Dış ülkelere Yıllık 200 TL. Altı Aylık 100 TL.

Posta Havalesi

P. Çeki Hesap no: 92991

İlân
1/4 sayfa 200 TL. / 1/2 sayfa 400 TL. / 1 sayfa 800 TL.

Dizgi - Baskı

met/er Matbaası

Kapak Baskısı

Reyo Basımevi

Cilt

Erdini Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
İstanbul / TAN DAĞITIM
Ankara / ANKARA DAĞITIM
İzmir / EGE DAĞITIM

Basıldığı Tarih
5/TEMMUZ/1976

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır. Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez. Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Türkiye'nin içinde bulunduğu politik bunalım, Mayıs ayı ortalarından itibaren yeni bir aşamaya vardı.

Nisan ayı başlarında cereyan eden olaylar, MC kurulduğundan bu yana daha bir hızla artan gerilimin en tepe noktasına varışıydı. O döneme kadar kutuplaşma karşısında «tarafsız» olduğunu göstermeye çalışan «etkili çevreler»in tavır almaya zorlandıklarını gördük. CHP tarafından bir ara açıkça önerilme noktasına gelen «partilerüstü hükûmet» formülü, Cumhurbaşkanının olaylara doğrudan müdahalesine dayandırılmıştı. Yüksek komuta kademelerine yapılan tayinler konusunda, daha önceleri görülmeyen biçimlerde süren tartışmalar, ordunun varolan politik kutuplaşmada hiç değilse bir yana doğru eğilim gösterdiğini belirtmesi amacını güdüyordu.

Devlet kurumlarının, varolan politik kutuplaşmada tavır almaya başladığının ilk ifadesi Danıştay Başkanının hükümeti suçlayan konuşmasıydı. Eskiden yürütme ve yargı arasındaki yetki ihtilâfları mihveri etrafında ele alınan bu tip olaylar, bu kez hemen herkesçe politik tavır alış olarak nitelendirildi.

Daha sonra inceleyeceğimiz Cumhurbaşkanının konuşmaları bu gelişimin sonucudur. Bir anlamda tüm devlet kurumlarının belli sorunlar karşısındaki tercihlerinin bir bileşkesi sayılabilecek olan Cumhurbaşkanının mesajlarında, Devlet kurumlarının da tıpkı «sivil toplum» gibi politize olduğu resmen ilân edilmiş oluyordu.

Böylece politik bunalımın devlet kurumlarını da kapsadığını ve bunalımın genişliğine yaygınlaşmasının son sınırına vardığını söyleyebiliriz. Bunalımın bir evresi böylece tamamlanmış oluyor.

Başlayan yeni evre, varolan politik kutuplar içinde yer alan ögelerin, bunalımın ilk evresinde geçerli asgarî müşterekler çizgisini zorlamaları ile kendini duyuruyor.

MC'nin kangrenleşmeye benzer bir durumda olduğunu daha önceleri belirtmiştik. Bu, Millî Cephe olarak ihtiyaç duyulan çözümü gerçekleştiremeyeceği demekti. Yani MC'yi belirleyen asgarî müştereklerin, bu cepheden beklenen egemen sınıflara dönük politik çözümü oluşturmaya yetmediği ortaya çıkmıştı. Varolan bunalımı daha da yaygınlaştıran bu durum, MC'yi oluşturan partilerin kendi bağımsız politikalarına daha bir ağırlık vermelerini hızlandırdı. Aslında daha başından beri durum buydu, ama önceleri toplumsal muhalefeti önlemek ana görev olduğundan, parti çizgileri görece ikinci plandaydı. Ancak, 1975 seçimleri ve sonraki gelişmelerle toplumdaki Cepheleşmenin sınırları iyice belirginleşip ve kökleşince, bu kez cephe içi pozisyonların kendileri için daha elverişli hale getirilmesi, partiler için önde gelen uğraş oldu. Özellikle MSP ve MHP arasında mücadelenin silâhlı çatışmalara, meydan okumalara kadar varmasıyla kendini gösteren bu durum, içine girdiğimiz yeni evrenin önemli bir özelliğini de haber vermektedir.

Bu konuya yeniden döneceğimiz için, MC'nin karşısındaki kampa da kı-

saca bir göz atalım. Burada da eski asgarî müştereklerin zorlandığı, «demokrasi için» ittifakın içinde çatlaklar doğduğunu görüyoruz. Bu cephenin en büyük ögesi olan CHP'de son yıllardaki en sert iç mücadele çoğu kimseleri şaşırtan bir dönemde başladı ve kısa süre sonra hayli yadırganan mücadele yöntemlerinin kullanıldığı görüldü. Bunun yanında yine CHP içindeki unsurların gündeme getirdiği «sosyalistlerle ilişkiler» sorunu, yalnızca CHP ile sosyalistler arasındaki ilişkilerin eskisi gibi olamayacağını gösterdiği için değil asıl olarak bu bunalım anlarında bir kısım sosyalist çevrenin bakış açılarını göstermesi açısından ilgiye değerdir.

İçine girdiğimiz yeni evreyi belirleyen bu olayların anlamı nedir? Cephede yer alan gruplar arasındaki çizgilerin belirginleşmeye başlaması, hattâ gruplar arası çatışmaların görülmesi, politik bunalımın hafiflediği, gerilimin azaldığını mı gösteriyor?

İncelememizin sonuçları bu soruya evet denilemeyeceği noktasında birleşiyor.

Ancak bu sonuç, politik bunalımı hafifletme yolunda birtakım çabalar olmadığını, özellikle egemen sınıfın politik gerilimin yol açacağı tüm gelişmeleri ister istemez kabul etme durumunda kaldığını göstermez.

Cepheler arasında halen de yürürlükte olan çatışmanın üstüne cephe içi çatışmaların da eklenmesi, politik bunalımın kesin çözümler gerektirir niteliğinden, yani sanıldığından daha derin oluşundan dolayıdır.

Bunun içindir ki bunalımın hızla yaygınlık kazanması yanında cepheler içinde radikal-kanatların belirleyici hale gelişi de açıkça gözlemlenebilmektedir. «Sol»daki «radikal» ögeler (sosyalistler) arasında hüküm süren dağınıklığın yanında, resmî örgüt politikalarının CHP ile ayrılık yaratmama konusunda özen göstermeleri, sözünü ettiğimiz gelişmenin bu kanat içinde «kendiliğinden»liğe uyarlı biçimler almasına yol açıyor. Ama aynı şeyleri «sağ» için söyleyemeyiz. Burada «radikal sağ» durumunda olan MSP ve MHP'nin hayli planlı hareket ederek saflarındaki gelişmeyi kendilerine kanalize etmeye çalıştıklarını görmekteyiz. Bu iki parti işin başından beri bu yolu izliyorlardı. MC'nin kangrenleşmesinin iyice belirlenmesi ile birlikte bu partiler arasında silâhlı çatışmalara, öldürmelere varan mücadelenin altındaki neden budur. MSP, Akıncılar adındaki «savaş örgütü» ile Cephe adına o zamana kadar çarpışan «ülkücü Komando»lara alternatif bir örgüt koymakla kalmıyor, aynı zamanda kamuoyu önünde yıpranmış, sevimsiz hale gelmiş Komandoların aynı kamuoyu tarafından olumlu görülen «Anti-komünist savaş» misyonunu, daha «medenî» yürütecek ama gerektiğinde şiddeti de kullanacak bir örgüte sahip olduğunu ilân etmiş oluyordu.

Bu durumda «radikal sağ»ın iki ögesi arasında kapışmalar doğal oluyor. MHP, «Rehber Kuran, hedef Turan», «Tanrı dağı kadar Türk, Hira dağı kadar Müslümanız» tarzındaki sloganlar ve propagandalar ile öteden beri MSP'nin tabanı durumundaki kesimleri kazanmak, kitle desteğini özellikle bu yoldan sağlamak peşindeydi. Devletin resmî ideolojisinin ve eğitim politikasının desteğiyle resmî okullarda MSP'den daha rahatça propaganda yürütebiliyordu. Bunun sonucu MSP'ye yatkın gençlerin önemli bir bölümünü kendine çekti. Ama MSP'nin asıl gücünü oluşturan taşra burjuvazisi ve esnaf arasında etkili olamadı. Bunlar hayli eski ve deneyden geçmiş örgütlenmelerin etkisi ile MSP safındadırlar. MSP bu kesimlerden yana fazlasıyla endişeli olamaz. Ancak şu dönemde yalnız varolanla yetinemeyeceği bir durumdadır. 1975 seçimlerinde daralan alanını genişletmek, Cephenin radikalleşmesini kendine kanalize etmekle mümkündür. Bu ise gençlik kesimlerinde MHP'ye kaptırdıklarını geri almasını ön gerektirir. Çünkü bunalım dönemleri militan mücadeleye yol açar. MHP ile ayrımını netleştirmesi bunun için zorunludur.

Kitle tabanında MSP'nin aktif direnciyle karşılaşan MHP, devlet üzerine kurduğu hesapların da benzer bir engelle karşılaştığını gördü. Son zamanlarda ordu çevrelerinin MHP'ye karşı uyarıldığı ve bu uyarıların cevapsız kalmadığı görülüyor. Cumhurbaşkanının «Pan Türkizm» üzerine söyledikleri, MHP'nin bugüne kadar «devlet»den resmen işittiği ilk ikazdı. MHP'nin devlet mekanizması içinde kendi özel politik anlayışına uyarlı çalışmalarının da dirençle karşılanması, bu alandaki tırmanışını şüphesiz yavaşlatacaktır. Bu bakımdan Türkeş'in başlattığı kampanya Cumhurbaşkanlığını açıkça karşısına alan biçimde oldu. Sanırız Cumhuriyet tarihinde bu kadar açıkça eleştirilen ilk Cumhurbaşkanı Korutürk'tür

Devlet adına yapılan ve MHP'yi hedef alan konuşmanın kamuoyunda şu sıra hiç de istemedikleri bir kanının yerleşmesine yol açacağını bilen MHP'liler, yarı resmî destekleyicilerini seferber ettiler. Üniversite öğretim üyelerinin çok küçük bir bölümünden oluşmasına rağmen, hayli gürültülerle reklamı yapılan «Korutürk'ü Protesto» bildirisi açıklandı. Fakat hemen ardından açılan «Korutürk'ü destekleme» kampanyası en azından MHP'ye karşı tepkinin boyutlarını göstermesi açısından önemliydi.

Çıkan sonuç, şu anda soy faşist hareketin bu çevrelerce siyasal alternatif olarak kabul edilir bulunmadığıdır.

MHP tabanda ve tavanda engellerle karşılaşmıştır. Taban çalışmalarında artık kararlı bir rakiple yüzyüzedir. «Tavan»da ise yalnızca «devlet» adına yapılan konuşmaların değil, ayrıca bugüne kadar kendisine açık kart vermiş olan AP içindeki ortaklarının, bu açık kart politikasından dönüş yapmalarıyla gözlemlediğimiz bir yalnızlaştırma işlemine maruzdur. Adı bir dönemde Komando Nail'e çıkan Millî Eğitim Bakanının yalnızca sözle değil, bakanlık içi uygulamalarla da MHP'den açıkça uzaklaşmaya başladığı görülüyor. Yine AP gruplarında aynı yönde bir eğilim güçlenmektedir.

Kuşkusuz bütün bunlar MHP'nin sermaye çevrelerinde de «sola karşı araç» tan öte bir pozisyon kazanmasının desteklenmediğinin de kanıtılarıdır.

Ayrıca dikkat edilmesi gerekli bir diğer nokta daha var. Türkiye'de «etkili» çevrelerin otoriter yönetim eğilimlerini hâlâ korudukları bir gerçek. Hele böylesi bir politik bunalımda bu eğilimleri körükleyen etkenlerin çoğalacağı da açıktır. Bu bakımdan otoriter bir yönetimle varolan politik bunalımı bastırmak yolu seçilirse, bu «etkili çevreler»e görev düşecektir. İşte bir «yönetim alternatifi» olan bu çevreler, görünürde kendileri gibi «otoriter» bir yönetimi amaçlayan MHP ile karşı karşıya geliyorlar. Bu olgu, otoriter yönetimlerin, bilinen diktatörlük biçimlerinin, faşizmle aynı şey olamayacağının sınırlı da olsa bir kanıtı sayılmalıdır.

MHP'nin yalnızlaşmaya doğru itildiğini, bu parti hakkında açılan soruşturmaların ön plana çıkarılmasıyla da tesbit edebiliriz.

Bundan bir yıl önce bu dergide çıkan «Faşizm» konusundaki yazıda (Sayı 4 ve 5) MHP'nin Cepheye katılması ve burada yaptığı faaliyetler incelenirken, MHP'nin «erken bir atak» yaptığına işaret edilmişti. MHP bu tarz ataklarıyla uzun süre avantaj sağlamış gibi gözüktü. 1975 Ekim seçimlerinde bu yargıların doğru olmaktan uzak kaldığı anlaşıldı. Şu anda ise, en azından MHP'nin sağlayabildiği avantajları sarsan bir süreçten bahsedilebilmektedir.

Korutürk'ün MSP ve MHP'yi hedef alan konuşmalarını bu bağlamı içinde düşünürsek, asıl amacını daha iyi kavrayabiliriz. İlk bakışta o sık sık öne sürülen AP-CHP işbirliği tezinin yeniden tavsiye edildiği sonucuna varmak mümkün. Ama eskiden bu tez bugünkü gibi bazı partileri (dolayısıyla siyasal alternatifleri) açıkça eleştiren bir yaklaşım içinde sunulmuyordu. Bu yapılmakla genel politik durumun eskisinden farklı bir gözle değerlendirildiği anlaşılıyor. Konuşmaların CHP içindeki çatışmaların alevlendiği bir dönemde yapılması da gözönüne alınırsa, Korutürk'ün mesajının içeriği

ve üzerine oturtulduğu temel tercihler ortaya çıkar.

Politik bunalımın kesin siyasal tercihler gerektirecek şekilde ilerlemesine bir yerde engel olunmak isteniyor. Bu, ya bir AP-CHP işbirliğiyle ya da eğer sözü edilen partiler bu yola girmezlerse partiler dışı bir yolla gerçekleştirilmelidir. Korutürk'ün konuşması bu son çözüme kamuoyu oluşturmanın kapısını da açmaktadır.

MSP ve MHP'yi açıkça devre dışı bırakan bu durumda, Gaziantep'de meydana gelen olaylar bu iki parti tarafından özellikle Korutürk'ü hedefler bir tarzda kullanılmak istendiyse, nedeni budur. Olayın Kızıldere'den bu yana görülen en kanlı katliam haline getirilmesine adeta gayret edildi. Bu olayda ölenlerin ait olduğu fraksiyon, seçtiği «devrim yolu» anlayışı açısından eleştirilebilir. Ama Gaziantep olayı bu «devrim yolu»nun uygulanmaya çalışılmasıyla meydana gelmedi. Polisin yakalamak istediği kişilerin hiçbir şey yapmadan teslim olsalardı bile sırf ellerindeki silâhlar yüzünden bile hayli ağır cezalara çarptırılırlardı. Bu durumda olan kişilerin başvuracağı kurtulma yolu denenince olay hızla büyüyor. Sonuç; altı ölü ve daha fazla yaralı.

Olaydan hem ülkedeki gerilimi MC kampı lehine yükseltmek, hem de özel olarak MHP ve MSP'nin «haklı»lığını kanıtlamak için yararlanıldı. Gaziantep gibi öteden beri «sol»un faal olduğu bir yerde geniş operasyonlara girişme gerekçesi olması da, yan ama etkili bir sonuç oldu.

Fakat Gaziantep olayları etrafında koparılan fırtına, MSP ve MHP'yi dışta bırakan genel tercihler yelpazesini değiştirmeye yetmedi. Bu genel tercihler üzerinde görüş birliği olan çevreler ve özellikle büyük sermaye, politik bunalımdan çıkışın yolunu «radikal sağ» politik çözümler yoluyla değil, yönetim biçimi değişikliğiyle bulmaya kararlı olduğunu gösteriyor. AP-CHP işbirliğinin gerilimi kaldırmayan, ama yumuşatan bir geçiş dönemi üzerinde anlaşmaları ile 1977 seçimlerine varmak ilk yol. Eğer bu olmazsa veya erken seçimi gerektiren bir MC bölünmesi de gerçekleşmezse, giderek derinleşen bunalımı «etkili çevreler»iyle yürürlüğe konacak «en sağ ve sol»a karşı bir otoriter rejimle çözme yolu gözükecektir. Egemen sınıfların bugünkü tercihler dizisinde faşizm değil ama işte bu son alternatif vardır.

Bu alternatifin de baskı, yasaklamalar vs. gibi metodlar açısından faşizmle eş tutulabileceği ileri sürülebilir. Ama bu görüşün dar ve yüzeysel bir yaklaşımın ürünü olduğunu söyleyeceğiz. Bu yargımızın daha ayrıntılı gerekçelerini çok önceden de açıklamamıza rağmen, bu sayımızda da özel olarak faşizm ve diktatörlük üzerine olan yazı, büyük ölçüde bu yaklaşımın yeniden eleştirisine aittir.

Varolan bunalımın «sağ» kutbunu ve kendini merkez gören kesimini incelemeye çalıştık. Daha önce de işaret ettiğimiz gibi «sol» kutupta da «sağ»dakine benzer gelişmeler olmaktadır.

CHP içinde, parti sözcülerince «hizmet yarışı» olarak adlandırılmaya çalışılan iç çatışmada taraflar, bugüne kadar niçin ayrıldıklarının açık seçik bir açıklamasını yapmamaya özen gösterdiler. Daha sonra sözünü edeceğimiz CHP Gençlik Kolları raporunda, grupların sol sayılanının açıkça partinin siyasal çizgisi dışında bir anlayışa sahip olduğu ileri sürüldü. CHP Gençlik Kolları yöneticilerinin parti yönetimini elde tutan «sağ» grubun izinde olduğu biliniyor. Şu anda «sağ» ile «orta» denilebilecek gruplar arasındadır çatışma. «Sol» grup bu çatışmada bazen «orta»nın yanında yer alıyor, ama genellikle «tarafsız»mış, «çatışma dışı»ymış gibi gözükmeye çalışıyor. CHP'nin son kurultayında bu «sol» grubun şimdi ayrışan gruplarca yönetim dışı bırakıldığını bilerek, yaklaşan kurultaya yıpranmamış halde girmeyi amaçladığı öne sürülebilir.

CHP'deki bu olayların hangi politik çizgilerin açığa çıkması sonucunu vereceğini kesinlikle söyleyebilmek için yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak ülkemiz siyasal yelpazesinde Batı'nın Sosyal Demokrat partilerine benzer bir yer tutan

bu partinin, bunalım anlarında Sosyal Demokrat partilerde uç vermesi kural olan farklı çizgilere ayrışacağını düşünmek doğru olur. Bu bakımdan şimdi «hizmet yarışı» yapan iki grubun (orta ve sağ), AP ve CHP'nin birlikte oluşturacakları siyasal çözüm biçimi üzerinde anlaşamadıklarını ileri sürebiliriz. Egemen sınıfların, daha önce «etkili çevreler»ce de paylaşıldığını söylediğimiz bu «demokratik» çözüm paketi, iki alternatife yer verir. İlki AP'nin kendi sağına CHP'nin de kendi soluna karşı tavır almasına dayanıyor. Bu son üç yılın eskimeyen formülüdür. Bu formül, eğer «merkez»de böyle bir blok oluşturulabilse giderek «uç»lara meyleden politik gerilimin azalacağını hesabediyor. İkinci formül, AP'nin «sağ»ındaki ortaklarından ayrılmasını, böylece onlara karşı tavır göstermesini ama CHP için —kendi solundakilere— buna benzer bir davranışı öngörmeyen yol.

İkinci yolun «orta»cı kesimlere uygun olduğu söylenmelidir. Bu yolun odağında AP'nin diğer MC partilerine göre daha liberal olduğu bilinerek CHP solundaki demokratik sosyalist parti ve kuruluşları da içeren —Batı örneği— bir «demokrasi» platformu oluşturmak düşüncesi var. Belirtelim ki kaba hatlarıyla özetlediğimiz her iki formül de çeşitli politik «incelik»lerle zenginleştirilmiş olmalıdır. Bunları bilemeyiz. Ama sanırız —inceliklerin bu politika anlayışlarında ne anlama geldiğini bilerek— ikinci formül, birinciye göre bu konuda daha zengin ve ustalıklı gözükmektedir.

Varolan bunalımın kesin çözümlere doğru ilerleyen süreci, aynı zamanda halen geçerli «demokratik düzen»in, bilinen kanallarını geçersiz hale getiriyor. Sağ ve sol «uç»ların politik alanı giderek belirler duruma gelmesinin bir yorumu da böyle. Bu iki «uç» köklü programlara sahip. Bunların yanında «merkez»de, sorunu «yönetim sorunu» çerçevesinde gören otoriter bir eğilim gelişiyor.

Bu uç eğilim, «demokrasi» dışı bulunarak engellenmek isteniyor. «Merkez»deki otoriter yönetim eğilimi, kendini gerçekleştirme kolaylığı içinde «koşulların kendiliğinden olgunlaşması»nı bekleyecektir. Diğer iki uç, kendi koşullarını kendileri yaratır.

O halde «demokrasi»yi korumak demek bu üç eğilime karşı etkili barajlar kurmakla mümkün. İşlerliği olan bir parlemento, çoktandır işlevini yerine getirmeyen bu organ, ancak iki büyük partinin ortak katkısıyla yeniden «itibar» kazanabilir. Merkezdeki otoriter eğilime karşı görünür ilk tedbir bu olmalıdır.

Ancak asıl önemli olan «uç»lara karşı tedbirlerdir. Sağ «uç»lar hem parlemento içinde oluşlarıyla hem de geçen dönemde yaptıkları ataklar sonucu, yeni bir hamleye hemen başlayamayacak durumdadırlar.

Sol «uç»a karşı tedbir önem kazanıyor. 1973'den bu yana politik akışkanlığın sola doğru olduğu açıkça görüldüğüne göre bu tedbirin alınması özellikle dikkat isteyen bir iş.

Sanırız CHP'nin AP içinde sondajları var. Bu yoklamaların sonucu, CHP'nin kendi soluna açık bir çizgi çekmesinin istendiği doğrultusunda olmalıdır.

Ancak CHP'nin «orta»cıları bunu kabul edemezler. Nedeni açık. CHP kendi soluna çizgi çekmekle kendisini en kolay yıpratacak silâhı sağlamış olur. Çünkü CHP'yi güçlendiren toplumsal muhalefet, CHP ve sosyalizmi özdeşleştirme noktasında. Eğer bu çizgi çekilirse sola eğilimli toplumsal muhalefet sosyalizm ve CHP alternatiflerinden birini seçmek durumunda kalacak. Asıl dinamizmi yaratan unsurların dışlanması, en azından 1977 seçimleri üzerindeki hesabı bozar.

CHP «orta»cıları «demokrasi» ölçütünü koyarak kendi solunun sınırını çiziyor. Bu yapılmakla, genel sloganın yine büyük ölçüde CHP etiketli kalması, dolayısıyla «sola akış»ın yine bu partiye eksiksiz kanalize edilmesi mümkün olabiliyor. Bundan da önemlisi, sosyalist hareketin içinde konulan bu çizgi ile, CHP ve sosyalistler arasında olması gereken ayrımı, sosyalistler arası bir ayrım haline getiriyor. Sosyalistler birbirleri ile, çekişebilir. Eğer «demokrasi» gibi bir ölçüt, sosyalist hareket içinde hayli kesin

ayrım çizgilerinin oluşmasına yol açacaksa, CHP bu ayrımın kendine dönük yanının varlığını *resmen* de onaylamaya hazırdır.

Zaten bu ayrıma uyarlı iç mücadele sosyalistler arasında epeydir başlamıştı. Saflar birçok yerde belirginleşmiş durumda. Ama bu safların belirginleşmesi ile birlikte saf-içi mücadeleler de gündeme giriyor. Bu da ayrı bir olgu. Ama sosyalist hareketimizin haldeki durumundan ayrı düşünülemeyeceğine göre bu yazı içinde ele alınması gerekmiyor. Çünkü bir anlamda bugün süren sosyalistler arası tartışmanın pek de ikincil olmayan bir sorunu bu.

O halde «orta»cı politikacılar, CHP solundaki alanda belirgin bir politik alternatif bulunmasını önlemek için, «sol»un bu kesimi içinde «demokrasi»den yana olanlarla sürdürdüğü ilişkileri bozmak istememektedir. AP ile ittifak bu koşulla olmalıdır.

«Sağ» denen grup demokratik sosyalistlerle ittifaka önem vermez gözüküyor. Ama dikkat edilirse onun amacı bu ittifakın fizik varlığını CHP çatısı altına almaya yönelik. Yani CHP dışındaki siyasal örgütleri resmen onamayıp, bu örgütlerin etki alanlarını ele geçirmek. Bunu yaparken de onlara güç sağlayan oluşumları CHP potasında biçimlendirmek.

Hayli —yani olağan Sosyal Demokrat anlayıştan fazla— eklektik olmasına rağmen bu anlayışın atak bir yanı var. Nitekim şu yukarıdan beri anlattığımız CHP içi çatışmalara karşı birdenbire bazı sosyalist kuruluşları da açık tavır göstermeye iten CHP Gençlik Kolları raporunun bu özelliği ilgi çekici. Bu raporu hazırlayanlar sağ gruba mensup.

Bu raporda, CHP'nin sonuçta sosyalizmde billurlaşacak eğilimleri, kendi Sosyal Demokrat alanı içinde tutabilmek için ne yapılması gerektiği araştırılıyor ve bazı öneriler getiriliyor. Raporun bizce asıl önemli yanı bu. Yani sosyalizme karşı toplumsal-politik tutarlı bir programla çıkmak teşebbüsü. CHP programının, toplumsal muhalefetin hayli gerisinde kaldığı, bunun da ötesinde, genel anlayışla giderek kapitalizmin kesin belirleyici hale geldiği bu dönemin gerisinde olduğu biliniyor. Rapor, CHP'yi bu eksikliklerinden arınmış, günümüzün Sosyal Demokrat partileri düzeyine getirme çabasının ürünü. «Orta»cılarla farkı, Sosyal Demokratlar arası nüanslara indirgenebilir. Örneğin, rapor sosyalistlere tavır almak konusunda Alman Sosyal Demokratlarının havasında ise, «orta»cılar İskandinav tipi bir Sosyal Demokrat anlayışa yatkındırlar.

Raporun asıl önemli yanı buydu. Ama tepkiler çok daha değişik oldu.

Bizim burada üzerinde duracağımız özellikle sosyalist taraftan gelen tepkiler.

Rapor, Türkiye sosyalist hareketinin de kendince bir analizini yapmış. Gürültü bundan dolayı koptu. Burada birçok parti ve kuruluş hakkında, CHP ölçülerince kuşku uyandırıcı sayılan ifadeler kullanılmıştı. Gizli TKP yanlısı olmak, Sovyetologluk vs. gibi. Maocu, anarşist gibi tanımlananlar yanında «içinde en çok polis olan» gruplardan da bahsediliyordu.

Raporun bu yargılarına tepki göstermeyi anlıyoruz. Ama raporu hazırlayanların bu yargılarının sanki CHP anlayışıyla büyük çelişkisi varmış gibi, olayı «MİT raporu» diye nitelemek yersiz, anlamsız bir tepki.

Bunu söylemekle CHP'yi suçluyor değiliz. CHP'nin sosyalist parti ve gruplar hakkındaki bu tipten yargıları son derece doğal. Yapısı gereği bu böyle. Eğer CHP'yi «Sosyal-Demokrat» diye niteliyorsak zaten bu tip yargılarının varolacağını bilerek yapıyoruz bunu.

Raporun «provokasyon» amacını güttüğü söylendi. Bunun gerekçesi de CHP'nin resmen diyebileceğimiz bir tarzda varlıklarını tanıdığı, ittifak ilişkisine benzer bir uygulama içinde olduğu TİP ve DİSK üzerine söylenenler. Bu sözlerin «ihbar» niteliğinde olduğu öne sürüldü, TİP ve DİSK tarafından.

Eğer bir «provokasyon»dan söz edilecekse, sanırız bunun mağdurları olarak seçilenler bu sosyalist kuruluşlar değil, asıl «orta»cılardır. «Orta»cıların varolan

politik bunalım konusunda daha uzun vadeli olan hesaplarında, bir sosyalist mihrak yaratmamak için, özünde sosyalistler içi ayrımı artırmaya yönelik olan ve bunun içinde bazı kuruluşlara daha fazla «meşruiyet» tanımaya yönelik bir stratejiyi benimsediklerine değinmiştik. «Sağ»ın paralelindeki rapor, fiilî bir zorlamayla bu stratejinin temelindeki endisenin (sosyalist mihrak oluşmasının) ortadan kaldırılacağını savunuyor.

O halde CHP ile sosyalistlerin tümünün varolan durum içinde ilişkilerinin ne olabileceği konusuna somut bir veri sunan raporu, bu bağlamı içinde ele almak gerekir. Bunun ise her şeyden önce, kendisini, kendi potansiyel imkânlarını, ayırdedici çizgilerini ve tüm bunların billurlaşmış ifadesi olan sosyalist politik hedefini açıklıkla tesbit etmiş bir sosyalist hareketin tavrı olacağı ortadadır.

Bunlardan geniş ölçüde yoksun olduğumuzu işte bu rapora tepki esnasında gördük. Burada garip bir ittifak anlayışı sergilendi.

İttifak edenlerin birbirleri hakkında, ayrıldıkları şeyler hakkında görüş bildirmeleri, buna uyarlı çalışmaları, suçlanaca bir şeymiş gibi tepki gösteriliyor. İttifak belli bir amaç için bu amacın gerektirdiği eylem için yapılır. Bu eylemin gerçekleştirilmesine çalışılırken, ittifak içi unsurların diğer amaçlarına uyarlı çalışmaları ikincil gibi gözükmesine rağmen yine de sürer. İttifak ayrım yerlerinin hiç sözünü etmemek, unsurların sanki aynı işleri yapıp, aynı sözleri söylemeleri demekmiş gibi bir hava egemen. 1971 öncesinde MDD adına ittifak edilen «zümre» gücenmesin, kuşkulanmasın diye neredeyse «sosyalizm» sözü yasak ediliyordu. Tıpkı buna benzer bir şekilde —eğer o dönemde de «zümre» bunun gibi bir şeyi açıkça ilân etseydi— adeta kırgınlık, serzeniş yüklü tepkiler gösterildi.

İttifaklar politikası üzerinde bunca derinliğine durmuş bir siyasal hareket adına sosyalist siyasal mücadele için alınan bu tavırlar, yanlış olduğu kadar, önemle üzerinde durulması gereken temel sorunlarımızın olduğunun da bir işareti sayılmalıdır.

Türkiye'de hüküm sürmekte olan politik bunalımın haldeki durumunu, vardığı yeni bir evrenin ilk olguları ışığında incelemeye çalıştık. Bu inceleme derinleştirilebilir, burada bazılarından söz etmediğimiz gelişimler de dahil edilerek böylece olaylara daha zengin bir perspektiften bakılması mümkün kılınır. Ama başlıca nirengi noktalarının gösterdiği sonuç, yazımızın başında da belirttiğimiz gibi politik bunalımın kesin çözümlere doğru ilerlediğidir. Bunalım bu anlamda derinleşiyor. Örneğin *Politika* gazetesinde Türkiye sanayicilerinin önde gelen sözcülerinden biri, Ertuğrul Soysal kendi açılarından sorunlarını anlatırken varolan siyasal alternatifleri nasıl değerlendirdiklerini açık açık söylüyor. Büyük sermaye için şu anda ve orta vadede henüz sözkonusu olmayan alternatiflere açık havası öylesine belirgin. Şu kadarını şimdiden söyleyebiliriz. Büyük sermaye otoriter yönetimlerin, diktaların ancak geçici tedbirler alabileceğini biliyor. Eğer 12 Mart'ın, Yunanistan deneyinin öğrettiği bir şey varsa bu. Bay Türkeş'in mukallit ve ilkel mantığına uyarlı faşizm alternatifi de bu haliyle kabul edilir gibi değil. Ama yükselen ve yükselişini bunca zor sorunlarına ve karmaşasına rağmen sosyalizme doğru eğilim göstererek belirten toplumsal muhalefetin *bu* niteliği, sermaye çevrelerini de faşizme götürür. Bu bakımdan faşizm alternatifi, bugünkü programı ve içeriğiyle değil, 1970'ler dünya ve Türkiye'sinin koşulları içinde düzenlenerek sahneye konulmak istenecektir. Türkeş'le temsil edilen faşizm, Türkiye'de ilk kez bu denli geniş biçimde etkisini gösteren sosyalist harekete tepki idi. Şimdi görünüşte daha bir karışık ve güçsüz gözükmesine rağmen dinmeyen dinamizmi ile Türkiye sosyalist hareketinin özgün bir çözüme varmasını getirecek olan evrenin içindeyiz.

Sosyalist hareket, kendi iç hesaplaşması yanında 1970'ler dünyasının ortaya koyduğu sosyalizme özgü sorunlarını da içeren çözüm çabasının kaçınılmaz çal-

kantıları içindedir. Bütün bunları tartışmamızın zorunlu olduğunu adeta emreden potansiyel imkânların, kendini şu ya da bu biçimde duyurduğu görülüyor.

Türkiye sosyalist hareketinin bu olgunluk aşamasına girişi bunun tam zıddında bir hareketi de doğurur. İşte sermaye çevrelerinin bütün ögeleri ile bugünün dünyasında tezgâhlamak isteyecekleri faşizm böyle bir şey olacaktır. Türkeş'le temsil edilen faşizm bu rolü üstlenemezdi. Özellikle MC bağlamı içine girişi ile en azından MHP Merkezinde temsil edilen eğilimin, bu saydığımız faşizmin kadrosu olma şansları kalmamıştır.

Eğer şu önümüzdeki dönemde MC'nin dağılması gibi bir ara gelişme olursa en büyük sarsıntılara sahne olacak olan parti MHP'dir. MHP'nin sözünü ettiğimiz türden faşizmi temsil eder parti olup olamayacağı, bu iç çatışmaların sonucunda belli olacaktır.

Her şey sosyalist hareketin kendi politik hedefini açıklıkla tesbit edebilmesine ve bu hedefle belirlenmiş misyonuna uyarlı yaratıcı bir çabanın tarihî öneminin kavranılmış olmasına bağlı.

Sosyalist hareket varolan bunalım içinde kesin bir politik çözüm olmakla kalmayıp bir toplumsal kurtuluş olduğunu geniş yığınlara ancak böyle gösterebilir. Bu ise geçici çözümlerden başka bir şey önermez durumdaki «sol» siyasal akımların, bu niteliğinin açığa çıkışıyla birlikte, yolu açılacak olan faşizmi altedebilecek tek sosyalist yoldur.

Bu sayımızda yer alan yazılardan ilki Nedim Gürsel'in yine Nâzım Hikmet'in şiiri üzerine olan bir incelemesi. 15. sayımızda «Rubailer»i konu edinen yazar, bu kez Nâzım Hikmet'in «Tabahhur Suresi» ve «Alâmetler Suresi» şiirlerini «Kıyamet Sureleri» adı altında inceliyor.

15. sayımızda yayımladığımız «Küçük Burjuvalık» üzerine «deneme» oldukça geniş ilgi topladı. Bu ay içinde aldığımız bir mektuptan çıkan yazı bu tür konuların işlenmesinin önemini anlatır nitelikteydi. İsmini bilmediğimiz bu arkadaş, özellikle içinde yaşadığı öğrenci gençlik çevresinin sağlıklı bir eleştirisini ve alan içinde «devrimci olmak» kavramına dahil edilen değerlerin analizini yapmaya çalışıyor. Daha da olgunlaştırılabileceğine inandığımız, bu konudaki yaklaşımını olumlu bulduğumuz bu yazıyı yayımlıyoruz. Bu vesileyle bir kez daha aynı tür yazılara *Birikim*'de yer verme amacımızı belirtmek isteriz.

Murat Belge, öteden beri sürdürdüğü ve özel olarak 12 Mart dönemiyle ilgili olan romanları konu alan incelemesinde bu kez Sevgi Soysal'ın *Şafak* romanını ele alıyor. Murat Belge'nin bu incelemelerinde konunun nasıl bir çerçeve içinde ele alındığını bilen okurlarımızın *Şafak*'la ilgili bu yazıyı da ilgiyle karşılayacaklarını umarız.

Ömer Laçiner, Faşizm konusunu 4. ve 5. sayılarımızda yer alan yazılarında incelemişti. Bu kez konunun özel önem taşıyan yanlarını, faşizmin özgünlüğü ve «kitle desteği» sorununu ele alıyor. Gelecek sayımızda da konunun geri bıraktırılmış ülkeler çerçevesinde incelenmesi ile ilgili bölümünü yayımlayacağız.

Gelecek sayımızın Eylül ayı başında çıkaracağını okurlarımıza duyuruyoruz.

Birikim

Nâzım Hikmet'in Kıyamet Sureleri

«Kıyamet Sûreleri» Nâzım Hikmet'in 1939 yılında Sultanahmet Cezaevindeyken yazdığı iki ilginç şiirin genel başlığıdır.* Gerek içerik, gerekse biçim yönünden birbirine çok benzeyen, biri ötekini tamamlayan bu iki metni, şairin sınıf savaşı kavramını dinî - ideolojik diye niteleyebileceğimiz bir kültür bağlamına yerleştirmesi olarak irdelemeye çalışacağım. Nâzım, Divan edebiyatından bu yana Türk şiirinde çok sık rastlanmakla birlikte kendine özgü ögeler taşıyan bir alegori yöntemine başvuruyor. Bu yöntemin bence en önemli özelliği, gerçekte vurgulanmak istenen düşüncenin alışılmamış, hattâ Nâzım Hikmet okurunu yadırgatacak benzetmeler aracılığıyla dışlaştırılması. Örneğin proletaryayla civciv, ak kurt, v b. arasında kurulan ilişki ilk bakışta basit bir benzetme gibi görülebilir. Ama biraz ilerde ayrıntılarıyla açıklamaya çalışacağım gibi, bu tür alegorik ögelerin şair tarafından hiç de rasgele seçilmediği anlaşılıyor. Toplum ve doğa diyalektiklerini benzer süreçler olarak ele almak, biriyle ötekini açıklayabilmek için Nâzım'ın böyle bir yönteme başvurduğunu sanıyorum. Sözkonusu yöntemin niteliğini ortaya koymanın da ancak somut örneklerle mümkün olabileceğini belirtmeliyim. Bu nedenle, «Kıyamet Sureleri»ni oluşturan her iki şiirin de tamamını aşağıya almakta yarar görüyorum.

ALÂMETLER SURESİ

Yedi kat yerin altından uğultular geliyor
Çok alâmetler belirdi, vakit tamamdır.
Haram sevaboldu, sevap haramdır.
Ak kurt, kara tahtayı daha bir yol kemir,
çekin ki körükleri
ateşe girdi demir.

Çok alâmetler belirdi, vakit tamamdır.
Duyuldu kim ölüm satılıp kâr edile,
kendi kendilerin reddü inkâr edile,
ve duyuldu kabuğuna tık ettiği civcivin.
Duyuldu uykusundan uyandığı
zincirinden başka kaybedecek şeyi olmayan devin.

Yedi kat yerin altından uğultular geliyor.
Medet yoktur, bakma geri.
Kontarma zapteylemez oldu beygiri.
Çıkmış üzengiden, ayağı yok mu?

Kan sızar, şâk olmuş, dudağı yok mu?
Gider, böyle gider, dahi gider
bu âteş yolların durağı yok mu?
Bu yol orda biten yoldur.
«Türabolmak ne müşküldür...»

Çekin ki körükleri
ocağa girdi demir.
Bir ateş külçesi düştü buzların ortasına.
Alâmetler belirdi, kıyamet alâmetleridir.
Haberdir, erişmekte kaynayan su galeyan
noktasına.

TEBAHHUR SURESİ

Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş, üryan
idiler,
herbiri aşikâr etmişti zamirin.
Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu,
encam
tavı gelmiş demirin.

Vadenin irişip çattığını bildiler,
kavaklar titreşip yere eğildiler,
ve çınar ağaçları
gördüler haykıraraktan,
köklerinin yılan ölüleri gibi
koptuğunu topraktan.

Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş, üryan
idiler.

* Ekber Babaef Nâzım Hikmet'in Bütün Eserleri'nin Sofya baskısında, «Tebahhur Sûresi» adlı şiirin 1926 yılında Baku'da, *İnkılâp ve Medeniyet* dergisinde yayımlanmış olduğunu ileri sürüyor. (II. Cilt, s. 497). Oysa 1939'da İstanbul Sultanahmet Cezaevinde yazılan «Alâmetler Sûresi»nin devamı sayabileceğimiz bu şiir hem eda, hem kullanılan kelimelerin *Kur'an* ve halk inancındaki karşılıkları açısından «Alâmetler Sûresi»ne çok yakın. Bu nedenle iki şiirin yazılma tarihleri arasında on üç yıl gibi oldukça uzun bir süre bulunduğu tezi bana pek inandırıcı gelmiyor. Üstelik *Kemal Tahir'e Mektuplar*'da, «âyetler» diye andığı «Kıyametler Sûreleri»ni İstanbul'da yazdığını belirtiyor Nâzım. (Bkz. *A.g.y.*, s. 101).

Kızıl kanatlı kuşlar kayalarda
hazırdı atlamaya.
Vadenin irişip çattığını bildiler,
kabardı, köpüklendi dalgalar,
başladılar çatlamaya.

Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu.
ve rûzigâr
yükseldi ağır ağır, çoğaldı git gide
birikti, birikti ve ânı-vahitte
«Ah edildi derinden
yer oynadı yerinden,»
yıkıldı köprüler kemerlerinden,
yazılı taşlar kapandı yüzükoyun.
Bu dem kıyamet demidir,
bu, buhara inkılâbıdır kaynayan suyun

Kur'ân'ın Hacc sûresi şöyle başlar: «Ey insanlar! Rabbinizden sakının; doğrusu kıyâmet saatinin sarsıntısı büyük şeydir.» Bir bakıma yukardaki şiirlerin özeti sayılabilecek bu âyetin söz ettiği «sarsıntı» kavramını dinî bağlamından çıkarıp yirminci yüzyıl tarihine yerleştirmeden önce, kutsal metinlerdeki kıyamet anlayışı üstünde durmak yerinde olur sanırım. Çünkü Nâzım Hikmet **Kur'an**'a gönderme yaparken gerçekte **Tevrat, Zebur** ve **İncil**'den kaynaklanan, hatta kökü çok daha eskiye, Sümer ve Asur mitolojilerine kadar uzanan bir inancı ele alıyor. Daha çok İslâmda rastladığımız kozmik kargaşaların, büyük deprem ve sarsıntıların yer aldığı «Kıyamet Sureleri»nin **Kutsal Kitap** (Tevrat-Zebur-İncil) geleneği içinde değerlendirilmesi ilk elde şaşırtıcı gelebilir. Çünkü her iki şiirde de **Kur'ân** edâsı egemen. Ne var ki dünyanın sonunu haber veren, günün birinde tarihin bitip tarih-dışı bir süreçte, yani öteki dünyada uyumlu ve çatışmasız bir hayatın başlayacağını müjdeleyen düşünce **Kur'ân**'ın yazılmasından çok daha önce oluşmuş. Bu nedenle **Kur'ân**'daki kıyamet vizyonu bir bakıma insanlık tarihinin en eski efsanelerini, Tektanrıcı dinlerin ilk oluşum evrelerini de kaplayan bir alanın ideolojik bütünlüğü içinde ele alınmalı. Engels, Aziz Jean'ın **Apokalips Kitabı** üstüne yazdığı bir yazıda kıyamete değgin her türlü Tanrı esininin **Tevrat**'da anlatılanlardan başka bir şey olmadığını, Danyel'den Muhammed'e kadar, sonradan gelen bütün peygamberlerin eski metinlerdeki kehanetleri tekrarladıklarını söylüyor. (**Sur La Religion,** éd. Sociales, s. 265-266). Şüphesiz çok genel bir sav bu. **Kur'ân**'la **Kutsal Kitap** arasında benzerlikler olduğu kadar önemli ayrımlar, hattâ birbiriyle çelişen bölümler de var. Ama Muhammed'in birçok mesel ve kehaneti **Kutsal Kitap**'dan aldığı da bir gerçek. Öte yandan gelecekte olacakları bildiren **Tevrat**'daki **Danyel'in Kitabı**'yla (**Kitabı Mukaddes,** «daniel», s. 840-855, İbranî, Kildanî ve Yunanî dillerinden çeviri, İst. 1974) **İncil**'in en eski metni sayılan **Apokalips Kitabı** (**Kitabı Mukaddes,** «Yuhannanın Vahyi **a.g.y.,** s. 258-274) arasındaki benzerlik ötekilere oranla çok daha belirgin. Yahudi-Hıristiyan geleneğinin kıyamet vizyonunu bu iki kitabın oluşturduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Engels'e bakılırsa İsa'dan iki yüz yıl kadar önce yazılan **Danyel'in Kitabı**'nda, daha önceden geçmiş bazı tarihî olaylar üstü kapalı bir biçimde anlatıldığından sözkonusu kitabın kehanetle en küçük ilişkisi bile yok. **Apokalips Kitabı**'ysa, Aziz Jean'ın Patmos adasındayken Tanrı esini yoluyla gördüğü kıyamet vizyonlarını içeren bir aldatmacadan ibaret. Ama din dışı bir okuma bu aldatmacanın gerçekte toplumsal bir çatışmayı haber verdiğini ortaya koyabilir. Engels'in öne sürdüğü gibi Aziz Jean'ın ilk Hıristiyan topluluklarıyla Roma Devleti arasında varolan çelişkiyi, ve Hıristiyanlığı kabul eden yoksul kitlelerin adalet özlemlerini dinî simgeler aracılığıyla vurgulaması bence çok önemli. Çünkü Nâzım'ın kıyamet olgusunu ele alışındaki Marksist tavırla Aziz Jean'ın metafizik kehaneti, tarihî yorumlama açısından büyük benzerlikler taşıyor. Bu nedenle **Apokalips Kitabı** üstünde özellikle duracağımı belirteyim. Ama daha önce kıyametin İslâm geleneğindeki yerini araştırmak için **Kur'ân**'a bir göz atmak, incelediğim şiirlerin yalnızca adlarını değil büyük ölçüde edâlarını, imge ve çağrışım alanlarını da belirleyen kıyametle ilgili süreleri bulmak gerekiyor.

Kutsal Kitap'dakinin tersine, **Kur'an**'da kıyamet üstüne yazılmış ayrı bir bölüm yok. Buna karşılık İslâmın kutsal kitabını oluşturan yüz on üç sûrenin birçoğu kıyamet gününü betimleyen cümlelerle, Tanrının öfke ve adaletinin gerçekleşeceği günü anlatan sözlerle dolu. Yeni dini yaygınlaştırmak, çevresindekileri Tanrının varlığına inandırmak için olacak, Muhammed durmadan kıyametten söz etmiş. Bu sözlerin çoğu evren alüst olduğu vakit insanların duyacağı korkuyu, inanmayanların başına gelecek felâketleri anlatıyor. Gözdağı vermek, Tanrının gücünün her şeye yetebileceğini göstermek için söylendikleri belli. Hep aynı kozmik kargaşalığı, birbirine benzeyen doğal yıkımları tekrarlamalarına karşın, bu sözlerin kimi zaman kendi içlerinde tutarlı bir bütün oluşturduklarını da belirtmeliyim. Örneğin kıyamet gününün insanlara «vaad edilen» bir Tanrı sözü olduğu (Nebe Sûresi, 17. âyet), bu günün geleceğinin «şüphe götürmediği» (Hacc Sûresi, 6. ve 7. âyetler), saatinin Tanrı tarafından kesinlikle saptanmış olmakla birlikte bunu kulların bilemeyeceği, (A'raf Sûresi, 187. âyet), ne var ki «vaktin yakın» olduğu (Enbıyâ Sûresi, 1. âyet) belli bir mantık sistemi içinde tekrarlanıyor. Kıyamet gününün en açık belirtisiyse İsrafil'in üfleyeceği sûr denilen tiz sesli bir boru: «Sûr'a üfürülür. İşte bu geleceği söz verilen gündür (s. 518); Sûr'a üfürüldüğü gün, Allah'ın dilediklerî bir yana, göklerde olanlar da yerde olanlar da, korku içinde kalırlar. (s. 383). Sûr'a bir üfürülüş üfürüldüğü, yer ve dağlar kaldırılıp bir vuruşla birbirine çarpıldığı zaman, işte o gün olacak olur, kıyâmet kopar (s. 566); Sûr'a üfürüldüğü gün hepiniz bölük bölük gelirsiniz. (s. 581).» (**Kur'ân,** Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, İst. 1973).

İslâm geleneğinde kıyamet kavramının koz-

mık kargaşalarla özdeş tutulduğunu söylemiştim. **Apokalips Kitabı**'nda rasladığımız simgesel ögelerin, çözümlenmesi oldukça güç benzetmelerin hiçbiri **Kur'an**'da yok. Dünyanın sonu bir bakıma Tanrının fizik gücunü somutlayan betimlemelere indirgenmiş. Gerçi aynı betimlemeler **Apokalips Kitabı**'nda da var ama bu somutlama **Kur'an**'da evrenin altüst oluşuyla ilgili, kimi vakit şiirsel diyebileceğimiz bir yetkinliğe ulaşan imgeleri de içeriyor. * Gökyüzünün «erimiş madene», dağlarınsa «atılmış pamuğa» dönüşeceğini söyleyen Meâric süresinin sekiz ve dokuzuncu âyetlerinde olduğu gibi. Nebe, Hâkka, Rahman, İbrahim ve Kıyamet sûrelerinde de buna benzer betimlemeler var:

«Gökler kapı kapı açılacak, dağlar yürütülüp serâp olacaktır. (19-20 âyetler, s. 581) (...) Gök parçalanır, o gün bitkin bir hale gelir. (16. âyet, s. 566) (...) Gök yarılıp da, gül gibi kızardığı, yağ gibi eridiği zaman hâliniz nice olur? (37. âyet, s. 531) (...) Dağları yerinde donmuş sanırsın, oysa onlar bulutlar gibi geçerler. (88. âyet, s. 383) (...) Yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği günde (47. âyet, s. 260). (...) Gözün kamaştığı, ayın tutulduğu, güneş ve ayın bir araya getirildiği zaman. (7. ve 8. âyetler, s. 776)».

Bütün bu örnekler, İslâm inancında dünyanın sonunun her şeyden önce bir sarsıntı, bir altüst oluş düşüncesine yol açtığını gösteriyor. Kıyamet kelimesi dağları, koyakları ve bunların üstünde uzanıp giden gökyüzüyle yerleşik bir evren düzeninin yıkılışını çağrıştırıyor daha çok. «Mizan»ın kurulup günahkârların cezalandırılması, sevap kazananların ödüllendirilmesiyse ancak bu yıkılışın ardından gelen, birkaç sûrenin dışında üstünde pek fazla durulmayan konular. Nâzım Hikmet «Alâmetler Sûresi»nin ilk dizesinde «yedi kat yerin altından gelen uğultular»dan söz ederken kıyameti İslâm geleneği içinde değerlendiriyor. Ama bu değerlendirme ayrıntılarda değil, kıyamet kavramının anlamsal bütünlüğünde saklı. Yani şâir **Kur'an**'daki betimlemeleri olduğu gibi aktarmıyor yapıtına. Kelimeleri, imgeleri kendi üretiyor. Her iki şiirde de özgün buluşlar, **Kur'an**'dakileri andırsa bile şâirin kendisinin yarattığı doğal felâket betimlemeleri, fırtınalar, zelzele ve yer kaymaları var. Ama «Kıyamet Sureleri»nin genel anlamı, oluşturdukları korkunç atmosfer, İslâm geleneğinde yer alan kıyamet imgesiyle birleşiyor. Çünkü gerek Nâzım'ın metinlerinde, gerek Muhammed'in sözlerinde olsun, asıl üstünde durulan, altı çizilmek istenen durum bir düzenin yıkılışıdır. Ne var ki, Nâzım'ın betimlediği yıkılışla Muhammed'in haber verdiği «hesap günü», aynı kozmik kargaşayı vurgulamalarına karşın, benzer nitelikte değiller. Muhammed'in öngördüğü kargaşa Tanrı istemine bağlı; Nâzım'ınkiyse toplum dinamiğine. Bu nedenle ilki bilimdışı, ideolojik bir yapıntı (fiction), ötekiyse tarihî süreç içinde gözlemlenen toplumsal bir olgu olarak ele alınabilir. Öte yandan ister Tanrı isteminin, ister sınıf savaşının sonucu olsun, **Kur'an**'da yazıldığı gibi kıyamet gününün «şüphe götürmediği», yani kaçınılmazlığı Muhammed'le Nâzım'ı birleştiriyor. Bu sözlerim çağımızda Marksızm'e yöneltilen bazı eleştirilerle bir tutulmamalı. Örneğin Raymond Aron benzeri burjuva düşünürleri Marx'ı peygamberlikle suçlarken onun tarih anlayışını hedef alıyorlar genellikle. Oysa benim amacım sınıf savaşı kavramındaki determinizm ögesiyle kıyamet imgesini bütünleştiren bir marksist şâirin hangi araçlardan yararlandığını araştırmak. Bu araçların başında tarihî maddeciliğin geldiğini söyleyebiliriz. Nâzım Hikmet'in Tanrı'nın vaadettiği kıyamet günü imgesinden yola çıkarak tarih çarkının ters döndürülemeyeceğini, bir başka deyişle proletarya devriminin kaçınılmazlığını vurgulaması peygamberce bir davranış olarak nitelenemez elbette. Tıpkı Marx'ın proletarya devrimini, yani bir anlamda toplumsal sarsıntıyı önceden haber vermesinin kehanetle nitelenemeyeceği gibi. Çünkü Marx tarih anlayışını ne dinî bir inanca, ne de Tanrı esinine dayandırır. Toplumun değişme sürecini, bu süreci belirleyen nesnel ve öznel koşulların varoluş nedenlerini araştırır sadece. Bir üretim tarzından başka bir üretim tarzına geçiş olarak özetleyebileceğimiz toplumsal yapının değişme süreci, gerçek bir altüst oluşu da beraberinde getirir. Yani «iktisadî temeldeki değişmenin, az veya çok hızla, bütün muazzam üstyapıyı da altüst» edişini. (**Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkıya Önsöz**'den alıntı **Felsefe İncelemeleri**, çev. Cem Eroğlu, Sol yay., s. 79). Bu değişimin zorunluluğunu, gelişmelerinin belli bir evresinde üretici güçlerin varolan üretim ilişkileri ya da onların hukukî ifadesi olan mülkiyet ilişkileriyle çatışmasına bağlayan Marksızm, Aron'un öne sürdüğü gibi çağımızın dinî ideolojisi değil, tarihin gelişme yasalarını bilimsel yöntemle inceleyen, diyalektik maddeci düşüncenin temellendirdiği bir dünya görüşüdür. Aşağıda «Alâmetler Suresi» adlı şiiri daha yakından inceleyerek Nâzım Hikmet'in kıyameti dinî bağlamından çıkarıp toplumun değişme süreci içine ne denli ustalıkla yerleştirdiğini, böylece İslâm, hattâ Yahudi-Hıristiyan geleneğini çağdaş ve bilimsel bir yaklaşımla ele alarak nasıl özgün bir bileşime vardığını göstermeye çalışacağım.

Kur'an'da kıyamet gününün belirtilerine pek değinilmiyor. Bu konuya daha çok hadislerde, özellikle de halk inançlarında rastlıyoruz. P.N. Boratav, H. Bayrı'nın İstanbul halkından derledi-

* *Kur'an*'ın kıyametle ılgılı hemen bütun bölümlerinde rasladığımız kozmik kargaşalar *Apokalips Kitabı*'nın ancak birkaç ayrıntısında yer alıyor. Bunlardan en önemlisi «Kuzu»nun altıncı muhrü açtığı vakit olup bitenlerin anlatıldığı bölüm: «Ve altıncı mührü açtığı zaman, gördüm ve buyük zelzele oldu ve güneş kıldan çul gibi siyah oldu ve bütün ay kan gibi oldu ve göğün yıldızları, incir ağacı büyük yel tarafından sarsıldığında ham incirleri attığı gibi, yer üzerine düştüler. Ve gok, dürülmekte olan bir tomar gibi çekildi; ve her bir dağ ve ada yerlerinden kaldırıldılar.» (*A.g.y.*, s. 262).

ğî inanışların aşağı yukarı Turkiye'nin her yerinde yaygın olduğunu söylüyor. **(100 Soruda Türk Folkloru,** P.N. Boratav, Gerçek yay. s. 25, İst. 1973). Kıyametin yaklaştığını haber veren belirtiler arasında kurtla kuzunun bir arada dolaşması, kadınların âdetten kesilmesi, v.b. gibi alışılanın tersi olaylar bir hayli kalabalık. İnsanların kazanç hırsına düşmesi, «bina ve zina»nın çoğalması gibi yerleşik ahlâk törelerine uymayan davranışlar da kıyamet belirtilerinden sayılıyor. «Alâmetler Suresi»nin ilk bölümünde yer alan haramın sevap, sevabın haram olmasını alışılmışın tersi olaylar dizisine, ikinci bölümdeki ölümün satılıp kâr edilmesiniyse, ahlâk törelerine uymayan davranışlar arasına katabiliriz. Nâzım Hikmet kıyametin yakında kopacağını haber verirken halk inançlarından yola çıkmakla birlikte salt bununla yetinmiyor. Sözkonusu kıyametin dinî değil toplumsal olduğunu vurgulamak amacıyla halk inancından kaynaklanan belirtilerin yanı sıra başka belirtileri de sıralıyor. Bunların, şiiri ideolojik düzlemden bilimsel düzleme kaydırdığını, böylece kıyamet kavramının nitelik değiştirerek yirminci yüzyılın tarihî gelişmesiyle bütünleştiğini söyleyebiliriz. Civciv ve kaynayan su benzetmeleriyle, kıyamet belirtileri yapıntısal (fictif) olandan gözlemlenebilir bir olguya, inanç düzeyinden doğasal gerçek düzeyine geçiyor. Böylece toplumsal sarsıntının belirtilerini bir çeşit evrimleşme süreciyle özdeşliyor şâir. «Haberdir, erişmekte su galeyan noktasına», nicel birikimden nitel değişime geçişi vurgulayan, Engels'in **Doğa'nın Diyalektiği**'nde ayrıntılarıyla açıkladığı diyalektik maddeci görüşü özetleyen bir dize.* Nitekim bu görüş «Kıyamet Sureleri»nın son bölümünde, «Tebahhur Suresi»nın adını aldığı bir «inkılâbı», yani her değişimin nicel birikimle nitel dönüşüm süreçleri sonucunda gerçekleşebileceğini, buharlaşma örneğiyle açıklayacaktır:

«Bu dem kıyamet demidir,
bu, buhara inkılâbıdır kaynayan suyun...»

Engels'ın maddeci diyalektiğin üç genel ilkesi arasında saydığı nicel birikimin bir sıçramayla nitel dönüşüme yol açması kuralına Nâzım Hikmet'in başka şiirlerinde de rastlamak mümkün. Şâir, belki de ampirik açıdan daha kolay gözlemlenebildiği için, maddeci diyalektiğin bu önemli yasasına oldukça sık değiniyor. Ama kimi vakit, hayatın somut ayrıntılarından yola çıksa bile, öğretici ve şematik olmaktan öteye geçemiyor bu çaba. **Memleketimden İnsan Manzaraları**'nda Halil'in hastalığını betimleyen dizelerde olduğu gibi

«Halil artık biliyordu hastalığının adını:
göz damarlarının dumura doğru gitmesi.
Yıllardır ağır ağır, birike birike
ve bir gün, bir anda, bir sıçrayışla:
körlük,
Burda da diyalektik,
Halil,
her yerde diyalektik.» **(Memleketimden İnsan Manzaraları,** Ararat yay., s. 404)

Bence son dizeler fazla. Bir sürecin oluşum hızını niteleyen «ağır ağır», «birike birike» ve «bir anda, bir sıçrayışla» gibi zaman ve devinim belirten kelimeler, hastalığın evriminin diyalektik yasalara uyduğunu yeterince açıklıyor zaten. Bu olgunun altını bir kez daha çizmek gereksiz, hattâ metnin bütünlüğünü bozan bir davranış. Aynı durum **Benerci Kendini Niçin Öldürdü**'nün ilk şiirinde de sözkonusu. «Gebedir her sukut bir yükselişe» dizesinden sonra Heraklit'in adını anmanın, daha önce apaçık belirtilen bir genel doğruyu tekrarlamaktan öte hiç bir işlevi yok.

«Gebedir her sukut bir yükselişe.
Ne mümkün karşı koymak
bu köpürmüş gelişe...
Heraklit, Heraklit!
akar suya kabil mi vurmak kilit?» **(Benerci Kendini Niçin Öldürdü,** Tüm Eserleri, III. Cilt, Cem yay. s. 8)

Ne var ki, Nâzım Moskova KUTV Üniversitesindeki devrimci havanın heyecanıyla öğrendiği Marksizm'in felsefî ilkelerini olgunluk döneminde iyice özümleyip sindirecek, bu ilkeleri şematik bir biçimde uygulamaktan kaçınacaktır. Gençlik şiirlerindeki öğretici tavır, hapisanede yazdığı şiirlerin çoğunda yalın, «kitabî»lıkten uzak imgelere bırakacaktır yerini. Aşağıdaki dizeler bu görüşümü doğrular sanırım:

«Birikip sıçramalar
Soğuk
sıcak
serin
Ve büyük lâcivardî bahçede
başsız ve sonsuz
ve durup dinlenmeden
devranı rakkaselerin...» **(Tüm Eserleri,** IV. Cilt, Cem yay. s. 47)

* Nâzım Hikmet Lenin'in *Materyalizm ve Ampiriokritisizm* adlı felsefî eserini şiirleştirmek için «Berkeley»de uyguladığı yöntemi «Kıyamet Sûreleri»nde de uyguluyor. (Bu konuda Bkz. «Nâzım Kikmet'in Rubaileri», Nedim Gürsel, *Birikim,* sayı: 15, s. 7-10) Ama şiirine alacağı örnekleri *Doğanın Diyalektiği*'nden seçiyor bu kez. Niteliksel değişme koşullarından en önemlisinin nicelıksel birikim olduğunu tanıtlamak için Engels'in başvurduğu, suyun buhara dönüşmesi örneğini ele alıyor. Engels'in ısıtılan su moleküllerinin bölünme yasasını inceleyerek boyle bir sonuca vardığını biliyoruz. Organik olsun olmasın, herhangi bir cisme uygulanan nicel işlemin belli bir sınırı aşınca nitel donüşümlere yol açtığını soyleyen Engels, bu olgudan maddeci diyalektiğin şu genel ilkesini çıkarır: «Demek kı niteliksel donüşümü belirleyen başlıca öge nicelık değişmesidir.» *(Dialectique de La Nature,* éd. Sociales, 1971, s. 71) Bir sayfa geride de şu cümle var: «Doğada, hangi özel durum sozkonusu olursa olsun, ancak niceliksel bir artma ya da eksilme sayesinde nitelik değişmesi gerçekleşebilir.»

«Pamukladı mıydı kavaklar
kiraz gelir ardından»

dizelerindeyse, şâir o yöre halkının günlük konuşmasında yakalar aynı evrensel gerçeği. Bilimsel ayrıntılara girmemekle birlikte, değişmeyen tek yasanın değişme olduğunu, kansı Piraye hanımın pazar yerinde köylülerden duyduğu «Çankırılı bir cümle» aracılığıyla belirtir.

Yukarıda, Nâzım'ın, maddeci diyalektiğin üç genel ilkesinden biri sayılan niceliksel birikimin niteliğe dönüşme olgusunu şiirine aktarırken **Doğanın Diyalektiği**'ndeki buharlaşma örneğine başvurduğunu söylemiştim. Geriye kalan öbür iki ilkeye gelince, onların da «Alâmetler Sûresi»nde yer aldığını öne sürebiliriz. Bunların ilki, karşıtların birliği ve çatışmasını vurgulayan «Haram sevaboldu, sevap haramdır» dizesinde gösteriyor kendini. Buharlaşma örneğindeki kadar açık olmasa da, bu dizede karşıtların çatışma sürecini, yani çelişkinin en keskin anını belirten bir duruma tanık oluyoruz. Lenin Hegel'i okurken tuttuğu notlarda diyalektiği şöyle tanımlıyor:

«Diyalektik, karşıtların birliğini ve hangi koşullarda birinin ötekine dönüştüğünün, aklın bu karşıtları neden cansız ve donmuş değil de yaşayan, belli koşullanmalar sonucunda devinen ve birbirlerine dönüşen gerçekler olarak ele alması gerektiğini gösteren bilimdir.» **«Cahiers Sur La Dialectique de Hegel,** idéees, n.r.f, s. 166). Karşıtların birliği kavramından anlaşılması gereken birinin ötekinin varolma koşulu olduğu, birbirlerinin karşıtı durumunda bulunan iki şeyin ancak birlikte varolabilecekleri gerçeğidir.* Maddeci diyalektik bu birliği oluşturan karşıtların belli koşullarda yer değiştirerek birinin ötekine dönüştüğünü gösterir bize. Sözkonusu dönüşüm çelişkinin en keskin anında, yani devrim sürecinde gerçekleşir. Mao, **Çelişki Üstüne** adlı eserinde, sosyalist devrimin, egemen sınıf olan burjuvazinin yerini proletaryanın almasına yol açacağını, böylece o zamana kadar yönetilen bir sınıfın yönetici duruma geçeceğini, yani bir anlamda burjuvazinin proletaryaya, proletaryanın ise burjuvaziye dönüşeceğini söylüyor **(Ecrits Choisis En Trois Volumes,** II Cilt, «L'İdentification et La Lutte des Aspects de La Contradiction» ed. Maspero, s. 42) «Haram sevaboldu, sevap haramdır» dizesi bu açıklamanın ışığında okunursa, maddeci diyalektikle olan ilişkisi kolayca anlaşılır sanıyorum. Öte yandan Anadolu'da çok yaygın olan bâtınî bir inançla da açıklanabilir aynı dize. Kıyamet kopunca dünya ve toplum düzeni sarsılacağından, bu duzeni koruyan şeriat yasaları da yürürlükten kalkacak, böylece salt bâtınî **te' villeri** kavrayan kişiler değil, herkes şeriatın yükümlülüğünden kurtulacaktır. Nâzım haramın sevap, sevabın haram oluşunu kıyamet belirtileri arasında sayarken bir halk inancıyla, karşıtların birliği ve çatışması ilkesini ustaca birleştiriyor. Bence bu çok önemli bir başarı.* Dinî bağlama yerleştirilen devrim süreci kıyamet belirtileriyle ifade edilirken, bu belirtilerin İslâm geleneğindeki uzantısı da maddeci diyalektiğin temel ilkelerine uygun bir biçimde şiire katılıyor. Böylece, İslâm, özellikle de bâtınîlik açısından ge-

* Bu görüşün gerçekliğe mekanist bir biçimde uygulanması her karşıtlığın diyalektik olduğu anlayışına yol açabilir. Oysa aydınlık/karanlık, aşağı/yukarı, v.b. gibi karşıtlıklar hiç bir zaman diyalektik çelişki niteliğini taşımaz. «Çelişki Sorunu Ve Sosyalist Hareket» adlı yazısında bu konuya dikkati çeken Murat Belge haklı olarak şunları söylüyor: «Diyalektik düşünce, gerçekliğin koşullara göre sürekli değiştiğini söyler. Bu, evren için söylenmiş en doğru sözdür. Gelgelelim, diyalektiği sürekli bilimsel tavırla ele almadığımız zaman, büyük bir keşmekeş içine düşeriz. Ters kullanılan diyalektik en kötü oportünizmin, en kötü Makyavelizmin aracı olabilir. Makyavelist diyalektikçi, gerçeklikle bir hokkabaz gibi oynar, karşıtlardan karşıtlar çıkarır, başı sonu belirsiz bir lâf salatası içinde seyircilerini buyüler.» *(Birikim,* sayı: 10 s. 53)

* Çağdaş Turk şiirinde diyalektik düşünceyi özümleyerek kendine özgü bir biçimde eserine katabilmiş başarılı sanatçılardan biri de Ece Ayhan'dır. Şâir *Devlet ve Tabiat*'ın son bolumü «Ölümün Arkasından Konuşmak»da şunları yazıyor.

«Halk kendi sürecini kendi yaratmak üzere ırmak ağızlarında toplanmaya başlamıştır, deltalarda yatıyor çoluk çocuk. Şâirler de şiirlerin denizlere doküldükleri bu yerlerde, ayakta. Irmaklar tersine akıtıldığı sabah, ayaklar baş olacak, başlar ayak, hangi kaynaklara gidileceğini biliyor halk.» *(Devlet ve Tabiat,* e yay. s. 111).

Buradaki ayakların baş, başların ayak olma anı bir sürecin, —halkın yaratacağı kendi sürecinin— sonunda gerçekleşeceğinden sevapla haram örneğine çok benziyor. Ece Ayhan «Açık Atlas» şiirindeyse, karşıtların belli koşullarda birbirine dönüşme ilkesini çağdaş bir metin anlayışıyla birleştiriyor.

«Bakıldı ki kum saati, ters çevrilmiş, çıt, usul ısa asi olmuş» dizesinde *(A.g.y.,* s. 53) tarihî süreci simgeleyen kum saati *isa* ve *asi* sözlerinin birbirine dönüşmesiyle devrim anını vurguluyor. Ece bir önceki alıntıda, ya da Nâzım'ın haramla sevap örneğinde olduğu gibi, karşıtları birbirine dönüştürmekle yetinmiyor. Boyun eğmeyi, yumuşaklığı çağrıştıran *isa* kelimesini *asi* yaparken yalnızca anlambilimsel (sémantique) düzeyde değil, sesbilimsel (phonétique) düzeyde de gerçekleştiriyor diyalektik uygulamayı. Böylece karşıtlıklar hem anlamları hem de sesbirimleri (phonème) açısından yer değiştirmiş, biri ötekine dönüşmüş oluyor. Yani sesbirimlerinin çizgisel dizilme zorunluluğuna karşın, tersinden okunabiliyor i-s-a sözcüğü.

Ece Ayhan örneğini, Nâzım'dan sonra gelen bir şâirin, dilbilim verilerinden de yararlanarak (bilinçle ya da sezgiyle) aynı diyalektik ilkeyi şiirine ne denli ustalıkla koyduğunu göstermek amacıyla verdim. Ne var ki, Nâzım'ın eserinin tümünde rasladığımız diyalektik görüş Ece Ayhan'ın ancak son doneminde sözkonusu. Hiç şuphesiz Nâzım bu yönüyle de Turk şiirinde bir yol açıcı sayılmalıdır.

çerliliğini yitirmeden yeni bir boyut kazanmış oluyor sözkonusu dize.

Maddeci diyalektiğin üçüncü ilkesini içeren bölüm civciv benzetmesinin çağrıştırdığı süreçle ilgili.* Yumurtanın civcive dönüşmesinde olumsuzlamanın olumsuzlanması (La négation de la négation) yasasının itici bir işlevi bulunduğunu öne sürebiliriz. Çünkü doğa ve toplumda varolan her şeyin kendi olumsuzlamasını da içinde taşıdığını, ama bu olumsuzlamanın yeniden olumsuzlanarak başlangıçta varolan şeyi daha üst düzeyde ve gelişmiş bir biçimde ortaya çıkardığını biliyoruz. Bu açıdan bakıldığında yumurtanın civcive dönüşmesi, Engels'in **Anti-Duhring**'de verdiği arpa tohumu örneğine de uyuyor. (Bkz. **A.g.y.** s. 182). Tıpkı arpa tohumunun olumsuzlanarak bitkiye dönüşmesi, ikinci bir aşamada bitkinin de ürün vererek kendini olumsuzlaması sonucunda ortaya çıkan arpa başağının (yani tohumun olumsuzlanması olan bitkinin yeniden olumsuzlanmasının) hem tohumu(ama bu kez çok daha fazla sayıda) hem de yeni bitkileri içinde taşıması gibi, yumurta da kendini olumsuzlayacak (ortadan kaldıracak) civciv içinde taşır. Ama bu olumsuzlamanın gerçekleşmesi bazı koşullara bağlıdır. (Kuluçka, belli bir sıcaklık, v.b.) Yumurta kendisi olarak kalmak ya da civcive dönüşmek eğilimlerini içinde taşıdığına göre, bunlardan ikincisinin ağır basması, yani içsel bir dinamiğin devreye girebilmesi için sözkonusu koşulları da hesaba katmak gerekir. Ne var ki, Nâzım'ın şiirinde civcivle yumurta arasında olup bitmiyor her şey. Civcivin kabuğa tık demesi, proletaryanın, bağrında doğup geliştiği, güçlendiği kapitalist toplumun kabuğuna tık demesidir. Örneğin bir domatesin çürümesini içinde taşıdığı gibi, burjuvazi de kendi çürümesini, yani «kara tahtayı kemiren ak kurdu» içinde taşımaktadır. Böylece olumsuzlamanın olumsuzlanması ilkesinin doğadan alınan bir benzetme aracılığıyla şiire girdiği, ama işlevinin çok daha başka özellikler taşıdığı kesinlik kazanıyor. Bu özelliklerin üstünde durmadan önce «Alâmetler Suresi»nin proletarya devriminin belirtilerini içeren bir şiir olduğunu hangi kanıta dayanarak öne sürdüğümü açıklamam gerekecek sanıyorum.

Ateist bir şâir olan Nâzım Hikmet'in kıyamet gününe inandığı elbette düşünülemez. «Otobiografi» adlı şiirinde ara sıra kahve falına baktırdığını söylese de, biz onun «çoğunluğun gittiği camı kilise tapınak havra büyücü gibi yerlere» 1921 yılından beri ayak basmadığını biliyoruz. Kıyametin, yalnız Nâzım'ın değil, Divan şiirinden bu yana Türk edebiyatında başkalarının da çok sık kullandığı bir alegori yöntemi sayesinde belli bir altüst oluşu çağrıştırdığını daha önceden belirtmiştim. Bu altüst oluşun görüntüleri, bir yandan **Kur'an**'daki kozmik kargaşaya, öte yandan şâirin alegori yoluyla oluşturmak istediği bir toplumsal sarsıntının «korkunç» atmosferine bağlanabilir. Ne var ki,

«Duyuldu uykusundan uyandığı
zincirinden başka kaybedecek şeyi olmayan devin.»

dizeleri, Nâzım'ın kıyamet gününden proletarya devrimini kastettiğini en küçük kuşkuya bile yer bırakmayacak kadar kesinlikle açıklıyor. **Komünist Manifesto** şu cümleyle sona erer:

«Yönetici sınıflar sosyalist devrim düşüncesiyle titreyebilirler. Proletaryanın zincirlerinden başka yitirecek hiç bir şeyi yoktur ama kazanacağı koskoca bir dünya vardır. Bütün dünya işçileri birleşiniz!» (Karl Marx, **Manifeste du Parti Communiste**, col. 10-18, s. 62) Bu alıntı «Alâmetler Suresi»ndeki «zincirinden başka kaybedecek şeyi olmayan dev» benzetmesinin hangi amaçla yapıldığını açıkça koyuyor ortaya. Şâir kıyamet imgesinden yararlanarak çağdaş bir toplumsal sarsıntının, yani proletarya devriminin oluşum koşullarını betimliyor. Bu açıdan bakıldığında yukarıdaki dizeler şiirin kilit noktası sayılabilir. Çünkü civciv, ak kurt, kantarmanın zaptedemediği beygir gibi alegori ögeleriyle proletaryanın kastedildiği, yukarıdaki dizelerle **Komünist Manifesto** arasındaki ilişki kurulduktan sonra kesinlik kazanıyor. Gerçekte «Bu âteş yolların durağı yok mu?» diye korkuyla soranların, şâirin «Medet yoktur bakma geri» dediklerinin sonu sözkonusudur, dünyanın değil. Ya da şöyle diyelim: Varlığını emekçilerin alınterine borçlu bir düzenin, sömürü ve eşitsizliğe, insanı kendi emeğinin ürünlerine yabancılaştıran toplumsal işbölümüne dayalı bir dünyanın sonu sözkonusudur. Geleceğin sınıfsız toplumuna gebe, nasıl olsa batacak bir korsan gemisinin sonu. İçerik yönünden olmasa bile bir dünyanın batışını, özellikle de bu batışın kaçınılmazlığını betimlediği için bence «Alâmetler Suresi»ne çok benzeyen başka bir şiirinde, Nâzım Hikmet kıyameti fırtınayla özdeşler:

«Delindi sintine,
esirler parçalamakta pırangaları.
Yıldız-poyrazdır esen,
tekneyi kayaların üstüne atacak.
Bu dünya, bu korsan gemisi batacaktır, taş çatlasa batacak.
Ve senin alnın gibi hür, ferah ve ümitli bir âlem kuracağız Pirâyem...»

(Saat 21-22 Şiirleri, de yay. s. 33)

* Bu sıralamayı *Doğanın Diyalektiği*'nden aldığımı belirtmeliyim. Engels diyalektiğin üç ilkesinin de Hegel felsefesinde idealist bir biçimde, yani salt düşüncenin gelişme yasaları olarak bulunduğuna dikkati çektikten sonra şunları söylüyor:

«(..) Diyalektiğin yasaları doğanın ve insan toplumunun tarihinden çıkarılmıştır. Düşüncenin kendisini de içeren bu iki tarihî gelişimin en genel yasaları sayabileceğimiz diyalektik ilkeler şu üç temel yasaya indirgenebilir:

1) Niceliğin niteliğe geçişi ve bunun tersi
2) Karşıtların birbirine dönüşmesi
3) Olumsuzlamanın olumsuzlanması.» *(A.g.y., s. 69).*

Bu «hür, ferah ve ümitli bir âlem»in kurulabilmesi için «ümidin düşmanları»nın egemen olduğu düzen mutlaka yıkılmalıdır. Kıyamet, üretim araçlarının özel mülkiyetini elinde bulunduran sınıf için bir sondur ancak, emekçiler içinse yeni bir başlangıç. Ekonomik ve toplumsal krizlerin haber verdiği kıyamet «Türabolmak ne müşküldür» diye sızlananların kıyametidir. **Kur'an**'ın Nebe sûresinde, Tanrı'nın varlığını yadsıyanların kıyamet günü gelip çattığında korkularından «Keşke toprak olsaydık!» diyecekleri belirtiliyor. (**A.g.y.**, s. 582, 40. âyet). Nâzım bu âyeti olduğu gibi alıyor şiirine Böylece bir bakıma, Tanrı'nın öfkesiyle proletaryanın öfkesinin değişik amaçlarla aynı kişilere yöneldiğini anlatmak istiyor. Ama «Türabolmak ne muşküldür!» dizesi **Kur'an**'daki dinî bağlamından çıkarılıp yirminci yüzyıl tarihine yerleştirildiği için, kıyamet korkusunun niteliği de değişiyor elbet·

«Korkuyorlar korkacaklar korksunlar
Geliyoruz geleceğiz yakındır
Kim nerede ne işliyor hepsini
Biliyoruz, bileceğiz, yakındır.» (Âşık İhsani, «Yakındır» adlı türküden. **Dosttan Dosta Deyişler**, s. 76).

Âşık İhsani'nin oldukça yüzeysel bir biçimde, ama emekçilerin görüş açısından ilettiği bu korkuyu, Nâzım'ın «Zafere Dair» adlı şiirinden aldığım şu dizeler de doğrular sanırım:

«Varılacak yere
kan içinde varılacaktır.
Ve zafer
artık hiç bir şeyi affetmeyecek kadar
tırnakla sökülüp
koparılacaktır...»
(**A.g.y.**, s. 96)

«Alâmetler Sûresi»nin önemli bir bölümü toplumsal sarsıntının bazı insanlarda uyandıracağı korkuyu betimliyor. Bu korku sınıfsal olmakla birlikte, hiç değişmeden sürüp gideceği sanılan kurulu düzenin altüst olabileceği düşüncesinden kaynaklanıyor daha çok. Kıyamet **Kur'an**'da belirtildiği gibi «yerin başka bir yerle, göklerin de başka göklerle değiştirildiği gün»dür. (İbrahim Sûresi, s. 260).

Tanrı bağışlayıcı olduğu kadar öcalıcıdır da Ama halkımız, kıyamet ve cehennem korkusunun en yoğun olduğu dönemlerde bile kendi bağrından çıkan şâirler aracılığıyla Tanrı'ya başkaldırmış, «Sırat Köprüsü» ve «Mizan»la alay edebilmiştir. Yunus Emre ünlü «Münacaat»ında şöyle diyor:

«.....
Kıl gibi köprü gerersin geç deyü
Gel seni sen tuzağımdan geç deyü.

Kıl gibi köprüden âdem mi geçer
Ya düşer ya dayanır yahut uçar
Kulların köprü yaparlar hayr için
Hayn budur kim geçerler seyr için
.....
Terazi korsun hevâset tartmağa
Kasdedersin beni oda atmağa

Terazi ana gerek bakkaal ola
Ya bezergân tâcir ü attâr ola
.....» (**Yunus Emre**, S. Eyüboğlu, Cem yay. s. 300).

Kaygusuz Abdal'sa daha ileri gider bu konuda. O ince zekâsıyla kara mizahı birleştirerek, işi Tanrı'dan hesap sormaya kadar vardırır:

«Kıldan köprü yaratmışsın, gelsin kulum
geçsin deyü
Hele biz şöyle duralım yiğit isen geç e
Tanrı.»
(**Alevi Bektaşi Nefesleri**, s. 213).

Ne var ki burjuva sınıfının kıyamet korkusu bu tür mizaha imkân tanımaz pek, niteliği başkadır. Duşgücünden ve **Kur'an**'da anlatılanlardan değil, tarihin gelişme yasalarından kaynaklanır çünkü. Tarih çarkının tersine döndürülmeyeceğini «mülk sahipleri» herkesten iyi bilir. «Türabolmak ne müşkuldur» dizesi soyut bir korkuyu değil, başta iktidar olmak üzere yitireceği çok şeyi olanların umarsızlığını ortaya koyar. Nâzım Hikmet'in devrimci bir şâir olarak emekçilere duyduğu büyük sevginin, onları sömüren sınıfa karşı duyduğu öfkeyle ters orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Seçimini yapmış, «kellesini nida ve sual işaretlerinden» kurtararak «açık ve endişesiz», «büyük kavgada» yerini almıştır. «Alâmetler Sûresi»yle aynı günlerde yazdığı bir başka şiirde dost ve düşmanlarını şöyle tanımlar:

«Çin'den İspanya'ya, Ümit Burnu'ndan
Alaska'ya kadar
her mili bahride, her kilometrede dostum ve
düşmanım var.
Dostlar ki bir kerre bile selâmlaşmadık
aynı ekmek, aynı hürriyet, aynı hasret için
ölebiliriz.
Ve düşmanlar ki kanıma susamışlar
kanlarına susamışım.
Benim kuvvetim·
bu büyük dünyada yalnız olmamaklığımdır.»
(**A.g.y.**, s. 11).

Bu büyük dünyada yalnız olmadığı için de, kendinden emin bir tavırla «Medet yoktur bakma geri!» diye seslenir düşmanlarına.

Kıyamet belirtilerinin gerçekte proletarya devrimini haber verdiğini söyledim. Nâzım sözkonusu devrimi oluşturan koşulları sıralarken tarihî sürece bir Marksist gibi bakabiliyor. Kıyamet belirtileri, proletarya devriminin nesnel koşullarının hazır olduğunu gösteren bir barometredir aslında. Öznel koşulları hazırlamak içinse şâir:

«Ak kurt, kara tahtayı daha bir yol kemir,
çekin ki körükleri
ateşe girdi demir»

dizelerini yazar. Düpedüz eyleme çağrıdır bu. Devrim belirtilerini değil, iktidar mücadelesini betimleyen «Tebahhur Sûresi»ndeyse ateşe giren demirin «encam tavı»nın gelmiş olduğunu müjdeler. Nâzım sosyalist devrimi gerçekleştirecek toplumsal sınıflara, özellikle de proletaryanın öncü gücünü oluşturan parti militanlarına bu çağrıyı yaparken hiç şüphe yok Leninist görüşlerden yola çıkar. Ekim Devrimi deneyi ve Lenin'in **Nisan Tezleri**'nde yaptığı devrimci durumun tanımı vardır belleğinde. Ancak toplumun bütün kesimlerine yayılan bir genel krizin devrime yol açabileceğini bilir. Bu krizi oluşturacak nesnel ve öznel koşulların gerçekleşmesi «suyun buhara inkılâbını» hazırlayacaktır.

«Çekin kı körükleri
ateşe girdi demir»

dizilerinin bu açıdan «Petrograd 1917» şiiriyle bütünleştiğini söylemek yanlış olmaz sanırım.

«Kışlık sarayda Kerenski
Smolnide Sovyetler ve Lenin
Sokakta karanlık
kar
rüzgâr
ve onlar.
Ve onlar biliyorlar kı «O»
«Dün erkendı yarın geç,
Vakit tamam bugün!» dedi.
Ve onlar «anladık, bildik» dediler.
Ve onlar hiç bir zaman
bildiklerini böyle müthiş ve mükemmel bilmediler.»
(**Bütün Eserleri**, Ekber Babaef, s. 347).

«Tebahhur Sûresi»ndeki **anı-vâhit** kavramı, bence Lenin'in «Vakıt tamam bugün!» sözünde gerçek karşılığını buluyor.* Devrim anı kıyamet günüyle özdeşleşiyor böylece. Kıyamet sarsıntısı devrim sürecine dönüşüyor.

«Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu
Ve rûzigâr
yükseldi ağır ağır, çoğaldı git gide
birikti, birikti ve ânı-vahitte
«Ah edildi derinden
yer oynadı yerinden,»
yıkıldı köprüler kemerlerinden,
yazılı taşlar kapandı yüzükoyun.»

Nâzım Hikmet'in kıyamet imgesinden yola çıkarak toplumsal bir altüst oluşu betimlemesi Malraux'nun **Umut** adlı romanındaki Garcia'nın sözlerini anımsattı bana. Dünyayı değiştirerek, alınyazısını tarihe dönüştürmenin gerekliliğine inanan Garcia da, «Bizlerin alçakgönüllü görevi kıyamet gününü hazırlamaktır.» diyordu. (**L'Espoir**, Folio, s. 121).

*
**

«Alâmetler Sûresi»nde proletarya devriminin belirtilerini geleneksel bir alegori yöntemiyle saptayan Nâzım Hikmet sözkonusu devrimin gerçekleşmesi için öncü güçleri eyleme çağırdıktan sonra, «Tebahhur Sûresi»nde ikinci bir aşamayı sergiliyor. Bu aşamanın «kaynayan suyun buhara inkılâbı», yani niceliksel birikimin bir sıçramayla nitelığe dönüşme anı olduğunu daha önceden belirtmiştim. Ne var ki bu dönüşümün toplumsal duzeyde gerçekleştiğini şiirin ancak son dizesinden çıkarabiliyoruz. O da, «Alâmetler Suresi»nin düşünsel temelini oluşturan tarihî maddecilikle diyalektik maddeciliği benzer süreçler olarak ele almak koşuluyla. Şâir «Tebahhur Sûresi»nin bir çok dizesinde kıyamet belirtilerinin yol açtığı sarsıntıyı, yani kıyametin kendisini anlatıyor. Yine **Kur'an**'dan, özellikle de halk inançlarından yola çıkarak. Yalnız bu kez çınar ağaçlarını topraktan söküp havaya savuran fırtınayı, yıkılan köprü kemerlerini, dalgaları çatlatan rüzgârı betimlerken çok daha geniş tutuyor düşgü-

Yumuşak ve derin
sesiyle Lenin:
«Dün erkendi, yarın geç
zaman tamam bugün» dedi.
Cepheden gelen nefer
«Bugün!» dedi.
Ölumü açlıktan öldüren siper:
«Bugün!» dedi...
Ağır, çelik, kara
toplarıyla Avrora:
«Bugün!» dedi-
«Bugün!» dedi-
Ve yazdı bolşevik:
tarihin en derın dönüm tarihini
tarihe:
Bin dokuz yüz on yedi,
teşrinisani yedi!»
(*A.g.y.*, s. 425)

* Lenin'in Marksist devrim teorisine pratikte yaptığı en önemli katkılardan biri sayabileceğimiz anti/ekonomist tarih anlayışının Nâzım'ı çok etkilediği belli oluyor. «Petrograd 1917» gibi olgunluk döneminde yazdığı şiirlerde bile, ilk kez Moskova'da karşılaşıp benimsediği Leninist görüşün izlerini bulmak mümkün. Şâir 1925'de yazdığı «Ölüm» adlı şiirde Çarlık Rusyası'nın çöküşünü tarihî gelişmenin doğal sonucu olarak betimlerken, ülkenin içinde bulunduğu devrimci durumu en iyi Lenin'in değerlendirdiğine dikkati çekiyor. Proleteryanın, ancak Lenın yönetimindeki Bolşevik Partisi aracılığıyla duruma *zamanında* müdahale ederek burjuva iktidarını devirebildiğini her dizede üstüne basarak tekrarlıyor. Bu tekrarlama, koşulların iktıdarı almaya elverişli olduğunu saptayan «bugün» sözünde yoğunlaşıyor daha çok. «Petrograd 1919»deki «vakit tamam bugün!» dizesinin olduğu kadar, «Tebahhur Sûresi»ndeki «anı-vâhit» kavramının da kaynağı, Lenin'in ölümünden bir yıl sonra yazılmış şu dizelerde aranmalı bence:

«Bın dokuz yüz on yedi
teşrinisani yedi..

cünün sınırlarını. Kıyamet gününün korkunçluğundan ürken yalnızca «Türabolmak ne müşküldür» diye sızlananlar değildir. «Vadenin irişip çattığını» anlayan kavaklar «titreşerek yere eğilirken», koskoca çınar ağaçları da, köklerinin «yılan ölüleri gibi topraktan koptuğunu» görüp korku ve şaşkınlıkla haykırmaya başlarlar. Altüst olan yalnızca toplum düzeni değildir artık; doğa da büyük bir yıkımın eşiğindedir. Ne var ki, sözkonusu yıkım güç bir doğumun habercisidir aynı zamanda. «Encam tavı» gelen demire elbette yeni bir biçim verilecektir. Nâzım Hikmet kıyameti toptan bir yıkılış olarak betimlerken, kurulacak yeni düzeni düşünmekten de kendini alamaz.

«Tebahhur Sûresi»nde kıyamete değgin halk inançlarına doğrudan bağlayabileceğimiz tek bölümün,

«Kızıl kanatlı kuşlar kayalarda
hazırdı atlamaya.»

dizeleri olduğunu sanıyorum. Ötekilerin çoğu şâirin düşgücünden çıkma, fantezi yanı ağır basan imgeler. Ama betimledikleri doğaüstü güçlerin ürperticiliği açısından dünyanın sonunu anlatan bazı hurafelere benzedikleri söylenebilir. Boratav, Türkler'in İslâm öncesi inançlarından da bir çok unsur taşıyan bu harafelerin 18. yüzyılda yaşamış Türkistan'lı halk şâiri Mahtumkılı'nın bir şiirinde ardarda sıralandığını yazıyor. (**A.g.y.**, s. 25). Sözkonusu şiirde yırtıcı kuşların dini bütün kullara saldırarak etlerini nasıl parçalayacakları, gövdelerini nasıl didik didik edecekleri de anlatıldığından, Nâzım'ın yukarıdaki dizesiyle halk inançları arasında doğrudan bir bağ kurulabileceğini öne sürmek yanlış olmaz sanırım.*

Mahtumkılı'nın şiiri masal, türkü, tekerleme ve atasözlerine bile girmiş kıyamet imgesinin halk hayatındaki önemini, kimi zaman şaşırtıcı bir düşgücüne dayanan zenginliğini yansıtması açısından da ilginç. Örneğin Nâzım gibi Mahtumkılı da **Kur'an**'daki kozmik kargaşalığı betimleyen âyetlerden yararlanıyor. Ama şiirin asıl ağırlık noktasını oluşturan bölüm, Dante'nin **Cehennem**'ini aratacak kadar korkunç fantezilerle dolu. Çıplak gövdeleri alevler içinde yanarken ağızlarında irin ve kan kaynayan, göbeklerine dek sarkan dilleri günah işlemiş cinsel organlarına dolaşan inançsızlardan söz ediyor şâir. Ayakları başlarında olduğundan başaşağı yürümek zorunda kalacak günahkârları deve büyüklüğündeki yılanlara, yırtıcı kuşlara yediriyor. Kimi zaman sadistçe bir tad bile alıyor bundan.* Mahtumkılı'nın dizeleri belli ki insanlara gözdağı vermek, onları doğru yola getirmek amacıyla yazılmış. Çoğu Tanrı gücünü ve adaletini yücelten sıfatlarla süslü. Durağı olmayan «âteş yollardan», sızan kandan, «buzların ortasına düşen ateş külçe»den söz ederken bir bakıma Nâzım da aynı çizgiyi izliyor. «Hesap verme» durumunda olanların başlarına gelecek felâketleri anlatarak kıyametin korkunçluğunu vurguluyor. Hattâ, hurafelere bile başvuruyor kimi zaman; inandırıcı olabilmek için; **Kur'an**'dan İslâm-öncesi halk inançlarına kadar uzanan zengin bir fantezi geleneğinden geniş ölçüde yararlanıyor. Ama Nâzım'da kıyameti gerçekleştiren güç toplumsal bir sınıftır, Tanrı istemi değil. Adaletin ölçütü de bu sınıfa göre belirleneceğinden, Tanrı'nınkinden değişik olacaktır elbet. Kıyamet günü «Mizan»da sevap ve günah yerine emek ile sömürü tartılacaktır. Bu nedenle, daha önceden de belirttiğim gibi, «Kıyamet Sûreleri»ni dinî-ideolojik bağlamlarından çıkarıp yirminci yüzyıl tarihine yerleştirmek gerekir. «Tebahhur Sûresi»nin ilk iki dizesini bu açıdan yorumlarsak, şâirin kıyamet süreciyle sınıf savaşını özdeşlediğini görürüz.

«Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş, üryan idiler,
her biri aşikâr etmişti zamirin.»

Nâzım insanlık tarihinin gerçekte sınıf savaşları tarihi olduğunu bilir. Başlangıcından bu yana insan toplumlarındaki her değişikliğin, duruma göre ekonomik, dinî ya da politik biçimler alan sınıf savaşları sayesinde gerçekleştiğini bir çok şiirinde açıklamış, **Kurtuluş Savaşı Destanı** başta olmak üzere çağımızın en önemli toplumsal olaylarını şiirleştirirken (Ekim Devrimi, Çin Devrimi, Küba Devrimi, Ulusal Kurtuluş Savaşları, v.b.) tarihi kitlelerin yaptığını defalarca tekrarlamıştır. Onca kitleler, «zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri olmayan» ama «en bilgin aynalara en renkli şekilleri aksettiren»lerdir. **Kurtuluş Savaşı Destanı** şu dizelerle başlar:

«Onlar ki toprakta karınca
suda balık
havada kuş kadar
çokturlar;
korkak,
cesur,
cahil,
hakîm
ve çocukturlar
ve kahreden
yaratan ki onlardır,
destânımızda yalnız onların mâceraları vardır.»

Birçoklarının öne sürdüğü gibi, bu şiirdeki «Onlar» sözcüğü yalnızca Türk halkını belirtmiyor

* Aynı görüntü *Apokalips Kitabı*'nda da yer alıyor. Aziz Jean'ın kıyamet vizyonları arasında, yırtıcı kuşların günahkârların etini yeme sahnesi de var:
« .. ve baki kalanlar at üzerine binenin (İsa'nın, N.G) ağzından çıkan kılıçla öldürüldüler; ve bütün kuşlar onların etlerine doydular.» (*A.g.y.*, s. 272).

* Hiç bir yerde yayımlanmamış bu şiirin metnini sayın Pertev Naili Boratav'ın özel arşivinden aldığımı belirtmeliyim.

bence. «Onlar» belli bir coğrafya ve tarihle sınırlanmış somut durumlara uygulanabilen —Kurtuluş Savaşı örneğinde olduğu gibi— ama gerçekte bu durumları aşan soyut bir kavram, bir çeşit genellemedir. Başka bir coğrafya ve tarihte (Bkz. «Petrograd 1917» şiiri, **A.g.y.**) yine aynı kelimeye başvuran şâir, bolşevik Kirof'un ağzından «Onlar»ın işçi ve köylü sınıfları olduğunu açıklar. «Kıyamet Sûreleri»yle aynı yıllarda yazılmış «O ve Aksakallılar» şiirinde de «büyük macera» diye adlandırdığı tarihî gelişmenin yaratıcısı halk kitlelerini, çağdaş bir peygamber edasıyla selâmlar:

«Ben, bilip bildiririm ki:
Rab ve kitap
ve saçı rüzgârda uçan «kahraman» değil,
(karanlık orman, tuzlanmamış deri,
budaklı lobut ve taş baltadan beri)
Onlar'dır büyük macerayı yapan.

Onlar ki toprakta karınca
suda balık
havada kuş kadar
çokturlar.
Korkak, cesur,
cahil, hakîm
ve çocukturlar.
Ve kahreden
yaratan ki Onlar'dır,
şarkılarımızda yalnız Onlar'ın maceraları
vardır...»

(A.g.y., s. 26).

«Tebahhur Sûresi»ndeyse Nâzım Hikmet «Onlar»ı bir pehlivana benzetiyor. Ve bence bu benzetme sınıf savaşındaki ikili karakteri yani antagonist sınıfların **egemenlik mücadelesini** yukarıdaki örneklerden daha somut bir biçimde koyuyor ortaya. «Cümle libastan soyunup, zamirini aşikâr eden» yani içyüzlerini açığa vuran pehlivanlar, çağımızın iki antagonist sınıfı burjuvaziyle proletaryadır.* **Kurtuluş Savaşı Destanı**'nda «Asırda Onlar yendi onlar yenildi» derken Marksist anlamda bir sınıf savaşını düşünen Nâzım, «Tebahhur Sûresi»nde, halkımızın ulusal sporuyla tarihî maddeciliğin temel kavramlarından birini özdeşler. Bu özdeşlemenin rasgele yapılmış olduğunu sanmıyorum. Kavgayı çağrıştıran bir dizenin yalnızca sınıf savaşı ve tarihî maddecilik açısından değil, kıyamet anlayışı bakımından da önemi büyüktür. Yahudi-Hıristiyan geleneğinde olduğu gibi, İslâm inancında da bir kavganın öyküsüdür kıyamet. İsa'yla **Antekrist** ya da Mehdi'yle Deccal biri öbürünü saf dışı edene dek çatışırlar. Sonunda haklı haksızı, iyi kötüyü yener.

Yazımın başında Aziz Jean'ın **Apokalips Kitabı** üstünde özellikle duracağımı belirtmiştim. Nâzım'ın kıyamet olgusunu ele alışındaki Marksist tavırla Aziz Jean'ın metafizik kehaneti, tarihi yorumlama açısından büyük benzerlikler taşıyor. Çünkü **Apokalips Kitabı** ilk Hıristiyan topluluklarıyla Roma Devleti arasındaki çelişkiyi ve Hıristiyanlığı kabul eden yoksul kitlelerin adalet özlemlerini dile getiriyor aslında. Çoğu zaman bu özlem öcalma isteğine bile dönüşüyor. Hıristiyanlığın temel ilkelerinden biri olan mutlak sevgi ve hoşgörü anlayışına ters düşen şu satırlar ilk Hıristiyanlardaki öcalma duygusunun önemini yeterince gösterir sanırım:

«Ve beşinci mührü açtığı zaman, mezbah altında Allah'ın kelâmı sebebile ve kendilerinde olan şehadet sebebile boğazlanmış olanların canlarını gördüm; ve büyük sesle çağırarak dediler: Ey mukaddes ve hakikî olan Efendi, ne vakte kadar hükmetmeyeceksin ve dünyada oturanlardan kanımızın intikamını almayacaksın?» **(A.g.y.,** s. 262)

Din dışı bir yaklaşım İsa'yla **Antekrist** arasındaki çatışmanın Tanrı esininden değil, o çağın toplumsal koşullarından kaynaklandığını ortaya koyabilir. Bu yaklaşım ilk kez XIX. yüzyılın liberal aydınları tarafından gerçekleştirildi. **Kutsal Kitabı** akılcı ve eleştirel bir açıdan ele alan Tubingen Okulu din bilimcileri, bu eserin binlerce yıllık otoritesine ilk darbeyi indirdiler. Dinî ideolojinin tarihini sınıf savaşıyla açıklayan Marksizm de, kutsal olarak kabul edilen metinlerin içeriğiyle, yazıldıkları çağın toplumsal olayları arasında organik ilişkiler kurdu. Engels'in «Apokalips Kitabı», «Bruno Bauer ve İlkel Hıristiyanlık», «Köylü Savaşları» v.b. gibi incelemeleri sözkonusu ilişkileri bilimsel yöntemle ortaya koyan Marksist araştırmaların başında gelir. Marx'ın **Alman İdeolojisi, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eeleştirisi** adlı eserlerinin bazı bölümlerini de bu tür araştırmalar arasında sayabiliriz. Engels, Aziz Jean'ın **Apokalips Kitabı**'nda Tanrı esini olarak nitelediği kıyamet vizyonlarının toplumsal bir çatışmayı haber verdiğini söylüyor. **(Sur La Religion,** éd Sociales, s. 201-209). Hem de Hıristiyanların zaferiyle bitecek, çok yakın bir toplumsal çatışmayı. Gerçekten de vaktin çok yakın olduğunu, kıyametin kısa bir zaman sonra kopacağını ve İsa'nın geri dönerek kötüleri cezalandıracağını sık sık tekrarlayıp duruyor Jean:

«Okuyana ve peygamberliğinin (İsa'nın, N. G.) sözlerini dinleyenlere ne mutlu ve onda yazılmış olan şeyleri tutanlara ne mutlu; çünkü vakit yakındır. (...) Ve bana dedi ki: Bu sözler sadık ve hakikîdir; ve peygamberlerin ruhlarının Allah'ı, Rab, yakında olması lâzım gelen şeyleri kendi kullarına göstermek için meleğini gönderdi. Ve işte, tez geliyorum. Bu kitabın peygamberlik sözlerini tutana ne mutlu! (...) Ve bana dedi: Bu kitabın peygamberlik sözlerini mühürleme, çünkü

* Nâzım birçok şiirinde sınıf savaşını bir kavgga olarak yorumlamıştır. Örneğin «Sakko ile Vansetti» adlı şiirinde proletaryanın ağzından şu dizeleri yazar:
«Burjuvazi
katletti içimizden ikimizi
bu iki ölü ölmeyen iki ölümüzdür!
Burjuvazi kavgaya dâvet etti bizi
dâvetleri kabulümüzdür.» *(A.g.y., s.* 150).

vakit yakındır. (...) Bu şeylere şehadet eden Evet, tez geliyorum, diyor. Amin; gel, ya Rab İsa!» (**A.g.y.**, 258 ve 274. sayfalar).

Galba döneminde Roma İmparatorluğunun büyük bir kargaşa içinde bulunduğunu biliyoruz. Yönetimi ele geçirmek üzere başkent Roma'ya yürüyen generallerin yanı sıra, Doğu bölgelerinde herkesi korku içinde bırakan bir söylenti de kulaktan kulağa yayılmaya başlamıştır. Öldü sanılan Neron başından yaralanmıştır sadece. Ve güçlü bir orduyla geri dönüp iktidarı alacak, eskisinden daha kanlı bir dönem başlatacaktır.

«Neron'un geri döneceği söylentisinin en çok Hıristiyanlar arasında yayılmış olmasına şaşmamalı, diye yazıyor Engels, kendilerine görülmemiş zulümler yapmış bir İmparatorun **Antekrist** olarak geri dönüp eskisine oranla daha kanlı, daha korkunç bir dönemi başlatması, onlar için doğaldı. Bu dönem İsa'nın geri dönüp cehennem güçlerine karşı girişeceği büyük kavganın kazanılmasıyla sona erecek, böylece inananlar mutluluğa kavuşacaktı.» (**A.g.y.**, s. 334).

Apokalips Kitabı'nda denizden çıkan başı yaralı **Canavar**'ın Neron olduğunu gösteren birçok işaret var. Aziz Jean herkesin «secde edeceği», «suretine tapmayanların öldürüleceği» **Canavar** için, kendisine kıyameti haber veren meleğin ağzından şunları söylüyor:

«Gördüğün Canavar var idi ve yoktur; ve cehennemden çıkmak üzeredir ve helâke gidiyor. Ve yeryüzünde oturanlardan adları dünya kurulalıdan beri hayat kitabında yazılmamış olanlar Canavarı gördüklerinde şaşacaklar, **çünkü var idi ve yoktur ve olacaktır.** (Altını ben çizdim, N.G.). Kendisinde hikmet olan anlayış bundadır. Yedi baş, kadının üzerlerinde oturduğu yedi dağ, ve yedi kıraldır; beşi düştü, biri vardır, ötekisi daha gelmedi; ve geldiği zaman, onun biraz vakit kalması gerektir. Ve var olmuş olan ve yok olan Canavar, kendisi de sekizincidir ve yediden olup helâke gider.» (A. g.y. s. 270).

Kadının üzerlerinde oturduğu yedi dağın, yedi tepeli Roma kentini simgelediği («Ve gördüğün kadın, dünyanın kralları üzerinde krallığı olan büyük şehirdir» s. 270), Aziz Jean'ın bu satırları yazdığı vakit (İ.S. 68-69) altıncı Roma İmparatoru Galba'nın iktidarda olduğunu biliyoruz. Yazar onu izleyecek olan imparatorun çok kısa sürecek iktidarından sonra gelecek sekizincinin, ilk yedi imparator arasından biri olacağını haber veriyor. «Hikmet buradadır. Anlayışı olan Canavarın sayısını hesap etsin; çünkü insan sayısıdır ve onun sayısı 666'dır.» (**A.g.y.** s. 267) satırlarıysa, bu sekizinci imparatorun Neron'dan başkası olamayacağını en küçük bir kuşkuya yer bırakmayacak kadar kesinlikle açıklıyor. Eski Yahudi alfabesinde her harfin bir sayısı olduğunu bilenler için, 666 sayısının Neron Kayser harflerini oluşturduğunu hesaplamak çok kolaydır.*

* Engels «Apokalips Kitabı» adlı incelemesinde bu hesabı bütün ayrıntılarıyla yaparak sözkonusu *Canavarın* Neron olduğunu tanıtlıyor. (*A.g.y.*, s. 208).

Aziz Jean Hıristiyanlara **Canavara** boyun eğmemelerini, onunla savaşmalarını öğütlüyor. Savaştan kaçanlarınsa «ateş ve kükürtle» cezalandırılacaklarını ekliyor sözlerine. Nasıl olsa İsa geri dönecek, «Canavarın krallığı karanlık olacak», kötüler cehenneme atılacaktır. «... ve Kuzu onları yenecektir: çünkü rablerin Rabbi ve kralların Kıralıdır.» (s. 270).

Apokalips Kitabı konusunda bunca ayrıntıya girmemin nedeni, yukarıdaki alıntıların ışığında umarım daha kolay anlaşılır. Aziz Jean kıyameti, kozmik bir kargaşa gibi değil de, daha çok büyük bir çatışma olarak ele alıyor. Ve en önemlisi, bazı simgeler kullanarak kıyamet gününün gerçekte toplumsal bir kavgaya, bir anlamda amansız bir sınıf savaşına yol açacağını belirtiyor. Hıristiyanları bu savaşta yer almaya çağırırken, içinde yaşadığı tarihî dönemi düşünüyor üstelik; uzak gelecekte kopacak bir kıyameti değil. Tanrı sözüne inananlar binlerce yıldır kopmayan kıyametin günün birinde kopmasını bekleye dursunlar, biz Aziz Jean'ın göremediği büyük kavgayı Nâzım Hikmet'in «Kıyamet Sûreleri»nde izleyebiliriz.

«Pehlivanlar cümle libastan soyunmuş, üryan idiler,
her biri aşikâr etmişti zamirin.
Gök kubbe sıcaktı ve kan kokuyordu, encam
tavı gelmiş demirin.»

dizeleri, kıyamet üstüne yazılmış en eski metinlerden birinde anlatılan İsa/**Antekrist** (Hıristiyanlar/Neron) çatışmasını yirminci yüzyıldaki burjuvazi/proletarya çatışmasına bağlıyor.

Köleci toplumda ezilen sınıfların tek umudu, Tanrı adaletinin gerçekleşeceği kıyamet günüydü. Bu nedenle Hıristiyanlık, egemen sınıflar tarafından gerçek amacından saptırılıp afyon olarak kullanılmadan önce yoksul kitleler arasında yayılmış, ezilenlerin kurtuluş bayrağı olmuştu. Aziz Jean, İsa'nın öncülüğündeki Hıristiyanların kendilerini çarmıha gerenlerden nasıl öcalacaklarını, «dünya kıralları»na cenk edip onları nasıl «ateş gölü»ne atacaklarını anlata anlata bitiremiyor. Ve bütün bu kargaşadan, büyük savaşlardan sonra mutlu bir hayatın başlayacağını müjdeliyor:

«Ve yeni bir gökle yeni bir yer gördüm; çünkü evvelki gök ve evvelki yer geçtiler.* (...) İşte Allah'ın çadırı insanlarla beraberdir ve kendisi onlarla beraber oturacaktır ve onlar kendi kavramları olacaklar ve Allah kendisi onlarla olacaktır; ve gözlerinden bütün gözyaşlarını silecek; ve artık ölüm olmayacak; ve artık matem ve ağlayış ve acı da olmayacak. (...)» (**A.g.y.** s. 273)

Bu gözyaşı ve acıdan uzak düzenin ancak öbür dünyada gerçekleşeceği inancı İslâm gele-

* Kıyametten sonra gökle yerin değiştirileceği düşüncesi *Kur'an*'da da var: «Yerin başka bir yerle, göklerin de başka bir gökle değiştirildiği zaman.» (*A.g.y.*, s. 260 İbrahim Sûresi, 47. âyet.)

neğinde de var. Hıristiyanlık gibi İslâm dini de Tanrı adaletinin övgüsünü yapıyor. Ne var ki **Apokalips Kitabı**'nın tersine, kıyamet günü gerçek anlamda bir kavga olarak betimlenmiyor **Kur'an**'da. Kâfirler ordusunun başına geçecek Deccal'la büyük kurtarıcı Mehdi'nin savaşına, daha çok halk inançlarında rastlıyoruz. Ama, kitlelerin içinde yaşadığı tarihî koşullara göre değişse bile, Mehdî inancı Muhammed'in bir hadisinden kaynaklanıyor yine de. Muhammed şöyle demiş: «Kıyametin kopmasına bir gün de kalacak olsa, adı benim adımı taşıyan, soyu benim soyumdan olan birinin gelip zulüm ve baskıdan ibaret dünyayı adaletle doldurmasına dek, Tanrı o günü uzatacaktır.» **(Histoire de La Philosophie İslamique,** Henri Corbin, s. 105, Gallimard, Idéees).

Şiîler, XI. İmam Hasan Askerî'nin ölümünden hemen sonra ortadan yiten beş yaşındaki oğlunun kıyametten önce görüneceğine inanırlar. Mehdî, kötülükleri ve zorbalığı yeryüzünden kaldıracak bu XI. imamdır onlar için. Muhammed'den sonra başka bir paygamber gelmeyeceğini **Kur'an**'dan örnekler vererek belirten Gölpınarlı da, Mehdî'nin İslâmda belli bir yeri olduğuna dikkati çekiyor:

«Hz. Muhammed, kendi soyundan gelecek bir Mehdî'yi, zulümle dolmuş olan âlemin, bunun tarafından adâletle doldurulacağını müjdelemiştir. Ancak bu Mehdî, peygamber değildir, Hz. Muhammed'in şeriatini diriltecek bir zâttır. Bu hususta birçok hadisler vardır.» **(100 Soruda Tasavvuf**, Gerçek yay. s. 81).

«İbni Arabî, Mehdi'ye Rükün'le Makaam arasında bey'ât edileceğine, Mehdi'nin malı, müsavat üzere halka dağıtacağına dair bir hadîs zikreder.» **(Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin,** Eti yay. s. 9).

Burada bizi asıl ilgilendiren, Mehdî inancının İslâm tarihi boyunca yoksul kitlelerin adalet özlemlerini dile getirmesidir. Bu açıdan Aziz Jean'ın kıyamet anlayışıyla İslâm tarihindeki Mehdî sorunu arasında önemli benzerlikler olduğunu öne sürebiliriz. Nasıl İsa'yla **Antekrist** çatışması gerçekte ezilen Hıristiyanların Roma Devletiyle çatışmasını simgeliyorsa, Mehdî'nin yerleşik düzeni kaldırıp yerine adâletli bir toplum kuracağı inancı da, köylü ayaklanmalarının ideolojik maskesi olan batınîlikle, egemen güç sünnîlik arasındaki çelişkiyi simgeler. Anadolu tarihindeki iki büyük köylü ayaklanmasının temelinde —Babaîlar ve Şeyh Bedreddin— batınîliğin bulunması bu görüşümü doğrular sanırım. Zorba Selçuklu Devletine başkaldıran göçebe Türkmenlerin Baba İshak'ın düşüncelerinden etkilendiklerini biliyoruz. Müridlerinin «Baba Resul» adıyla andıkları Baba İshak, Mehdî olarak kabul edilmişti. (Bkz. «Babaîlar Ayaklanmasının Dinî ve Kültürel Temelleri», A. Özkırımlı, **Birikim**, Sayı 14, s. 50) Şeyh Bedreddin ayaklanması da, dinî sloganlarla yürütülen bir sınıf savaşı olduğundan, yoksul kitlelerin toplumsal eşitlik özlemini Mehdî inancıyla birleştiriyordu. Ne var ki, Şeyh Bedreddin'in durumu Baba İshak'ınki kadar açık değil. Bedreddin **Vâridat**'ta kıyametle birlikte Mehdî'yi de «avamın hayalleri» olarak niteliyor:

«Peygamber aleyhisselâm çağında Deccal'ı, Dabbetülarz'ı*, aslı olmayan kıyameti ve benzerlerini, daha o günlerde, bekleyenler vardı. Bu bekleyişleri herkes bilir ve kitaplara yazılmıştır. Onlardan sonra gelenler de kendi çağlarında beklediler ve bu konuda kitaplar yazdılar. Bunlardan bazıları, zamanını, sekiz yüz yılı (1397) gösterdiler. Peygamber aleyhisselâmın zamanı üzerinden sekiz yüz yıl geçti, söylediklerinin hiç biri görünmedi. Bunlar, avamın hayalleriydi. **Bundan sonra da binlerce yıl geçecek ve onların düşündüklerinden hiç biri olmayacak.** (Altını ben çizdim, N.G.). Cesetler de onların sandığı gibi, tekrar dirilmeyecektir.» **(A.g.y.,** s. 105).

Nâzım Hikmet'in **Şeyh Bedreddin Destanı**'nı inceleyen yazımda bu konuya yeniden döneceğim için yukarıdaki alıntıyla yetiniyorum şimdilik. Yoksa Baba İshak gibi Bedreddin de, zorba Devlete başkaldırarak Mehdîlik görevini yerine getirdiğine inanmıştı. Ya da halkta bu kanıyı uyandırmak istiyordu. **Vâridât**'ın başka bölümlerinde bu inancı doğrulayan bir çok işaret var.

«Tebahhur Sûresi»nin başlangıç bölümünü Hıristiyan ve İslâm geleneklerindeki çatışma kavramıyla (İsa/**Antekrist**-Mehdî/Deccal) özdeşlememem bazılarına yakıştırma gibi görünebilir. Ne var ki, sınıf savaşını kıyamet imgesi içine yerleştiren bir metnin, yukarıda ayrıntılarıyla saptamaya çalıştığım kültür bağlamı dışında ele alınabileceğini pek sanmıyorum. Nâzım elbette mutlak ya da vazgeçilmez bir kaynak olarak görmüyor bu gelenekleri; ama onlardan yararlanmasını da çok iyi biliyor. Rubailer'in İslâm mistisizmiyle ilişkisini inceleyen yazımda, şâirin bu yararlanmayı Marksist bir yöntemle gerçekleştirdiğini somut örnekler vererek ortaya koymuştum. (Bkz. «Nâzım Hikmet'in Rubaileri», **Birikim** sayı: 15). Aynı durum «Kıyamet Sûreleri»nde de sözkonusu. Nâzım Hikmet dinî-ideolojik bir inancı (kıyameti) geleneksel boyutlarıyla ele alıp, çağımızın koşullarına, yani görece değişik bir toplumsal yapıya yerleştiriyor. Ben, belki kimi zaman metinle doğrudan ilişkisi yokmuş gibi görünen ayrıntılara da girerek, bu dinî-ideolojik inancın gerçekte benzer bir toplumsal yapı tarafından belirlendiğini göstermeye çalıştım. Başka bir deyişle, Nâzım'ın şiirlerindeki dinî konuların da, belli bir sınıf savaşı bağlamında ortaya çıktığını, bu nedenle çağımıza uygulanırken gerçek anlamlarından pek fazla bir şey yitirmediklerini vurgulamak istedim.

* Dabbetülarz: Kıyamet yaklaşınca ortaya çıkacak bir yaratık. Boyu yüz metreyi geçer ve her organı başka bir hayvanın organına benzer. Elinde Musa'nın asası vardır. Tanrıya inananların yüzlerini ak, inanmayanların yüzlerini de kara boya ile boyayacak. (Çevirmenin notu.)

Apokalips Kitabı, Mehdilik ve kan kokan gök kubbe altında «cümle libastan soyunmuş pehlivanlar» arasında organik bir bağ kurulmuş oldu böylece. Öte yandan, doğa diyalektiğini alegori yöntemiyle sınıf savaşına bağlayan, kaynayan su, haram/sevap karşıtlığı, civciv gibi ögelerin, şâir tarafından burjuvaziyle proletarya arasındaki antagonist çelişkiyi belirtmek amacıyla kullanıldığı ortaya çıktı. Özetle, «Kıyamet Sûreleri»nin diyalektik maddecilik ve tarihî maddecilik gibi Marksizm'in özünü oluşturan iki büyük temele dayandığını kesinlikle öne sürebiliriz sanıyorum.

Nâzım Hikmet gençliğinden bu yana dinî metinlerle ilgilenmiş, bilinçlendikten sonra **Kutsal Kitap** ve **Kur'an**'ı şiir yoluyla eleştirmiştir. 1921 yılında Bakû'dayken yazdığı «Meşin Kaplı Kıtap» şiiri ilginç bir örnektir bu eleştiriye. Şâir «yaldızlı meşin kabı parçalanmış» **Kitabı** kör bir kuyuya attığını övünçle söyledikten sonra, şiirini şu dizelerle bitirir:

«Artık temiz ruhların aydınlık yollarında
Sade bir din, bir kanun, bir hak:
işleyen-dişler...»
(**Bütün Eserleri**, II. Cilt s. 134, Cem yay.)

Yıllar sonra, Sultanahmet Cezaevinde yeniden dönecektir meşin kaplı **Kitab**'ın «küf kokan sarı sayfalarına.» Artık geleneği toptan yadsıyan 1921 yıllarının radikal şâiri değil, geçmişin kültür mirasını diyalektik maddeci bir yaklaşımla özümlemeye çalışan gerçek bir Marksisttir. **Kutsal Kitap** ve **Kur'an**'ı devrimci bir gözle yeniden okuyup, eserinin en ilginç şiirlerinden olan «Kıyamet Sûreleri»yle **Yusuf İle Züheyla** oyununu yazar. Ama kıyamet yalnızca bir altüst oluş, bir yıkım değil, proletaryanın kuracağı yeni düzeni bağrında taşıyan bir umuttur aynı zamanda. Bu umut, gücünü şâirin iyimserliğinden değil, toplumun nesnel gelişme yasalarından alır. Örneğin «Kıyamet Sûreleri»yle aynı yıllarda yazılmış «Onun Doğuşu Ve Demirhane Bacası»nda, İsa'yı çağrıştıran bir «kurtarıcı»nın doğumu anlatılır. Sözkonusu «kurtarıcı»nın dünyaya gelişini bir peygamberin dünyaya gelişi ve yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlar şâir. Ama «âletsizlerin», yani proletaryanın oğlu, onlara âlet vererek, bir başka deyişle üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldırarak kurtaracaktır insanlığı. Böylece Marx'ın «Proletarya kendini kurtarmakla bütün insanlığı da kurtaracaktır» sözü doğrulanmış olur. Çağımızın **Kutsal Kitabı**, sömürüden kurtulup âlete kavuşan emeğin bilerek, isteyerek yazacağı «insanoğlunun öz kitabı» olacaktır. Bu kurtuluşu gerçekleştirecek gücün doğuşunaysa, yalnızca demirhane bacası tanıklık eder. Nâzım'ın geleceğe bakışında kehanet değil bilim egemendir çünkü. «Kıyamet Sûreleri»nde ustaca yararlandığı **Kur'an** dilini bu kez yine bilimsel bir gerçeği, toplumsal değişmenin üretici güçlerin gelişmesine bağlı olduğunu vurgulamak amacıyla kulanır. Ve Tanrı sözü kadar kesin bir ifadeyle şunları söyletir demirhane bacasına:

«— Zemin katında doğan bil ki o dur.
Rehber ve delil ki o dur.
Fikri derin, şefkati gani, gazabı
yamandır,
âletsizlerin oğlu,
âletsizlere âlet verecek olandır.
O, onların içinde, onların önünde o,
matem gecesinde, kavga yerinde,
bayram gününde o.
Ve o her yanından ana kucağı gibi
saracaktır onları.
Ona ram olacak dört kadim unsur:
âteş ve toprak, rüzgâr ve yağmur.
Ve körler hikâyesinin son babını
o, tekmil ettirecektir.
Yazacaktır insanoğlu öz kitabını
bilerek
isteyerek.»

Sustu demirhane bacası.
Söküyor şafak.» (**A.g.y.**, s. 24).

Şiirin son dizesinde söken şafak, yeni doğanın gazabından, yani kıyametten sonra kurulacak düzenin habercisidir. Proletarya devrimi, bir kez daha kıyamet imgesiyle birleşmiş olur böylece. Nâzım için gerçek kıyametse, yaşadığı dönemin bilimsel verilerinden yola çıkan Engels'in **Doğanın Diyalektiği**'nde öne sürdüğü şu düşüncede gizlidir:

«Ama 'Doğan her şey yokolmaya hak kazanır' (Mefisto'nun sözleri, **Faust**: Birinci bölüm, üçüncü sahne). Milyonlarca yıl sonra da olsa aradan binlerce, yüzbinlerce insan kuşağı da gelip geçse, güneşin azalan ısısının kutuplardan inen buzları eritemeyeceği acımasız bir gün mutlaka gelecektir. İşte o gün, ekvatorun çevresinde toplanan insanlar yaşamak için gereken ısıyı bulamayıp yavaş yavaş yok olacaklardır. Yeryüzünde tek canlı organizma kalmayacak, ay gibi soğumuş olan dünyamızsa ölü güneşin çevresinde dönerken, çapı gittikçe daralan ekseninden ayrılarak karanlık boşluğa doğru yuvarlanıp gidecektir. (**A.g.y.**, s. 169).

Nâzım Hikmet şimdiden duyar bu gerçek kıyametin acısını. Yaşadığımız dünyayı daha özgür, daha güzel kılacak olan toplumsal kıyamete elinde körükle giderken, günün birinde dünyamızın soğuyup uzayda yok olacağını bilir. Ve bunun için dört elle sarılır yaşamaya. Dünyayı değiştirmekten yana, kıyamete karşıdır:

«Bu dünya soğuyacak,
yıldızların arasında bir yıldız
hem de en ufacıklarından,
mavi kadifede bir yıldız zerresi yani
yani bu koskoca dünyamız.
Bu dünya soğuyacak günün birinde,
hattâ bir buz yığını,
yahut ölü bir bulut gibi de değil,

boş bir ceviz gibi yuvarlanacak
zifiri karanlıkta uçsuz bucaksız...

Şimdiden çekilecek acısı bunun
duyulacak mahzunluğu şimdiden,

böylesine sevilecek bu dünya
YAŞADIM diyebilmek için...»
(«Yaşamaya Dair», **Yeni Şiirler** Dost yay. s. 61).

■

YARARLANILAN KAYNAKLAR

BEDREDDİN Şeyh: *Vâridât*, çev. Cemil Yener, Elif yay. 1970 İstanbul.

BORATAV Pertev Naili: *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek yay. 1973 İstanbul.

ENGELS:

- *Dialectique de La Nature*, éd. Sociales, Parıs 1971.
- *Sur La Religion*, éd. Sociales 1972.

EYUBOĞLU Sabahattin: *Yunus Emre*, Cem yay. 1972 İstanbul.

GÖLPINARLI Abdulbaki:

- *100 Soruda Tasavvuf*, Gerçek yay. 1969 İstanbul.
- *Sımavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin*, Eti yay. 1966.

HİKMET Nâzım:

- *Bütün Eserleri*, Ekber Babaef, Sofya. (I. ve II. Ciltler).
- *Tüm Eserleri*, Asım Bezirci, Cem yay. İstanbul (I, II, IV).
- *Saat 21-22 Şiirleri*, de yay. 1965 İstanbul.
- *Memleketimden İnsan Manzaraları*, Ararat yay. 1971 İstanbul.
- *Yeni Şiirler*, Dost yay. 1970 Ankara.
- *Kemal Tahire Mektuplar*, Bilgi yay. 1968 Ankara.

LENİN: *Cahiers Sur La Dialectique de Hegel*, Gal. ıdées, Paris 1967.

MARX:

- *Etudes Philosophiques*, éd. Sociales, Paris 1974.
- *Felsefe İncelemeleri*, çev: Cem Eroğlu, Sol yay. 1968 Ankara.
- *Manifeste du Parti Communiste*, 10-18, Paris 1962.

MAO: *Ecrits Choisis En Trois Volumes*, éd. Maspero, Paris 1969.

MALRAUX: *L'Espoir*, Folıo, Paris 1973.

KUR'AN, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1973.

KUTSAL KİTAP (TEVRAT-ZEBUR-İNCİL) Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul 1974.

BİRİKİM (10, 14, 15. Sayılar).

Şiirler

ŞAŞKIN ŞAŞKIN

Can Belge'ye

Deli ediyorlar maviyi
dalların uçlarında tomurcuklar
Tek durmuyorlar hiç
Kıpır da kıpır rüzgârda
Salıncak sallanıyorlar

Mavi Bey de tirşe gözleriyle
Şekva ediyor bana
Bişey söyle diyor şu yumurcaklarına

Bense bakıyorum
yattığım yerden
şaşkın şaşkın
Baharın gelişine

ÖZE KARŞIN

Toz
Toprak
Çer
Çöp
Ve bir yağmur eskisi
Ve altındayken böyle
Sana karşın seni sevmenin
Ölesiye istesem de ölmek
Ölmek nerde
Nerde ölmek
Çimleniyorum
Sevgilim

Ve böbreğimde bişey
Çim çim çim...
Ben galiba böyle
Sana yeşillenerek öleceyim

VURA VURA

Kalbimi kırdım ben çok
kendi cincekicimlen
Örse döndü yatağım
üstünde ufaklarım
Vura vurdukça ama
saçılan kıvılcımlar
Su'dan da Güzel'den de
hepsi has çocuklarım

NEŞEYE SONe

Yakın gözlüğümü yitirdim
Yitirince seni Kadın—
Doğumun ardından
Çatladı kapı sanki

Öyle uzak bir doğu ki her şey
Görünmüyorum burnumun ucundan

Çiğnenecekmişim gibi geliyor hep
Geçerken kıtadan kıtaya

Ters bir dizeye rastladım demin
Taburcuymuş, öyle dedi
Çıkışını yaptırıyormuş acundan

Lâf!

Ne sen ne ben sevgilim
Öldükse ölümden değil
Sevişmenin acından

YOKLUK

Damda döşeksiz kalmakla birdir
Kuru tahta üzerinde
Tahta kurusu
Partisiz kalmak dışarda

SERT BİR ADAM

Kuzguncuk'daki vişne,
Bak şu dünyanın işine!

Vişne çürüğü yalısının
Vişne çürüğü havuzunda
Winchester tüfeğiyle
Kurbağa avlarmış Mocan.
Sert bir adammış belki kendisi ama
O Winchester tüfeğiyle vurulan kurbağalar
Vişne yaprakları kadar yeşil
Yeni patlamış vişne yaprakları kadar
Ve Mocan'ın vişne çürüğü yalısının
Vişne çürüğü havuzunda
Kurbağğğ gibi ötüyorlar hâlâ

KURTULUŞ

Amma azılı kıştı geçen kış
Kardı yağmurdu ayaz
Bütün numaralarını yaptı.
Gökyüzünü göremedik doğru-dürüst
Dokuz değilse bile altı aydır...

Yolboylarında sapır sapır hâlâ
Dökülüp gidiyor diye gencecik güneşler
Soğuma sen sakın bu gelen yazdan!
Nasıl kurtulduksa çünki o geçen ayazdan
Bu firavunlardan da öyle kurtulacağız
Kendi baharımızla bu sefer hem de
Musâ'sız,
Silâhlı ya da silâhsız...

cem yayınevi

kemal özer

kavganın yüreği
ŞİİRLER
10 lira

sen de katılmalısın yaşamı savunmaya
ŞİİRLER
10 lira

Genel ve tek dağıtım: Cemmay
Bâbıâli Caddesi, 19. İstanbul

«Devrimci Olmak» Üzerine

Dergimize gönderilen ve ilginç bulduğumuz bu yazıyı gönderen adını belirtmediği için imzasız olarak yayınlıyoruz.

Devrimci kesimin kendi içerisinde bölünmelerinin, çeşitli fraksiyonlar oluşturmalarının ve bunun doğrultusunda biçimlendirdikleri «devrimci olmak»ın dışında, genel bir devrimcilik sorunu bu; çünkü «fraksiyonların tek bir ortak noktası var; o da: 'Kahrolsun Fraksiyonlaşmalar' sloganına alkış tutmalarıdır. Çünkü herkes kendi dışındakini fraksiyon kabul ediyor.» Biz bu cümlelerde, özünde bireyci dünya görüşünden kaynaklanan burjuva felsefesinin gündelik yaşama biçiminde yansısını bulan tortularını görüyoruz. Ve bu noktada karşımıza bir «devrimci olmak» sorunu dikiliveriyor. Öyle ya, kişinin **savunduğu** ile **eylemi** arasındaki tersleşme incelemeye değer bir konudur. Nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte, boyutluluğu içerisinde incelenmesinde bir bakıma zorunluluk da vardır.

Bu yüzden biz «genel ilkeler» doğrultusundaki «devrimci olmak» sorunu ile karşı karşıyayız. Çünkü, bu temel ilkeler doğrultusundaki «devrimci» kavramı ile —genelliği içerisinde— gerçek hayatta karşılaştığımız «devrimci» kimi zaman birbirini tutmamakta, hattâ bazan temel ilkeler açısından taban tabana zıt olmaktadır. Hele bu, hayatta karşılaştığımız, gündelik ilişkilere girdiğimiz «devrimci» tip **çeşitliliği** açısından ele alınınca, sorun, büsbütün çatallaşmakta, çözümü güçleşmektedir.

Biz, **devrimci olmak** diye genel bir kalıbın, bir hazır giyeceğin varlığına inanmıyoruz şüphesiz; böyle bir iddiamız da yok. Dolayısıyla sonuçta bu kalıba uygun, bir-örnek, bir dizi fabrikasyon ürünü devrimci de düşlemiyoruz; ne var ki, temel ilkeleri özümlemiş, kendi bünyesinde bu ilkelere yerleşiklik kazandırmış, dolayısıyla da bu ilkelerden taviz vermeyen bir «devrimci» özlüyoruz. Bu temel ilkelerden söz etmek kuşkusuz bu yazının kapsamının dışında. Ancak şu kadarı söylenebilir ki, devrimci olmanın koşulları zaten Marksist klasiklerde yeterince belirlenmiştir. Asıl sorun kaynaktan değil, uygulamadan gelmektedir. Yani yanlışı **özde değil,** yaklaşım biçimlinde, yorumlama biçiminde aramak gereklidir. Teorik düzeyde özde yanlış arayıp bunların düzeltimine girenlerin açmazı zaten ortada. Marksizm'i gerçekten özümlemiş kişilerin bunlara tepkileri de ortada. (En azından Louis Althusser'in FKP'nin son kararlarına ve kongredeki tutumuna değgin getirdiği eleştiride söyledikleri bunun hem belirgin, hem de en güncel kanıtıdır.)

«Devrimci Olmak»ın yanlışlarının tümünün toplumsal, sınıfsal bir huzursuzluk duyan, yeni bir toplumun özlemini çeken, iyi niyetle bu konuya yaklaşıp belirli bir atılım gerçekleştirmek isteyen heveslilere yüklenmesi yanlış. Ama genelde böyle bir tutum sözkonusu; herkes kendi devrimciliği adına, başkalarının devrimciliğini yargılama hakkını kendinde görüyor. Bazı devrimcilerimiz, sanık olmaktan çok, yargıç olmaya yatkın. «Devrimci» sınıfını da tıpkı, aristokratların «Baron», «Kont» gibi soyluluk nitelendirmeleri olarak algıladıklarından, aristokratlaştırdıkları bu **takılan** kimseye kaptırmaya yanaşmıyorlar. Bu ve benzeri suçlamaların burada bir dökümünü yapmakta yarar var. En azından bir çok kişi kendi çevresinde bu tür suçlamalara tanık olmuştur. Bu suçlamaların (en azından suçlama nitelikleri vardır) belli bir düzeltmeyi, sağlıklılaştırmayı amaçlayan, tutarlı eleştiriler olmayıp bir karalamaca olarak yöneltilmeleri devrimcilikle bağdaşmamalı. Ne var ki, bu, devrimcilik adına yapılmaktadır. Bu, bir anlamda, «İnsanları Öldürmeyeceksiniz» diyen İsa'nın adına, Haçlı Seferlerinin düzenlenmesi gibi bir şey...

Yukarıda örnek verdiğimiz (devrimcilik sürecine yeni atılmış kimi kişilerin yanlışlarının bütün devrimciliğe mal edilmesinin sonucunda, tüm yanlışların yalnızca bunlardan kaynaklandığını sanmak gibi) durumun dışında da suçlamaları hedef alan kimi odaklamalar yok değil. Biz bu suçlamaların en azından büyük ölçüde bir kolaya kaçış olduğunu biliyoruz. Kıvraklığını yitirmiş düşünce tembeli mantıkların gevezelikleri olarak nitelendiriyoruz bu tür suçlamaları. Ama yalnızca böyle niteleyip bir kenara çekilmek de yanlışa, tepkisel bir yanlışla karşı koymak demek olduğundan, sorunu ciddiyetle incelemek gerekliliğine inanıyoruz. Aslında bu tür denemeler de bu tür sorunların tartışması gerek güncelliği, gerekse de teorik niteliği açısından daha yararlıdır kanısındayız. Bu tür suçlamaların, sorunu, tüm boyutlarıyla an-

lama, kavrama yeteneğinden yoksun, anti-diyalektik bu yaklaşım biçimlerini de, soruna yabancılaşmış, daha çıkış noktasında tökezlemiş saptırmalar olarak algılıyoruz. Nitekim soruna eğilmek istenirken yapılan eleştirilerin sağlıksızlığı, eleştiri yeteneğinden yoksun oluşun kökeninde bilimsel bilgi noksanlığını açığa çıkarıyor. Gerek edimde, gerek edime yöneltilen eleştiride bir teorik yetersizlik kendini belirgin bir biçimde belli ediyor. Gerçekte üniversite gençliğinin temel sorunlarından biri bugün için teorik yetersizlik sorunudur.

Biz de bu amaçla, bu yazıda «yerme» ve «övme»nin metafiziğine hapsolmadan, görebildiğimiz, algılayabildiğimiz kadarıyla boyutları, genel nitelikleriyle sorunu ortaya koymaya çalışacağız. Ayrıca yazı ne denli ideolojik bir konuma yönelik olursa olsun, alışılmış deneme türünün dışında, gerek bir dünya görüşünden, bir bilimden desteklenmeye, ustaların sözlerinden, yaşamalarından kaynaklandırılmaya çalışılırsa çalışılsın, bir yerde bize yansıyan bilgi birikiminden devindiği için öznel dir. Bu öznellik yazının deneme türünde yazılmak istenmiş olmasından da gelmektedir. Ayrıca bu çalışmayı, bir dergi yazısı birimiyle sınırlayacağımızdan fazla ayrıntılara giremeyeceğiz...

Biz bu yazıda, genel yanlışları ve kökenlerini —bize yansıdığı kadarıyla— çerçevelemeye çalışacağız.

Özellikle üniversite çevrelerinde yoğunlaşan devrimci kitle, sınıfsal kökeni açısından kaba taslak iki kümede toplanabilir: 1. Küçük burjuva kökenli ve daha çok kentli gençler, 2. Köy, kasaba, yani genelde kırsal kesimden gelen gençler...

Bugün daha çok üniversite öğrencileri arasında yoğunlaşan «tavır», «davranış» ve «tutum»lara değgin çatışmalar özünde bu sınıfsal ayrılıkta temellenmektedir. Bu ayrılıklar özünde kimi yerlerde bazı gruplaşmaların ürünüyse de, gerek kimi eleştirilerin niteliği, gerekse sözkonusu yüzeysel surtüşmelerin belli gruplara bağlı olmayan, yani bir anlamda bağımsız diyebileceğimiz kişiler arasında da görülmesinden ötürü, biz de bu sorunu daha bir üst düzeyde, ele almayı amaçlıyoruz. Yani konuyu genelleştirerek, soruna kuşbakışı bakarak, belli bir uzakaçıdan nesnel olarak izlemeyi istiyoruz. Bu uzakaçıya karşın, o kitlenin içinden biri olmanın sağladığı avantajdan da yararlanacağız. Nitekim bugün ilerici ya da devrimci geçinip de, olayların ayrıntılarına nüfuz edemeyen, onu boyutluluğu içerisinde kavrayamayan bunca adam henüz öğrencileri anlayamamışken, anlamak için de kendini zorlamazken ve buna karşın kaptıkları köşelerden iri iri konuşmak haklarını kendilerinde görürlerken, biz neden yazmayalım? Öyle ya, onlar sorunlara bu denli yabancı olup da konuşmaktan çekinmezken, biz neden kendi sorunlarımızı dile getirmeyelim? Bu bizim için bir anlamda hesaplaşmadır da...

Nitekim burjuva kökenli devrimcilerin, kırsal kökenli devrimcilere yönelttikleri eleştiri, onların bünyelerinde barındırdıkları feodal alışkanlıklara, derebeyi düzeninin üstyapısal kimi niteliklerine karşıdır. Aynı biçimde kırsal kesim kökenli gençlerin eleştirileri de, burjuva alışkanlıkları ve bunların ürünlerine yönelik olmaktadır. Bu sürtüşmelerin oluşturduğu bu süreç içerisinde ister istemez bir kamplaşma oluşmakta, devrimci kesim içerisinde, birbirinden ayrı ve bağımsız, bölünmüş iki ayrı dünya çıkmaktadır ortaya. Farklılaşan bu iki evren giderek birbirlerine yabancılaşmakta, sorunlarını anlayamaz, ayrı iki dili konuşur olmaktadırlar. Nitekim kimi üniversite kantinlerinde ayrı ayrı yerlere oturacak denli bir kamplaşmanın varlığından söz edilebilmektedir. Gerçekte kaynaşması, bütünleşmesi gereken bu iki kesimin birbirinden adeta şovence kopması, uzaklaşması kimin işine yaramaktadır, söylemeye gerek yok sanırız. Gerçekte bu ilişki biçimindeki **bileşim** zorunluluğunu görememek, en azından olguları bu denli birbirlerinden yalıtık bir biçimde algılamak düşünce biçimi açısından ne denli idealist, metafizik olunduğunu kanıtlar. Biz kabaca bu iki kesim çevresinde odaklayacağımız sorunları ve verileri yine bu iki odakta çözümleyeceğiz.

I. Kırsal kesimden gelen arkadaşlar, burjuva kökenlilere karşı aldıkları tavrın gerekçesini, «yozlaşmayı önlemek» olarak belirtiyorlar. Burjuva kökenlilerin devrimci olması, onların sınıfsal yanlışlarını, alışkanlıklarını davaya taşımaları, doğal olarak da, davayı yozlaştırmaları tehlikesini yaratmaktadır. Kırsal kökenliler gerekçe olarak, kabaca bunu öne sürmekteler. Anlaşılacağı gibi daha çok ahlâkî bir kaygı sözkonusu olmaktadır burada. Fakat asıl sorun bu ahlâkî kaygının, temellendiği dünya görüşünün sağlıksızlığı, feodalliğidir. Buradaki tekyanlılık, burjuvayı ille de kendine benzetmek de cabası. Kısası «devrimci olmak»ın boyutları teorik, bilimsel bir düşünce biçiminden kaynaklandırılmaksızın —ki bunlar da oluşum süreçindedir— «burjuva olmak» ya da «kırsal kökenli olmak»a indirgenmektedir. Yani seçenekler kısırlaştırılmakta, daha da önemlisi yanlışa koşullandırılmaktadır. Kırsal kesimin bozulmamışlığı, yozlaşmamışlığı gündemde başatlaştırılırken, feodalliği es geçilmekte, tek doğru olarak benimsetilmeye çalışılmaktadır. Nitekim yukarıda ahlâkî kaygıdan söz ettik. Kimi tepkilerin çoğun genç kızlara yönelik olduğu dikkate alınırsa, bu «tavır alma»nın kökeninde, salt toplumsal kaygıların, davanın yozlaşmasının sözkonusu olmadığı, özünde daha başka açmazları içerdiği gerçeği açığa çıkar. Ve böyle bireysel sorunları içeren nedenlere «zahiri» bir toplumsal görünüm sağlamak, bırakın devrimciliği, pek dürüstlük bile olmasa gerek. Asal nedenleri gizlemenin pek iyi niyetli bir davranış olmadığı böylesi bir kaypaklığın devrimci ahlâkından çok, burjuva ahlâkına sığabileceğini kestirmek de güç olmasa gerek. Ne var ki, bu asal nedenlerin, çoğun bu nedenleri kendilerinde barındıran kişilerin **bilinçliliğine** yansımaması işi daha da güçleştirmektedir. Yani kırsal kesim kökenlilerin sahiplendikleri AHLÂK, devrimciliği ahlâkî bir dü-

zeyde değerlendirme eğilimleri gundemde ahlâk konusunu başatlaştırmaktadır. Oysa bu üstyapısal kurumun bugünden koşullandırılacak nicel birikimleri üzerindeki tartışmalar da pek kısır ve bilimsel temelden yoksundur. Üstelik tanımlamaların çok kendine özgü olması ve bilimsel kategorilerde karşılıklarının bulunmaması, suçlamaları büsbütün öznelleştirmekte, dayanaksız, desteksiz bırakmaktadır. Ayrıca burjuva kökenli devrimcilerin kimi tepkilerinin de haklı olduğu gerçeğini yadsıyamayız. Bunu da ikinci odakta göreceğiz...

II. Kent kesiminden arkadaşlar, daha çok sınıfsal huzursuzluğunu, kırıklığını duyarak belli bir iyi niyet ve sempati ile davaya yaklaşan, ama gerek eğitim sürecinde edindiği dünyayı kavrama, anlama, yorumlama biçimleri (yani genelde dunya görüşü) açısından, gerekse buna bağımlı olarak alışkanlıkları, tutum ve tavırları açısından devrimcilikle zaman zaman ters düşmektedir. Ve giderek bu tur kişilerden kendi devrimciliğe uyamadığı zaman, devrimciliği kendine uyduran ve kendilerini kimi revizyonist görüşlerle rasyonalize eden bir kesim oluşmaktadır. Kırsal kesim kökenli devrimcilere yöneltilen eleştiriler daha çok onların bağnaz, sekter, populist, uvriyerist eğilimlerine, bu yanlışlara daha çabuk kapılabilme yapılarına ya da yeteneklerine değgin oluyor.

Şüphesiz bu sınıflama çok kabataslak ve kendi kişisel gözlemlerimi, hareket içerisinde saptanan kimi yanlışlarla bütünleyerek, belirli bir bileşimden türetilmiştir. Nitekim «devrimci olmak» sorunu, salt üniversite gençliği içerisinde hapsolan bir olgu da değildir. Daha doğrusu olmamalıdır da... Buna karşın «devrimci olmak» sürecindekiler çoğun üniversite kaynaklı olduğundan, biz önce üniversite gençliğinin sorunlarından çıkarak, geneldeki devrimci hatalara, yanlışlara ulaşmayı amaçlıyoruz...

Üniversite yaşantısı, kişinin hayatında büyük bir ağırlığı olan ve bir dönemeç niteliğini içeren, bir etkinliği bulunan önemli bir geçiş süreci. Kişi en azından on yedi yılık hayatının yanlışlarını gözden geçirme, hastalıklarını onarma, yanlış eğitim sürecinin pisliklerini temizleme evresinde oluyor. Kişilik yapısında yerleşiklik kazanan burjuva ya da feodal alışkanlıkların bünyesinden arıtmak zorunda (Yukarıda da kullandığımız hastalık —onarılması gereken— genel anlamda kullandığımız eğitim süreci pislikleri gibi tanımlamalar Marksist terminolojide karşılığı bulunan terimler değil. Kullananın bilincine ya da yorumlamasına göre değişkenlik gösterebiliyor. Burada gerekli ve de aslolan teorik bilinç sağlamlığıdır. Çünkü sonuçta yorumlama gücünü doğru, sağlıklı kılar. Yaklaşım biçimini bilimsel, teorik bir temel üzerinde yükseltir.)

Bu arıtma süreci kimi nicel birikimleri zorunlu kıldığından daha geniş bir zaman dilimine ihtiyaç yaratıyor. Kimi deneyimleri zorunlu kılmakta. Oylumlu araştırma, çalışma, öğrenme ve giderek **yaşamayı** zorunlu kılmaktadır. (Burada kullandığım «yaşama» da belki Murat Belge'nin «İçeriden-Dışarıdan»ına dönecek ama, benim YAŞAMA'dan muradım; yalnızca yaşama biçimini vurgulamak değildir. Duygu-Düşünce, Duyumsama-Usavurma ve bunu yürürlüğe koyma bütünlüğüdür.) Giderek genişletirsek daha kapsamlı bir süreçle karşılaşırız. Ancak kapsamını fazla genişletmeden alırsak, yalnızca üniversite topluğu içerisinde çok çeşitli bilinç düzeylerinde, çok çeşitli aşamalarda kişilere rastarız. Bu oldukça kozmopolit yapının, amacı ve ilkeleri saptanmış, belirli bir bütünluk ve uyum oluşturmuş bir hareket varlaştırmaları imkânsız olduğu gibi, zaten bu durum güncel koşullarla tersleşmektedir. Ayrıca bilinçlenme sürecinin, çeşitli faşist baskılar, kitap yasaklamaları, sindırme eylemleriyle engellendiği göz önüne alınırsa üniversite gencinin sorunları daha da aydınlık kazanır. Nitekim düşüncenin özgürce tartışmadan yoksun oluşu, sağlıklı tartışmalar yapılmasını engellemekte, bilinçlenme aşamalarını zorunlu olarak uzun sureçlerde oluşmaya koşullamakta, teorik, bilimsel bilgiler erkinleşemekte dolayısıyla da pratikte, ya kendine edim alanı bulamamakta, ya da yanlış edim alanı seçmektedir. «Öğrenme» ile «Yaşamanın» bütunleşememesi, ya öğrenmeden yaşamayı, ya az-buçuk öğrenip yaşamayı ya da öğrenip de yaşamamayı birlikte getirmektedir. Burjuva kökenlilerin öğrenme imkânları daha zenginken çabalarını dört duvar arasına hapsetmeleri, ya da sağlıksız öğrenme surecini yalnızca kendilerinde oluşturup dışarı açılarak doğrusunu öğrenmelerini güçleştirdiklerinden bir tıkanıklık sözkonusudur bu süreçte (Bir çeşit idealist felsefenin bireysel sürdürücülüğü olan öğrenmenin, bilmenin üstünluğuyle yetinip, bilgilerini kendi benliklerini doyurmada bir araç olarak görmeleri, bilgilerini kendilerine saklayıp, bunu başkalarının yararına sunmaktan kaçınmaları, kimi burjuva bencilliklerini korumakta olan burjuva kökenli devrimcilerin büyuk yanlışlarından birıdir. Bilgiyi bir üretım aracı olarak değil de bir üstünlük kurma aracı olarak algılamak, zaten özünde idealist felsefenin oluşturduğu bir eylemdir. Bu felsefenin boyunduruğu altında öğrenilmiş bilginin niteliğinin bu felsefeyle çakışmasının oluşturduğu çelişki, kişinin bilinçliliğine yansıyor, onu huzursuz ediyorsa bu olumlu bir gelişimdir. Eğer kişi böyle bir kırıklığı duymuyorsa iflah olmaz denilebilir.) Bunun sınıfsal bir nedeni de burjuvanın eğitim sürecinde sındırilmeye, ürkutulmeye yatkın bir biçimde yetiştirilmesidir. Bunun başka sosyo-psişik nedenleri de vardır şüphesiz. Kırsal kesimden gelenler ise hayatın katı gerçekliğini daha önceden tanımış, kimi hayat deneyimlerinden geçmiş, yani daha fazla hayat pratiği olan, doğa, toplum ve insanlarla ilişkilerindeki çatışma alışkanlığının getirdiği bir direnç ve dayanıklılığın sahibidirler. Daha güç koşullarda yetişmenin getirdiği bağışıklık onları dirençli kılarken, gençliğin getirdiği coşku ile bu gerçeğin pekişmesi sorunu önemli kılmaktadır. Sınıfsal konumlarından ötürü bu kesim da-

ha çok coşkulu, daha ezik, sınıf bilinci daha yoğundur. Bu kesim bu yüzden daha çok öğrenmeden yaşamaktadır. Daha doğrusu, öğrenme, yaşamanın ardındadır. Üstelik kırsal kesim kökenlilerin feodal bir altyapının belirlediği, kimi üstyapısal nitelikleri benliklerinden söküp atamamaları, ayrıca bunları bir üstünlük olarak korumaktaki inatları sekter bir tutumdur. Feodal bir altyapının oluşturduğu bu nitelikleri Marksizm'e yamamaya çalışmaları, yalnızca bir gizli suçluluk duygusunun, ya da bir sublimasyonun ürünü olmayıp, doğru bellenmiş bir yanılsamanın da katkısıyla gerçekleşmektedir. En azından burjuvaların büyük bir bölümü, «sınıfsal hastalık» dedikleri kimi niteliklerinden sıyrılma çabası içindeyken, kırsal kesimden gelmelerin bu soy bir çabayı gereksiz, hattâ yozlaşma diye nitelemeleri, aradaki farklılığı ve yanlışlığı belirginleştirmektedir. Üstelik bu kesim «mit» yaratmaya, söylenceye daha da yatkındır. Efelik, yiğitlik, kahramanlık anlayışını feodal niteliğiyle ve bireysel düzeyde sürdürmektedir. Her iki kesimde de nitelik olarak birbirinden farklı ama her iki haliyle de yanlış bir «bireycilik» gelişmektedir. Burjuva kökenlilerin **«edilgin»** bireyciliğine karşılık, kırsal kökenliler **«etkin»** bir bireycilik örneği vermekteler. Giderek gruplaşmaların, bazılarının temelindeki kimi asal nedenlerde bu bireysel eğilimlerin baskın çıktığını görüyoruz. Etkin bir bireyciliğin «lider olma», «hareketi yönetme» biçiminde gelişerek doruğunu bulduğunu ve böylelikle de hareketi amacından saptırdığını gözlemliyoruz. (Buradaki çözümleme dikkat edilirse **sınıfsal köken**'de odaklandığı için, soruna bu noktadan derinlemesine bir yaklaşımı amaçladığı için öteki tür nedenler ve kimi kişisel muzdaribiyetlere değinmiyoruz.)

Gerçekte hareketteki sapmaların kökeninde, yanlışın daha teori aşamasında başladığını görüyoruz. Öğrenciler ister burjuva kökenli, ister kırsal kökenli olsun, ya da ara tabakalardan kaynaklansın, üniversitenin «geçiş dönemi» niteliği, süresi açısından dar kapsamlı olduğu için bu süreç —öteki etkenlerle birlikte— çok sağlıklı devrimci yetiştirememektedir. Bu geçiş döneminde, öncenin bilgisizliği, resmî ideoloji ile bütunleşme çabaları, eğitim sürecinin bunları tamamlayan yanlışları, olumlu birikimden yoksun olarak üniversiteye gelen gencin yapısını ve imkânlarını zorlamaktadır. Yanlış birikimin, yanlışa koşullandırılmanın bünyesinde kökleşmeye başlaması, onun düşünme biçiminde ideolist, metafizik, bir anlayışta olması, resmî, atoerkil ideoloji biçiminin kolaycılığının kişiliğinden kolay kolay sökülüp atılamaması onu **değiştirmede,** kimi yanlışlarından, alışkanlıklarından kurtarmada karşımıza büyük sorunlar çıkarmaktadır. (Aslında biçimselmiş gibi görünen bu değişimlere verilen önemi kanıtlayan en güncel konu, «Bir Gün Mutlaka» ve üzerinde yapılan tartışmalardır. Ayrıca yine aynı sürecin verdiği biçimselliği ters-yüz ederek düşünme kolaycılığı devrimci aşamada da sürdüğünden ,bir noktada eleştiriler kesin bir biçimciliğe, şematikliğe dönüşmektedir. O ayrı...) İleriye dönük atılımların üniversite çevresinde yoğunlaşması, coşkulu bir dönemin etkinliğinin üniversite sonrasında yıtmesi, üniversite «geçiş döneminin» sağlıklılığını gündeme getirmektedir. Bu süreci bir ölçüde başarıyla tamamlayanlarda bile bir geriye dönüş zaman zaman sözkonusu olabilmektedir. (Bu geriye dönüş, diyalektiğe aykırı, sözlük anlamında bir «geriye dönüş» değildir şüphesiz.) Böylelikle üniversite sonrasında kitleyle bağını koparanlar kurulu düzene pek aykırı düşmeyen «uzmanlaşma ya da bürokratlaşma»ya fit olmakta ya da çağının gerisinde kalmış «komik devrimciler» kervanına katılabilmektedir. Bunun aksi örnekler de vardır elbette, en azından kimi meslekî odalarda etkin görevler üstlenmiş, üniversite döneminin devrimci potansiyelini sürdüren... Bu arada şunu özellikle belirtmek isterim ki, son yıllarda düşünsel, ideolojik gelişimin liselerde yoğunlaşması, gençlerin daha genç yaşta teorik, bilimsel bir bilgi ile donatılması, «bilinçlenme süreci»ni üniversiteden zaman olarak daha önceye alıp liseye taşımaktadır. Bu da «üniversite»yi büyük ölçüde rahatlatmakta, geçiş dönemini kolaylaştırmakta, etkinliği yaygınlaştırmaktadır. Gerçi üniversite liseye göre daha bağımsız, üniversite sonrasına göre daha yoğun, daha örgütlü olması açısından yine bazı niteliklerini koruyacak, bir üstünlüğü bulanacaktır ama üniversiteye gelen öğrencilerin belli bir birikimle gelmeleri yarına daha sağlıklı, daha tutarlı devrimcilerin yetişebileceği müjdesini taşımaktadır. Eğitim sürecinden gelme yanlışlar hem daha uzun bir zaman diliminde arıtılacak, deneyimlerle sağlamlaştırılacak, hem de yanlışların kişilikte daha çok köklenmesi engellenecektir. Marksizm'le tanışmaları üniversitede başlayanların, bireysel tarihlerindeki aşamalarının daha kısa bir zaman dilimi içerisine sığdırılma çabalarının zorlukları büyük ölçüde hafiflediği gibi «iç tutarlılık» açısından bir sağlamlık da daha kolay elde edilecektir. (Eğitim sureci bunca önemliyken en azından yurdumuzdaki çocuk edebiyatının, çocuk tiyatrosunun kısırlığı **aydın yazarlarımız** açısından dikkate değer. Son yıllardaki yoğunlaşmalar da bir geçkalmışlığı içermektedir.)

Buraya kadar iki odakta kesimlediğimiz ve sınıfsal kökenleri açısından ayrıştırdığımız ve de sürtüşmeleri bu noktalarda toplanan, ya da bu noktalardan kaynaklanan devrimci üniversite gençliğinin bu sorunları zaman zaman değişik biçimlerde basına da yansıyor. Bunlardan vereceğimiz örnek Attili İlhan'ın, Yeni Ortam'daki köşesine gelen bir mektup. Daha sonra açılan tartışma, («Şu mektubu bir Okuyun», Attilâ İlhan, **Yeni Ortam,** 3 Eylül, 1975).

O zaman sorunu şöyle koyabiliriz: Bugünkü sürtüşmeler ve biçimlere yönelik eleştiriler gerçekte farklı sınıflar ve eğitim süreçlerinden geçmiş (ki bu yaşadığımız sınıflı toplumun doğal bir gereğidir de...) kişilerin dünyaya bakış açılarını, aynı şablon üzerinde barındırmalarına karşın, öz-

deşleştirememeleridir. Dünya görüşlerinin belirleyiciliğini daha çok sınıfsal eğitim süreçlerine bırakmalarıdır. Bu sınıfsal kökenden gelme yanlış bakış açılarının oluşturduğu sürtüşmeyi büyük ölçüde hafifletecek olan felsefesiyle bilimiyle Marksizm'i teorik düzeyde yeterince özümsemektir, sindirmektir.

Teorik, bilimsel bilgi ile donatım bu kadar önemliyken, bu donatım süreci ne gibi etkenlerle engelleniyor? Bilmekte yarar var. Kendimizce bu teorik düzeyin erkinleşmesini, sağlamlaşmasını engelleyen güçleri genelde iki odakta toplayabiliriz:

I. Okumayı engelleyen güçler (Ki daha çok dışsal)

II. Kavramayı engeleyen güçler (Ki daha çok içsel).

I. a) Marksist klasiklerin yayımı çeşitli engellerle karşılaşmakta, yayımlananların bir kısmı cezalandırılmakta, kitaplar kovuşturulmaktadır. Bu yüzden temel kitapların tümü çevrilememektedir.

b.) Çevirilerin kimi hesaplarla kasıtlı bir biçimde, ya da tüccarlık zihniyetiyle çalışanların yeteneksizliklerinden ötürü çarpıtıldığı, yanlış çevrildiği bilinmektedir. Bu yanlışların köklenmesi yeni sorunlar çıkarmaktadır ortaya.

c.) Yasaklanmayan, hem de doğru çevrilen kitaplar bile rahatça okunamamakta tartışılamamakta, satışı serbest olanlar bile aramalarda toplatılmakta, dernek ve benzeri yerlerde yapılan eğitim ya da seminer çalışmalarının istenilen düzeyde gerçekleşmemesi bir yana, baskı ve kapatılmalar sonucu «ortada kalan oylar, ya da sempatizanlar» ürkütülmekte; kişiler sağ basın ya da sığ gazete kültürüne ya da fraksiyonların hesaplarına mahkûm edilmektedir.

Dışsal olarak koymaya çalıştığımız bu nedenler şüphesiz genelleştirilebilir ve çoğaltılabilir. Kişi dışında gelişen her türlü maddî çevreye değgin etkenler bu sınırlama içine alınabilir elbette...

II. Sezginsel, duygusal yaklaşımlardan kaynaklanan ve tabiî doğal olarak bilinçten yoksun eğilimlerle önce temel kitapları okumaya başlayanlar gerek konu yabancılığının (buna kimi çevirilerin zorluğunu, ya da anlaşılmaması için özen gösteren entelektüel atraksiyonları da eklemeliyiz) gerekse de ilk anda benimsenmeyecek, olmazmış gibi görünen düşünceler okuyucu algısında idealist, metafizik birikimlerin engellerine çarpmakta, sendelemektedir. İşte içsel nedenlerin kökensel dayanağı bu noktadır. Genelde bu da dışsaldır elbette, dışarıdan aldığımız eğitimin giderek sindirilmeye başlaması sürecinde içselleşmiştir. Bir süre sonra dışarıdan aldığımız şeyler de bizim olmuştur. Ayrıca düşünce biçimi açısından da yeni bir bütün ile karşılaştığımızdan edindiğimiz eğitimin getirdiği analoji ile bu okumakta olduğumuzun zıtlaşması okuyucuyu ilk anda sarsmaktadır.

Eğitim surecinde yanlışlarla doldurulan beynimizin bu yeni düşüncelere ve onun sistematiğine gösterdiği tepki, ya da ilk anda uyum kurmakta çektiği güçlüğün doğal sonucu uzun süre benimseyememesi bir yana, bunun tersinden yazılmışı da sözkonusu olabilmektedir. Yani antidiyalektik bir yaklaşımla, diyalektiğin özüne aykırı bir biçimde «tabulaştırılarak» okunmaya başlamaktadır. Çoğun anarşist eğilimli kişilerde rastlamaktayız buna. En azından çıkış noktası böyle olan kişilerde. Toplumla uyuşmazlığını, toplumla geçici bir uyuşmazlığı bulunan, Marksizm'i benimseyerek sublime etme işleviyle keskinleştiren kişiler, örneğin. Sonuçtaki yanlış yorumlar kadar, yanlış uygulamalar da önemli. Bunların sonucunda da çarptığımız önemli engeller bunlar...

Ezbere dayalı okul eğitim sürecinin düşünceyi uyuşturması, düşünceyi tembelliğe itmesi gibi etkilerin yanısıra, eğitimdeki «teorik/pratik» karşıtlığının kişiyi koşullandırması bu tür diyalektik kitapları okumasında, özümlemesinde yanlış uygulamalara yol açmaktadır. Burjuva toplumu nasıl ki kafa işçiliği ile kol işçiliğini birbirinden bağımsızlaştırdıysa, eğitimi de üretimden koparak, bir «teori/pratik» karşıtlığı oluşturmuştur. Bu alışkanlığın sonucu aynı karşıtlık kişisel düşünce biçimine de, analojik kişi yapısına da sinmektedir: örneğin kişi, diyalektiğin niteliklerini, ana maddelerini ezbere saymakta ama düşünce olarak diyalektik olarak düşünememektedir. Yani bilgi, bilme aşamasında takılıp kalmakta, öteye geçememekte, anlamaya, duymaya, düşünmeye, kısası yaşamaya dönüşememektedir. Örneğin kimi burjuva kökenliler bazı insani zaaf, tutku, beğeni ve bencillikleri insanın değişmez niteliklerimiş gibi ele almakta, bu duyguların oluşumundaki maddi koşulları dikkate almamaktadırlar. Kimi kırsal kökenliler ise ataerkil koşullanmışlıklarının toplumsal, ahlâkî değerlerine büyük bir tutuculukla sahiplenmekte, bu değerleri oluşturan derebeyi altyapısının yapısal evrimini gözden ırak tutmaktadırlar. Her iki kesim de genel olarak, sınıflarından aldığı değerler üzerinde uzun boylu düşünme, bunları gözden geçirme, doğruluklarına değgin kuşkuya düşme alışkanlığı edinememişlerdir. Her iki kesime değgin olarak da bu tür diyalektik yanlışlar genelleştirilebilir. Örneklerle zenginleştirilebilir. Sonuçta yeni bir süreci başlatması gereken ve yeni atılımlara döllenmesi gereken bu kitaplar ve verdiği bilgi, eski eğitim sürecinin uzantısında bir bilgi depolaması olmaktan öte bir işlev kazanamamaktadır. Böylelikle de amaçları yoksullaşmaktadır. Aslolan, bilginin eski sürecin hazırladığı temel üzerinde bir yeni uzantı olmasını sağlamak değil, bu eski temeli değiştirecek bir araç olarak yürürlüğe sokmak, onu kullanmaktır. Yani bilgi, önce edinilmiş bilgilerin özünü değiştirecektir. Onlara yeni bakış açıları ve yaklaşım biçimleri kazandıracak, yeni bir öz kuracaktır.

Hareketin pratik düzeydeki sapmaları da eğitim süreci ve maddî çevrenin koşullarıyla belirlenmektedir. Oluşan «teori/pratik» karşıtlığı, kopukluğu büyüyerek gelişimi engellemektedir. «Teori»

ile «Pratik»in bütünleşme süreci ikisinin yanlışları açısından birbirini yanlışlarla etkilemekte bütüncul bir yanlış oluşmaktadır. Asıl çıkış noktası öncelik açısından, teorik yanlışların sağlıksız bir bünyede beslenmeye, büyütülmeye çalışılmasında belirlenmektedir. Gerçi yurdumuzda sosyalizm oldukça genç sayılır. Üstelik gelişmesi de ağır darbeler yemiştir. Yanlışlar yapılmış, deneyimler yanlış dinamiklerle devindirilmiştir. Ayrıca bu yanlışların faturası da çok pahalı ödetilmiştir. Bunlardan alınması gereken derslerin boyutları ve nitelikleri saptanmıştır. Uygulamaya da yavaş yavaş sokulmakta, pratikte yansısını bulmaktadır.

İmdi çevresini üniversite konumu içerisinde belirlemeye çalıştığımız bu olguyu daha genele taşıyıp «devrimci olma»nın geneldeki yanlışlarına şöyle bir göz atalım:

Sorunu öncelikle teorinin pratiği açısından belirlediğimiz için başat noksanlığı bilimsel bilgi yetmezliğinde odakladık. Bu noktada karşımıza kültür sorunsalı dikilmektedir. Çünkü uygulamada kültür bir sorunsal oluşturmaktadır.

Türkiye, tarihî gelişim süreci açısından, «Batı» örneği bir feodalite-burjuvazi çatışması süreci geçirmemiştir; genel konumu açısından feodaliteyi, Turkiye'ye özgü bir pre-kapitalist süreci ve Burjuva sürecini aynı zaman dilimi içerisinde içiçe, yanyana geçirmektedir. Bu farklı süreçlerin ortak zamansallıklarının oluşturduğu kültür sorunsalı (bu sorunsalın nedeni yalnızca bu değildir elbette) bu farklı süreçlerden kaynaklanmakta, devrimci kesimin geçiş sürecindeki tıkanıklıklarına neden olmaktadır. Kırsal kökenli devrimciler, daha çok üniversite çevresinde burjuva sürecini atladıkları için bir diyalektik boşluk oluşmaktadır. Burjuva süreci şüphesiz burjuva kültürünü de içermektedir. Burjuva kültürünü özümseyerek aşamamanın güdüklüğü, hazımsızlığı sürtüşmelerin kültürel düzeydeki yansısını oluşturuyor. Bu sorunsal kimi temel kitapların okunmasında başka bir biçimde de açığa çıkmakta. Örneğin Marx, Engels v.b. okunurken bunların özümsedikleri kültur tarafımızdan bilinmediği için kimi noktalar karanlık kalmaktadır. Henüz Hegel' in tek bir kitabı dilimize çevrilmemiştir. Aynı eksiklik Feuerbach ve benzerleri içinde geçerlidir. Bunlar üçüncü kişiler aracılığıyla tanınmakta, aslı kaynaklarından öğrenilememektedir. Bu üçüncü elden öğrenme işlemi de ne yazık ki yeni yeni başlamıştır.

«Devrimci Olmak»ın teori, pratik birlikteliği, onun temel koşullarından biri. Oysa gördüğümüz bazı örneklerde, «teorik» bakımdan bir değişime uğradığını, «resmî ideoloji»yi yadsıyıp devrimci ideolojiyi benimsediğini iddia edenlerin «tavır» açısından, «yaşama» açısından resmî ideoloji sürdürücüleri ile aralarında büyük farklar olduğunu görmüyoruz. Kimi örneklerde bir özdeşlik dahi görülebildiği halde, kimi örneklerde ise ancak belli noktalarda bir ayrılık sözkonusu olabiliyor. Dolayısıyla «resmî ideoloji»nin taşıyıcılığını yapanlarla, «devrimci ideoloji»ye kişiliklerinde yaşarlık tanıyanların hayatları arasında olması gereken ayrılıklar belirmemekte, gerekli karşıtlık oluşmamaktadır. Bu, ideolojik güdüklüklerin, diyalektık yanlışların birer işareti olmaktadır.

Şüphesiz kişiyi belirleyen maddî çevrenin koşullarını gündemde tutuyoruz. Kişinin bu maddî çevre ile olan ilişkileri, onu kimi şeylere bağlar tabiî. Ve dört başı bayındır bir değişimin, bir nitel değişimi zorunlu bıraktığı bir gerçektir. Ne var ki bizim vurgulamak istediğimiz bu nitel değişimi hazırlayacak olan **nicel birikimler, nicel değişimlerdir.** Bu nicel birikimlerin şimdiden sağlanması bireyin sosyalist yaşama biçimine kendini hazırlamasıdır bir anlamda. Bu da dışarıdan ithal edilemez. Yani teorinin pratiği sürecinde kendi içerisinde diyalektik olarak gelişir. (Gene bilimsel bilgi sorununa dönüyoruz böylelikle) Burjuva yaşama biçiminden sıyrılması, gelişen düşünceleri, erkinleşen teorik bilgileri doğrultusunda sosyalist yaşama biçimine hazırlık evresi oluşturur.

Bu iki farklı yaşama biçimini tek bünyede barındırmaya çalışanların, ya da yalnızca teorik ayrıcalıklarıyla yetinip, burjuva yaşama biçimlerini sürdürenlerin yargılanması gereklidir **devrimci olmak** adına. Biz madem ki, bu iki yaşama biçiminden birini seçmek durumundayız, dolayısıyla seçimimizi ideolojik olarak yapmaya zorunluyuz. Yoksa bu bilinç farklılığı bir AP'li ile bir CGP'linin düşünsel düzeyde asgarî ayrılıklarıyla yetinirlikleri, oysa yaşama biçimi açısından ortaklıkları gibi bir farklılık değildir Daha köklü bir ayrılık sözkonusu olmalıdır. Bu yalnızca bir ideolojik seçim özgürlüğü değildir çünkü. Resmi İdeoloji temsilcileri ile Devrimci İdeoloji savunucularının yaşama biçimleri arasında kesin ayrılıklar bulunması gerekliliğine inanıyoruz. Bundan muradımız, bireysel çıkışlarla herkesin kendi çevresinde bir «sosyalist yaşantı» uydurması da değil tabiî. (Bu arada **Birikim**'de yayımlanan «KÜÇÜK BURJUVALIK» başlıklı yazıda değinilen örneklerin yanlışlığına da katılıyoruz. Kişiyi kendi şartları içerisinde değerlendirememe de zaten yine bir diyalektik materyalist bakış açısının noksanlığını işaretlemez mi? Görüldüğü gibi, bizim de bu denemede kanıtlamaya çalıştığımız gibi sorun, son çözümlemede bir **düşünce biçimi** yanlışlığına dayanmaktadır. Bir teorik, bilimselliğin yetersizliğine dayanmaktadır Bu yetmezlik materyalist olarak gerememenin, diyalektik olarak düşünememenin yanlışlığından beslenmektedir.)

Bizim demek istediğimiz, kişinin çevresi ve çağı ile olan ilişkileri gündemde tutularak bir yaşama biçimi edinilmesidir. Bu vargılara ulaşırken biz de bu gerçeği gündemde tutmaya özen gosterdik.

Bu noktada önem kazanan sorunların biri de «özeleştiri» sorunu... Herkesin dilinde bir özeleştiri sözüdür gidiyor. Özeleştiri çoğun, eleştiri ile özdeşleşerek anlamsal içeriğini yitiriyor. Çünkü eğitım sürecimiz içerisinde «etkin» ya da «edilgin» olarak içimize sindirilmiş olan «bireycilig», toplum-

culuk cilâsıyla kendini parlatsa da, kimi deneyimlerde gerçek yüzünü, kendini açığa çıkarıyor. Tüm değerlendirmeler öznel yaklaşımlardan kaynaklandığı için ve herkes kendine göre biçimlendirdiği formasyonlara gore devrimci aradığı için sürtüşmeler yoğun oluyor. Bu noktada önem kazanan bir yeni sorun da «içdevrim». Buna ileride değineceğiz...

İkinci bir çeşit özeleştiri de, kişinin sürekli kendine acıması biçiminde gelişiyor. Burjuva kökenlilerde daha çok rastlanan bu eleştiri biçimi sınıfsal huzursuzluğuyla devrimciliğe atlamış kişilerin bir çeşit **sınıfsal suçluluk duygusu** içerisinde bulunmalarından kaynaklanıyor... Sınıfsal yapıları gereği daha çok burjuva kökenli devrimcilerin, sınıfsal marazlarını sergiledikleri bu ikinci özeleştiri yöntemi de sergileme aşamasında takılıp kalıyor, yani daha ileri gidemiyor. Bir kısır yineleme ortamı da burada başlıyor. Böylelikle de bu hataların nasıl kişilerin bedenlerinin bir parçası olduğunu görüyoruz. Kendine acıma biçiminde gelişen, mızmız, huysuz, bunalımlı bir özeleştiri, bu bireyci dünya görüşünün hastalıklarını, devrimci görüşle teşhis edip, bilinçliliğine yansıtmak devrimci olmaya yetmez. Onu aşmak da gereklidir. Salt «marazı teşhis etmek» her zaman sonuca ulaştırmaz kişiyi. Bu eleştiri türünü yeğleyen kişiler «ürkütmeyen faşizm»in bilincinde, onu algılayan ama yenemeyen, aşamayan bir çatışkı duyumsamaktadırlar. Bu özeleştiri bizce kendi içerisinde hapsolup kalan, kokuşan, tıkışmıkış hayatını sürdüren zayıf bünyeli bir özeleştiri türüdür. İşte küçük burjuvalık bu noktadadır gerçekte. Yoksa «kırmızı, mavi kazak» giymekte, değil, Yani burjuvalık bizce sınıfsal kökenden değil, ideolojiden gelmektedir. İdeolojik düzeyde küçük burjuva olarak kalmış bir kişi nefsine eza edip, elini eteğini dünya nimetlerinden çekip, bir lokma, bir hırka, bir köşeye çekilip, çekildiği köşeden sağdakine, soldakine küçük burjuvalık suçlamaları yağdırsa da, ideolojik olarak o yine bir küçük burjuvadır... Küçük burjuva pisliklerinden arınma kişinin önce beyninde, ideolojisinde, dünya görüşünde başlar, gardrobunu yenilemesinde değil... Küçük burjuvalığı ideolojik olarak, dünya görüşü belirleyiciliği olarak koymak çok daha sağlıklıdır bizce. Bu ikinci özeleştiri türünün daha çok küçük burjuva kökenlilerden geldiğini gördük. Bunun nedeni de kanımızca şu: Önce bir sınıfsal suçluluk duygusu sözkonusu. Nasıl ki, bugün homoseksüeller, homeseksüel oldukları için değil, toplumsal değer yargılarınca mahkûm edildikleri için suçluluk duygusu içinde iseler, bizim küçük burjuva kökenli gençler de, aynı suçluluk duygusu içindeler. Bu da metafizik, yazgıcı bir yaklaşım. Yani kişinin kendi sınıfsal konumunu, anasını, babasını seçmesi sözkonusu olamazken; ama yaslandığı dünya görüşünü, ideolojisini seçmesi elinde iken, seçtiğinin mutluluğundan çok, seçmesi sözkonusu olamayacak olan bir durumun ezikliğini, hüznünü duyması anlaşılır gibi değil. Bu yüzden de, sınıflarından gelme her şeyin tümünü yadsıyıp, kendilerini de lânetli, günahkâr Zeus'un çocuklarıymış gibi algılıyorlar. Yani tam bir Kral Oidipus trajedisi. Ve bu yüzdendir ki kendilerini yadsımak adına, kırsal kesim değerlerinin tümünü benimsiyor, onaylıyor, bunlara uymaya çalışıyor, uyamayınca da huzursuz oluyorlar.

Bir başka neden de, burjuva kökenliler, kırsal kökenlilere oranla kozmopolit, yoz da olsa belirli bir farklı kültür aşamasına yükselmiş, onun esnekliğini duyan, daha çok şüpheci bir bakış açısına sahip kişiler oluyorlar. Gözleri kendi içlerine de dönebilmektedir. Böylelikle bir yeni sorun çıkıyor ortaya: Bugün Batı burjuvazisi bireyci, idealist dünya görüşünün çöküntüsünü daha çok onun maddî temelindeki sarsıntıların bilinçliliğine yansıması olarak duyumsarken bizde bu farklı oluşmaktadır. Diyalektik evrimi açısından, kendi sürecinde doruğuna tırmanan, düşen Batı burjuvazisinin maddî temeli kişi bilincinde yansısını bulmaktadır. Oysa bizim burjuvazi bu tür çöküntüleri daha çok dışsal nedenler dolayısıyla duyumsamaktadır. Başka bir deyişle Batı burjuvazisi daha çok kendi iç dinamiğindeki değişimlerden ötürü sarsılırken, bizdeki burjuvazi kuşatıldığı **düşünce** ile yıpratılmaktadır. Bunun başka özgül koşullardan kaynaklanan nedenleri de vardır elbette. Bizdeki çelişkilerdeki belirginlik, çatışmalardaki yoğunluk, keskin ayrılıklar, Azgelişmiş ülke psikolojisinin ürünleri ve bunların tümünün itici gücüyle düşünsel aşamalardaki atılımlar, iyi niyetli, iyilikçi küçük burjuvazinin sınıfsal kırıklığını yoğunlaştırmakta, eleştirilerini kendine yöneltmesini getirmektedir. Oysa sinik, kaypak küçük burjuvazinin eğitim sürecinde köklendirilen idealist, bireyci eğilimleri bu eleştirilerin sağlığını bozmakta, onu kısırlaştırmakta hırçın, mızmız yapmaktadır. Sapık bir hümanizm, sürekli psikolojik sıkıntılar, bireysel bunalımlar vb... türemektedir.

Dikkat edilirse kabaca sınıflandırıp örneklemeye çalıştığımız her iki tür özeleştiri de özünde bilimsel bilgi yetmezliğinin, diyalektik düşünme alışkanlığının olmayışının, analojik bir değişimin gerçekleşmemesinin ürünüdür. Öyle olmasaydı ne kırsal kesimliler sınıfsal kökenlerini bir üstünlük aracı olarak kullanmaya kalkacaklardı, ne de küçük burjuva, kadere bağlı bir suçluluk duygusu içerisinde olacaktı.

Evet, herkesin özlediği, düşlediği bir değişim sözkonusu oluyor. Bütün yazılanlar, yapılanlar bir değişimi gerçekleştirmek adına değil mi? Peki nasıl olacak bu değişim? Daha önce de belirttiğimiz gibi % 100 bir değişim için maddî koşullar zaten elverişli değil. Bugün komünist bir toplum kurmak için maddî koşullar nasıl elverişli değilse, aynı şey insanların kendilerini değiştirmeleri için de geçerli. Ne var ki azamî bir değişimin koşulları büyük ölçüde bilimsel, teorik donatıma bağlı. Biz buna içdevrim diyoruz. İnsanın kendi devrimini gerçekleştirmesi yani.

Eski pisliklerini yıkarken, yerlerine doğruları-

nı koyabilme süreci. Kendini ana ve ikincil sapmalardan sakınma gücüdür. Teorik, ideolojik olarak kendini yenilerken yaşama olarak da kendini yenileyebilmesidir. Bu yenilenme yüzeysel biçim değişimleri ya da insanî gündelik ilişkilerdeki küçük boyutlarda gelişen değişimler değildir. Köklü, özlü değişimlerdir. Bu kadar basite indirgenmesinin bizce nedeni, çıkış noktasının yanlış belirlenmiş olmasıdır. Burjuva alışkanlıklarından arınma çoğun gülünçlüğe ulaşan bir basite indirgemeye ulaşıyor.

Bu yazımız «Devrimci Olmak»ı bütünüyle kucaklamamıştır elbet. Zaten bu soy bir çalışma hem çok uzun vadeli bir perspektifin uzun deneyimlerini gerektirir, hem dergi yazısı biriminin boyutlarını aşar. Bizim amacımız yeni bir bakış açısı kazandırabilmek, en azından konu üzerinde yeniden bir hesaplaşmaya yol açabilmekti. Çöküşü kaçınılmaz bir sınıfın ya da bir derebeyi düzeninin değerlerinin devrimciliğe çıkış noktası olamayacağını belirtebilmekti. Ne var ki biliyoruz «devrimcilik zor zenaat...»

■

gorki
isyancı
genel dağıtım: cem-may
RE YAYINLARI

stancu
yaşayan
ölüler
genel dağıtım: cem-may
RE YAYINLARI

MURAT BELGE

«Şafak» Üstüne

Sevgi Soysal'ın romanı **Şafak** üstüne bir şeyler yazmayı ne zamandır istiyordum. Araya giren bazı maddi engeller bu işi geciktirdi; ama sanırım mesele yalnız bu engellerden ibaret de değildi. **Şafak** gibi bir kitap hakkında eleştiri yazmanın ürkütücü yanları var. Çünkü bir eleştiri yazısı açıklayıcı olmayı amaçladığı oranda şematikleşme eğilimini de taşıyor. Oysa **Şafak** şematizmin ta karşı ucunda bir roman. Böylece, açıklamak isterken kitabın özünü zedelemek, azımsanmayacak bir tehlike oluyor eleştirmen için.

İkinci bir sorun, romanın kapsamıydı. Sayfa açısından bakarsanız öyle kalın bir roman değil **Şafak**; ama dikkatli yazıldığı için ve nice zamanların özenli gözlem ve anlama çabalarının birikimine dayandığı için, adamakıllı dolgun bir roman. Hepimizin hayatı açısından önemli ve geçerli nice birçok konu, birçok sorun var içinde. Öyle ki, bunlardan herhangi biri üzerine uzun uzun düşünebilir, sayfalarca yazabilirsiniz. Bu, bir edebiyat eserinin bence kazanabileceği en büyük başarılardan biri —bizi hayat üstüne bilgilerimizi yoklamaya, yeniden gözden geçirmeye zorlaması. Öte yandan, **Şafak**'ın yalnız edebiyat üretimi sınırları içinde de bir önemi var. Biçiminin, tekniğinin, kısaca yapısının getirdiği yenilik diyebiliriz buna. İşte bütün bunları kapsayabilecek bir yazı yazmanın, bu yazıda en önemli özellikleri ayırarak yeterli bir biçimde tartışmanın güçlükleri açık.

Romanın temel ilkesini dile getirdiğine inandığım bir cümleyle, **Şafak**'ın yapısı konusuna gireyim. Kitabın en başlarında geçiyor bu cümle. Maraşlı Ali'nin evinde, içki sofrasında toplananlar, polisin baskınına uğruyor: «Tekmeyle açılan tahta kapı, içeri dolan sivil polisler, basılan ev, ve halkı, kendisini merkez yapmağa alışmış bir 'Ben'in çevresinde döne döne uzaklaştılar.» (**Şafak**, Bilgi Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1975, s. 8).

«Kendisini merkez yapmaya alışmış Ben», öyle sanıyorum ki **Şafak**'ın çıkış noktası. Roman boyunca işlenen tema ve böylece roman boyunca kaydedilen **gelişme** de, bu alışkanlığın kırılması. Kitabın iki ana kişisi olduklarını söyleyebileceğim Oya ve Mustafa, apayrı dünyaların insanları (gerek toplumsal çevre, gerekse kişisel formasyon bakımından). Ama her ikisinin paylaştıkları durum bu. Kendini merkez yapma alışkanlığını önce kavramak ve sonra onu eleştirmeye başlamak. Roman sona erdiğinde, bu sürecin verdiği meyvaları henüz görmüyoruz. Ama süreç, her nesnel süreç gibi, büyük bir kaçınılmazlıkla ortaya çıktığına göre, romanın bittiği yerde, sürecin olumlu meyvalarının alınmaya başlanacağını tahmin edebiliriz.

Bu söylediğim bilinç-içi dönüşüm sürecinde, yazar kendisi, kişilerinin biraz daha ilerisinde. Onların vardığı noktadan, yazar yazmaya başlıyor. Gelgelelim, bundan «otobiyografik» bir anlam çıkarmak da kanımca yanlış olacak. Gerçi Sevgi Soysal'ın Adana sürgünü ile **Şafak**'da anlatılanları böyle özdeşlemek oldukça kolay ve kestirme görünüyor, ama romana dikkatlice bakıldığında anlatılanların pek o kadar otobiyografik olmadığı, belirli ögeler gerçekten yaşanmış olsa bile, bunların nesnel bir roman yapısına uyacak biçimde değiştirilerek kullanıldığı anlaşılıyor. Böyle olması da, romanın genel doğrultusuna, yani özneden nesnele doğru akan sürece uygun.

Yukarıda, bir «bilinç-içi dönüşüm»den söz ettim. Bu konu, burjuva edebiyatının da başlıca konularından biridir. Ancak, o edebiyattaki işleyiş, konunun Marksist bir tutumla işlenişinden epey farklıdır. Burjuva romanında bu bilinç-içi ilerleme oldukça teleolojik ve aynı zamanda da tümevarımsaldır (endüktif). Şöyle ki, yazar, ölçü olarak belirli bir ahlâkî normu, ahlâkî kalıbı ele alır. Bu, bütün insanlar için varılması gerekli, **genel** bir ölçüdür. Romanın kahramanı olan **tikel birey** ise bazı kişisel zayıflıklara sahiptir. Bunlar da gene **insanî** diye nitelenen, dolayısıyla genel olan **ahlâkî** zayıflıklardır, ama iyi yazılmış bir burjuva romanında, aynı zamanda, kahraman olan kişiye özeldirler.

Böylece, burjuva romanında birey, yazar tarafından çizilen (yazara da toplum ideolojisinin verdiği) ahlâkî norma doğru yürür. Olaylar, onun bu bilinç aşamasına varmasına yardım eder. Bireyin içindeki «olumlu insanî öz», kişisel zayıflıklarından arınır ve «genel insanî olumlu öz» içinde erir, onunla özdeşlenir. Böyle bir teleolojik çatıda şüphesiz, olayların nesneliği büyük ölçüde zedelenir. Çünkü olaylar, kişinin serüveninin beklenen sona varması için türetilmiş, buna göre tasarlanmış araçlardır. Bu bakımdan, kişilikteki dönüşümün de büyük ölçüde «bilinç-içi» olduğu, olaylarınsa ancak bu bilinç-içi süreci dışlaştırmaya yaradığı söylenebilir.

Sevgi Soysal'ın **Şafak**'ında bunun tam tersini görüyoruz. Gerçi burada da bilinçle varılan aşama, kişiliğin değişmesi vurgulanıyor. Ama bütün nesnellik, olayın kendisinde toplanmış. Kişiler, olaya karşı gösterdikleri tavırla **görece** öznel ya da **görece** nesnel oluyorlar. Ortada hiç bir tele-

olojik zorunluluk yok; olayın gösterdiği ipuçları var şüphesiz, doğruya işaret eden. Ama bunları görmek, değerlendirmek, kişilerin elinde.

Bu noktada, bir önemli sorun daha var. Sevgi Soysal'ın kişileri, hayatla çarpışmalarında karşılarına çıkan alternatifleri seçmekte, herhangi bir soyut özgürlüğe de sahip değiller. Hepsinin son derece somut birer tarihî var. Seçmelerinde, bu tarih de belirleyici rolünü yerine getiriyor. Dolayısıyla, bazı «devrimci» olma amacında romanlarda gördüğümüz gibi, insanlar olmadık sıçramalarla büyük değişimler geçirmiyorlar. Bir insanın değişebileceği kadar değişiyorlar.

Romanlar, insanların hayatlarını belli bir noktadan bir başka belli noktaya kadar anlatır genellikle. İkinci belli nokta, romancının, kişiyi vardırmak istediği yerdir. Kimi romancı, anlatmak istediği şeye göre, kişisini ölünceye kadar izleyebilir; ama çoğu zaman anlatı, ölümden önce bir yerde durur. Birçok klasik romanda bu yer evliliktir. Bu gibi romanlar, kişinin geçirdiği, geçirebileceği bütün değişimleri tamamladığı, artık olgunlaştığı ve dolayısıyla donduğu izlenimini verirler. Romancının özlediği ahlâkî norm gerçekleşince hayat sanki durmuştur. Bütün bunlar, şüphesiz hayat gerçekliğine aykırı şeylerdir. Sevgi Soysal'ın romanında, hayatın, roman bittikten sonra devam ettiğini duyuyoruz. **Şafak** biterken, artık bir hayli tanıdığımız bu kişilerin, bundan sonra nasıl hareket edeceklerini az çok tahmin edebiliyoruz. Ama o kadar; biliyoruz ki hayat sürdükçe, olaylarını getirdikçe, bu kişiler şimdiden tahmin edemediğimiz yönlerde de gelişebilecektir — tıpkı, hayatta olduğu gibi. Mustafa'nın karısıyla karşılaşması belki bir yıkım olacak; Mustafa, **Şafak**'da onu bıraktığımız noktadaki iç hesaplaşmalarını bir saplantı haline getirecek, eşiğine vardığı aşamaya takılıp kalarak hasta bir tip olacaktır. Belki de gerekli adımı atabilecek, özlediği aklı başında, sorumlu eylemci ve devrimci olacaktır. Sevgi Soysal **Şafak**'da bize ne olacağını söylemiyor. Çünkü öyle sanıyorum ki, hayat dediğimiz sürecin ya da süreçler toplamının kesintisizliğini biliyor. Yaşadıkça girdiğimiz bütün ilişkiler, mücadelemiz, dostluklarımız, aşkımız ve şüphesiz **kişiliğimiz,** hayatımızın her anında sürekli bakım, onarım ister. En değerli başarılarımızı dahi bitmiş sayamayız. Kesintisiz bir inşa sürecidir yaşamak ve kendimizi, çok kez elverişsiz zeminlerde inşa etmek zorundayız.

Sevgi Soysal'ın olayların nesnelliği ve insanların öznelliği arasında kurduğu diyalektik ilişkinin, Marksist bir estetiğin ürünü olduğunu, bu özelliğiyle, devrimci Türkiye romanı için çok yeni ve çok önemli olduğunu ileri sürüyorum. Sevgi Soysal'ın bu estetik yapıya, estetik üzerine kurgusal (spekülatif) bir çaba sonucunda eriştiğini sanmıyorum. Yaşadığı hayatı anlama çabasındaki içtenlikli ve ilkeli yaklaşımı, ona bu hayatı anlatmanın doğru teorik ilkelerini de göstermiş olmalı. Bunda, şüphesiz, yaşanan geniş olayın, 12 Mart deneyinin de payı var. O sarsıntıda sağlam duramayan çok şey yıkılıp giderken, daha sağlam birçok yapı da, sarsıntıdan ötürü daha iyi oturmuş, pekişmişti.

Şafak'da varlığını ileri sürdüğüm estetik yapının oluşumuna daha yakından bakalım. Kitabın merkezî olayı, bir tutuklama. Her şey bir akşam vakti başlayıp ertesi sabah sona eriyor. Bu sırada olaya, bu kısa süre içinde birçok kişi karışıyor. Ayrıca, özellikle Oya ile Mustafa'nın bilinçlerindeki geri dönüşlerle romanın değindiği olayların çerçevesi biraz daha genişliyor. Bu olayların, dolaylı da olsa, merkezdeki tutuklamayla ilgileri var. Hepsi aynı 12 Mart yaşantısının değişik görünümleri. Bir düzeyde baktığımızda, romanda, her biri birer bilinçlilik merkezi olan kişiler var. Başlangıçta Oya için söylediği gibi, olaylar, bu merkezlerin çevresinde «döne döne uzaklaşıyor» (ya da yaklaşıyor). Ama bu, o kişilerin bakış açısı. Yazar, bunun ötesindeki kuşbakışı perspektifi sağlam kurduğu için, biz bir yandan da kişileri merkezde olan olayın çevresinde döne döne uzaklaşıp yaklaşırken görebiliyoruz.

Tutuklama olayının bir nesnel açıklaması olmalı. Ancak, Sevgi Soysal bunu kitabında açıkça koymuyor; ipuçlarını veriyor ve burada otobiyografik olmayı tercih ederek, gerisini olayın gerçek hayattaki aslının bilgisine bırakıyor. Şöyle diyebiliriz biz buna: Oya'nın yakınlarını siyasal amaçlarla yıpratmak isteyen bazı egemen güçler, ortada bir örgütlenme olayı ya da benzeri bir şey bulunmadığını bildikleri halde, bir fırsattan yararlanarak bu tutuklamaya gidiyorlar. Bir iki günlük eziyet, gözdağı, onların bu amaçlarını karşılamak için yeterli. Çünkü asıl amaç, başka bir düzeyde, istedikleri hedefe bir darbe vurmak.

Bu, en üst kademede alınmış bir karar. Tabiî böyle bir kararın yürürlüğe konması, kararın ne olduğundan habersiz bir yığın daha alt kademede insanın eylemini gerektiriyor. Böylece, kararı alanla uygulayan arasında derin bir bilinç uçurumu var. Emniyete telefon eden sıkıyönetim yetkilisi ile polis Abdullah aynı mekanizmanın parçaları, ama apayrı parçalar.

Bir de bu işin kurbanları var. Seçilmiş hedef, sadece Oya. Oya'nın kimlerle birlikte tutuklanacağı önemli değil kararı veren için. Ama tutuklananlar da (tutuklayan alt kademe görevlileri de) tabiî durumu bu gözle göremiyorlar. Polis Abdullah, kendi bilgi düzeyinde, Mustafa'nın mı, Oya'nın mı, yoksa Hüseyin'in mi daha önemli olduğuna karar veremez. İşin kötüsü Hüseyin kendisi de, bilincinin niteliği yüzünden, buna sağlıklı biçimde karar verecek durumda değil. Aynı şey, değişen dozlarda Oya ve Mustafa için de geçerli. Bir de Ali gibi, hattâ Zekeriya gibi, büsbütün boşlukta olanlar var.

Böylece, olayın nesnel yapısı ile olayı yaşayan insanların onu kavramaları ve değerlendirmeleri arasında bir uçurum çıkıyor ortaya. İşte yazarın işlediği bu yöntem, bizi Marksizm'in

en temel felsefi sorunlarına kadar getiriyor: nesnel süreçle bireysel irade sorunu, örneğin. Bilincin diyalektiği ile olayların diyalektiği de diyebiliriz. Sevgi Soysal'ın Marksist estetik hesabına başarısı, olayın diyalektiğini, kişilerin bilincinin diyalektiğine sığdırmaya çalışmaması, tersine bu sığmazlığı vurgulaması.

Bu önerme, akla başka alternatifler de getirebilir. Örneğin Kafka'da da, tepedeki otoritenin amaçları, onun eylemlerinin sonuçlarını yaşayan insanlarca anlaşılamaz. Ama Kafka'da zaten anlaşılabilir bir nesnel gerçeklik yoktur. Ya da, gerçeklik, kendi yapısı gereği anlaşılamaz. Sevgi Soysal'da elbette böyle bir agnostisizm görmüyoruz. Onda olay kendisi anlaşılmaz değil; sadece, olayın gerçek süreci ile bireysel bilinçteki kavranılış süreci arasındaki farklılık verilmiş. Ayrıca, bu bireysel bilinçlerden hangilerinin formasyonu ve işleyişi gereği nesnel gerçekliği çözmeye daha yatkın olduğu; öte yandan, hangilerinin, ne tür koşullanmalar gereği nesnel gerçeğe hiçbir zaman nufuz edemeyecek nitelikte olduğu gösterilmiş. (12 Mart'ı anlatan bazı başka romanlarda, işkence akıl dışı bir zulüm çarkı olarak konduğu için, genel olarak varoluşçuluğu, Kafka'yı andıran bir anlaşılamazlık atmosferi var.)

Buraya kadar, bireysel bilinçlerin, kendilerini kapsayan ve sürükleyen merkezî olayla «tekâbülsüzlük» durumlarını gördük. Ama, daha küçük olaylarda, ayrıntılarda da sadakatle izleniyor aynı yöntem. Örneğin, kitabın başındaki «bumbar» motifini ele alalım. Mustafa bumbarı seviyor; ama o akşamki bunalımlı, huzursuz havasında bir türlü iştahlanıp yiyemiyor bumbarını ve bumbar, sürekli içinde bulunduğu özeleştiri ihtiyacında, eski bazı hesapları önüne sürüp getiriyor. Örneğin, Guler'in tutuklamadan hemen önce ve geceki kavgalarından sonra, «uzlaşmacı tavrıyla» ona bumbar pişirmeyi önermesini. Bu, verilmesi gerekli bir dizi içiçe geçmiş hesap getiriyor Mustafa'ya. Bu hesaplarla bunalıp tabağındaki bumbarı didiklerken, yengesi pişirdiği bumbar beğenilmedi sanıp üzülüyor: «Kötü mü pişirdim ki?» Bu, yeni zengin ayrıntılara yol açan bir küçük motif. Bir yanda Gülşah yengenin bencillikten uzak iyiliğini görüyoruz. Hemen kusuru kendinde arıyor ve sadece, Mustafa'ya sevdiği şeyi yediremediği için üzülüyor. Bir başka ilginç ayrıntı, Mustafa'nın, yakınlarına gerekli sevencenliği, sorumluluğu göstermemiş olmanın bilinciyle kıvranırken, bu içedönüklüğü yüzünden gene aynı kusuru işlemesinin ironisi. Çünkü yengesinin durumunu fark edemeyip bumbarı eliyle iterek onu büsbütün üzüyor.

Bütün bunlara bir de Oya'nın bakışı eklenebilir: «Mustafa'nın tabağındaki bumbarı didikleyip durduğunu görünce, bu da bumbarı sevmiyor herhalde, diye geçerdi aklından.» Oya, şehirli kızı, kendisine ağır gelen taşra yemeklerine karşı tepkisiyle baş başa o anda. Mustafa ile bumbar ayrıntısını o da kendi öznelliği içinde değerlendiriyor.

Bu gibi ayrıntılara ve genel olarak bütün roman boyunca izlediği teknikle, belli bir hikâyeyi değil, doğrudan doğruya hayatın kendisinin yapısını anlatıyor Sevgi Soysal. Kişileri birbirlerine bakışlarında da görüyoruz aynı titiz İşlemeyi. İnsanların ruh halleri, içsel nedenlerle, anılarla, v.b. değişiyor. O anda karşısında olan bunları anlayamıyor. Özellikle sorgu sahnelerinde belirginleşiyor bu durumlar.

Buraya kadar, **Şafak**'ın ana hikâyesinin anlatılış yöntemini gördük. Geriye-dönüşlerde başka zengin anlatım teknikleri bulabiliriz. Örneğin, cop imgesiyle uyanan anı ve bu geriye-dönüşun ana olaya örülüş biçimi.

Oya, ifade yazmak üzere bırakıldığı odada bir masada duran copu görüyor. Bu imge, üç ayrı önemli temayı açıyor. Birisi, Faşizm'in sadizmi; ikincisi kadın sorunu, üçüncüsü ise farklı toplumsal tabakaların aynı olay karşısında farklı tepki ve tutumları.

Birinci temanın işleyişi, Oya'nın daha önce yattığı hapisaneden tanıdığı devrimci Sema'nın gördüğü işkencede somutlanıyor. Sema'ya copla tecavüz edilmiş. 12 Mart günlerinde pek çok benzerini bildiğimiz bir olay bu.

Sevgi Soysal, bu çeşit sadist davranışları, faşizan bir ortamda birdenbire ortaya çıkıveren sapıklıklar ve canavarlıklar gibi, yani soyut bir biçimde ele almıyor. Toplumun kendince normal zamanında yaşadığı cinsel hayatın genel saptırılmışlığının bir uzantısı olduğunu gösteriyor; böylece, bu tür sadizmi gerçek toplumsal temellerine oturtuyor ve arka-planı ile birlikte işliyor. Aslında uzun toplumsal, psikolojik araştırmalar bekleyen bir konu bu. Hayatımızın, çok önemli, bir anlamda çok bildik bir karanlık yanı. Ama nedense hâlâ deşilmemiş.

Toplumun cinsel hayatının genel bozukluğu gibi bir sorun, elbette kadın sorunundan ayrılamaz. Nitekim Sevgi Soysal da iki temayı içiçe işliyor. Kadın sorunu, romanın başlıca temalarından biri. Yalnız, Sevgi Soysal, bazı feministlerin, erkekleri neredeyse sınıf düşmanı ilân eden aşırı ve bağnaz tutumuna da girmeden, abartmadan hakkını veriyor konunun. Bu tema, başlarken sözünü ettiğim, «cop» imgesiyle uyarılan geri-dönüşler dizisinin dışında da önemli bir rol oynuyor roman içerisinde. Onun için, bu konuya yeniden döneceğiz.

Soysal'ın kadın sorununu toplumun başka sorunlarından soyutlamamasının önemli göstergelerinden biri, bu soruna da belirli sınıfsal ölçütler içinde bakması. Bu da bizi, «cop» imgesinden çıkan (ama öbürleriyle sıkı sıkı örülü) üçüncü temaya getiriyor: farklı tabakaların farklı tepkileri. Bunun en belirgin örneği, lumpen kadın mahkûmun (Menekşe), tutkun olduğu jandarma erine «Copunu yediğimin Gülliği, anam!» diye bağırması (s. 114). Bu gibi örneklerde, Sevgi Soysal'ın, sorunları soyut hümanizmin, soyut

antropolojinin dışında, Marksizm'in gerektirdiği sınıfsal konum ve tarihî gelişme içinde ele aldığını açıkça görüyoruz.

Burjuva kökenli Sema'nın copla ilgili iğrenç anısı ve Menekşe'nin bununla kontrast yaratan cinsel ahlâk tutumu, başka lumpen kadınlarla örneklenen kadın-erkek ilişkileri dizisini getiriyor. Burada, hapisanedeki yatakların korunmasından, aynı tabaka kadınların sokağı pisletip evlerini temiz tutmalarına atlayan bir sayfalık bir ayrıntı var ki, başka bir yazar sırf bu gözlemle sayfalar doldurabilirdi. Sevgi Soysal cömert, gözlemleri konusunda. Belli ki dağarcığına güveniyor.

Bütün bunları hatırlayan Oya, bir süre sonra kendine geldiğinde, ifade için verilen kâğıda sadece cop yazdığını görüyor. Böylece o da, biz de, asıl olaya dönüyoruz. Ama geriye-dönüşün getirdiği büyük yaşantı zenginliğini de yüklenmiş olarak. Bütün bu ayrıntıların bilinci, romanda bundan önce karşılaştığımız olayları da daha çok-katlı bir yapıya ulaştıracaktır. Özellikle Oya'nın Zekai Bey tarafından sorguya çekilişi sahnesinde verilmek istenenler, ancak bu bilinçle tam olarak anlaşılabilirdi çünkü.

Buraya kadar romanın yapısının sadece birkaç özelliğinden söz etmiş olduk: nesnel olayın egemenliği, değişik öznelliklerin yarattığı ayrı bilinçlilik çizgileri ve geriye-dönüşlerle pekiştirilen, zenginleştirilen tematik örgüler. Biraz da, kişilerin durumundan ve bunun yarattığı yapısal sorunlardan söz edelim.

Romanın ana kişileri olan Oya ile Mustafa, oldukça farklı yapılarda insanlar. Birbirleriyle kontrast denebilecek şekilde çelişen yanları olan, ama bir arada birbirlerini tamamlamaları düşünülmemiş (çünkü çoğu burjuva romanında bu gibi çelişik tipler aynı psikolojik bütünlüğün iki kutbunun birbirinden soyutlanarak işlemesiyle türetilir) iki insan. Belli bir düzeyde Oya'nın daha statik, Mustafa'nınsa daha dinamik olduğunu söyleyebiliriz. Aradaki farklılığın sosyoloji ve psikoloji ile açıklanacak gerekçeleri var: ama sonuçta, eserde sanatsal bir yararlılığı da var bu farklılığın. Çünkü tiplerin işlenişi böylece monotonluktan uzak kalıyor.

Oya daha statik demiştik. Gerçi o da, ileride göreceğimiz gibi değişiyor. Ama ondaki değişim, kendi niteliklerine daha olumlu bir temel bulmasıyla açıklanabilir. Romana girdiği anda formasyonu bir hayli oluşmuş bir kişi Oya. Kişiliği gibi, yeteneği, yönelimi de belirlenmiş. Gerçi romanda böyle bir şey söylenmiyor ama, Oya'nın bir sanatçı, bir yazar olduğunu söylemek için otobiyografik açıklamalara başvurmak pek de gerekli değil. Bütün mizacıyla bu yapıda Oya; dünyayı algılayışı böyle, algıladıklarını istifleyişi böyle. Hattâ, kendisiyle ilişkisi de böyle.

Sanatçının içedönüklüğünün kaçınılmaz çelişkisini yaşıyor Oya. İnsanı yazacak kişi, en iyi tanıdığı insan kendisi olduğu için, sürekli kendisiyle uğraşır. Bu uğraş, belirli koşullarda, onu dış gerçeklikten koparabilir de. Kendini tanıma, insanları tanımak için başvurulan bir araç olmaktan çıkarak başlı başına bir amaç haline de gelir.

Ama Oya bu eğilimin bilincinde ve onunla mücadele halinde — ta başından beri. Bu yazıya koyduğum ilk alıntıda, her şey, Oya'nın «Ben»i çevresinde döne döne uzaklaşıyordu. Yani, baskın olayıyla, Oya kendini kendisiyle hapsetmişti. Daha sonra da, gitme imkânını aklından geçiriyordu zaman zaman: «Sonra, uçağa atladığım gibi Ankara?» Ama bunun ardından gene «Sonra?» diye soruyor ve cevabını bilemiyordu (s. 145). Akdeniz'e gitmeyi de düşünüyor (s. 256). Ama bu kaçış «leitmotiv»i o anda sona eriyor. İlkin, yakın sorumluluklarını düşünüyor Oya. Daha sonra, başka sorumlulukları: «Bundan sonra atacağı her adımda, her tanışıklıkta alınıp verilen her selâmda, gündelik alışkanlıklarda, seçilen yaşama tarzında, her şeyde 'bilme' gerekiyor. Bir bağ, bir birliktelik, ait olmak gerekiyor» (s. 275). Böylece Oya, sadece dürüst davranmış bir aydın olmanın yetersizliğinin bilincindeyken çıkıp gidiyor romandan. Giderken ama, küçük pamuk ırgatı Cevdet'e rastlayarak, Cevdet'in kendisini turist sanmasının anlamını yaşayarak, böylece Cevdet gibi ve Cevdet tarafından tutuklanarak. **Şafak**'da bıraktığımız Oya'nın, öğle sularında sahiden Akdeniz'de olacağını tahmin edebiliriz. Ama biliyoruz ki, orada da, bir özgürlük yanılsaması içinde değildir artık Oya. Çünkü aydın olmanın sorumluluğu üstüne almıştır. Başlangıçta döne döne uzaklaşan her şey şimdi aynı şekilde yaklaşmaktadır ve Oya ancak bu bütünlükle Oya'dır. Hem de, kendinden başkalarına yardım etmek gibi uyduruk insancıllık gerekçeleriyle değil, kendini kurtarmak için.

Birtakım olayların dıştan dürtüsüyle, ama gene de büyük ölçüde bilincin içinde bir dönüşümden geçiyor Oya. Sanatçı mizacın gereği, duruyor ve algılıyor. Bilinci ve ürettiği sanat ürünü arasında kuruyor hayatının dönüştürücü diyalektiğini. Bu anlamda statik. Bir bilinçlilik merkezi olarak çok zengin ve dinamik. Ama eylem düzeyinde öyle değil; bu düzeyde o kadar ilginç de değil.

Eylem düzeyinde ilginç olan kişi Mustafa. Mustafa bir bilinçlilik merkezi olarak zenginlik göstermiyor. Kültürü az, değerleri henüz oluşum halinde. Ama arayış çabası, Oya'nınkine oranla çok daha dinamik. Çünkü toptan bir yıkım ve yeniden yapım süreci içinde, hırsla, sağlam temel tutacak toprağı arıyor.

Oya'nın görece «turist»liğine karşılık, Mustafa bu toplumun ilişkilerini yaşayan ve taşıyan bir kişi. Varolan toplumsal ilişkilerin bağrından çıkmış, onları dönüştürmeye çalışıyor, ama kendisi yeterince değişmiş değil; dolayısıyla iki uç arasında bocalıyor. Fakat kesin bir değişim süreci içinde. Kendini kurtaracak mı, yozlaştıracak mı, bilemiyoruz ama, değişecek mutlaka.

Oya, hayatı bütün karşıtlarıyla kavramak ça-

basında. Öznelliğinden arınma isteği de bunun bir parçası. Ama öznellik aynı zamanda uğraşının zorunlu bir parçası. Mustafa'nın böyle bir sorunu olmadığı halde, geçirilen genel deneyin ve kendi özel deneyinin başarısız sonuçları, onu gerekli teçhizatına pek de sahip olmadığı bir iç hesaplaşmaya itiyor. Mustafa, hayatının ilişkilerinde kendisine kılavuzluk edecek bir yasalar toplamı arıyor. Aynı zamanda, kendisinde bu yasalara uymaya lâyık bir kişilik olup olmadığını araştırıyor. Bu, 12 Mart sonrasının oldukça tipik ve belki en olumlu, en saygıdeğer eğilimlerinden biriydi. Bazıları, eksikliğin ya da yanlışın yalnızca bilgi düzeyinde olduğunu düşündüler. Böylece, kendi yapılarını değiştirmeyi akıllarından geçirmeden, bilgilerinin içeriğini ya da niteliğini değiştirmeye çalıştılar. Bunun sonucunda Yeni İdeolojiler, yeni gruplaşmalar doğdu: sözgelişi, Guevara çizgisinin yanlış, Mao çizgisinin doğru olduğu inancı gibi. Bu yanlış tartan bir terazide, ağırlıkları değiştirmek gibi bir şeydi. Terazi hâlâ yanlış tartıyor. Diyelim ki eskiden Ahmet, Maocu diye Mehmet'e düşmandı. Şimdi, Sovyetçi diye Hüseyin'e düşman. Ama ne bu kararları verişinde, ne verdiği kararlara göre davranışında, ne insanî ilişkilerinde, hiç bir değişiklik yok. Sadece, yanlışlığını sürdürmek için taze bir alan buldu.

İşte Mustafa, sorunu daha köklü biçimde kavramaya ve kendi yanlışlarını anlayıp (her düzeyde yanlışlar, çünkü bunlar birbirlerinden ayrılmaz) kendini değiştirmeye yöneliyor. Bu, her zaman için bunalımlı, bazan çok da tehlikeli bir yoldur. Çünkü değerlerin bu kadar ansızın ve bu kadar köklü değişmesi, kişiyi girdaplara da atabilir. Tutunacak yakın ve sağlam bir dal bulamayanlar, sonunda en geleneksel ideolojilere sarılarak kurtulduklarını sanırlar. Marksizm'in cilâsı siliniverir, altından, sağ düşünce ve davranışın hazır kalıpları, olanca rahatlatıcılıklarıyla belirir.

Şafak sökerken, Mustafa'nın değişim süreci henüz bu yöne doğru akmıyordu. Arayışının sağlamlığı ağır basıyor. Oya'ya duyduğu cinsel istek fantazisi bir fantazi olarak kesiliyor örneğin. Otobüs terminali yolunda ayrılırken ondan, kafasından geçenlerin daha bir düzene girdiğini görüyoruz.

Kıtabın tekniği üzerine söylenecek daha birçok şey bulunabilir. Ben, en önemli gördüklerimi vurguladım. Son olarak, romanın eyleminin **çizgiselliği** ile kişilerin bilinçlerinin **döngüselliği** arasındaki ayrıma değinmek istiyorum. Olayların akışı, ampirik bir çizgisellik içinde verilmiyor. Başından sonuna kadar, küçük küçük bölümlere ayrılmış anlatı. Bu, gerekçesi belirsiz bir teknik yenilik çabası olmamalı. Herhangi bir olayın çokkatlı oluşum sürecini daha iyi göstermeye yarıyor. Bir olayın uzak ve yakın etmenleri ve nedenlerini sergilemeye yatkın bir anlatım tekniği. Ön planda, basit bir tutuklama olayını görüyoruz, örneğin. Ama gerekli yerde, Adana'nın büyük kapitalisti Turgut beyefendinin tavrı da gösteriliyor; emekli subay, şimdi fabrika yöneticisi olan Muzaffer bey de 12 Mart olayının anlaşılır olması için mozayiğin gerekli bir parçası. Bütün bunlar üst üste gelerek, birbirlerini tamamlayarak, bir olayı meydana getiren farklı düzeyler olarak bileşiyorlar. Böylece, olay, romanın eylemi, kesintili ve çok-katlı bir biçimde ilerliyor. Eylemin bu ilerleyici özelliğine karşılık, kişilerin öznel bilinçlilikleri döngüsel; bunlarda ilerlemenin temposu ağır, biçimi de farklı. Gene Oya ile Mustafa'yı alalım. Örneğin, gözlemlerinin, duygu ve düşüncelerinin bütün zenginliğine karşın, Oya'nın zihninin işleyişinin çok belirli birkaç koordinatı var: kendi içedönüklüğünün bilinci ve bu eğilimine karşı mücadeleci, sürgünün sona ermesi ve bundan sonra yaşamayı özlediği huzur, kadınlığının bilinci, v.b. Mustafa da az çok böyle. Onu en çok uğraştıran şeyler, kendi verdiği sınavın belli başlı noktaları, en genel anlamıyla, çevresindeki bütün insanlarla kurulmuş ilişkilerinin niteliği, bir de, kurmayı özlediği ilişkilerin niteliği. Başlarından geçen bütün olaylarla her ikisi de bilinçlerinin bu yerleşik köşe taşlarına dönüyorlar. Bu bakımdan öznel bilinçlerin işleyiş biçimini **döngüsel** diye nitelıyorum. Böylesi, hayat gerçekliğine çok uygun, çünkü bir olayın akışının nesnelliğine karşılık insanın bilinci, olayı değerlendirmek zorundadır. Değerlendirme, geçmişin önemli, belirleyici olduğu varsayılan konumlarına, olaylarına sürekli geri dönmeyi, yeni varılmış noktaların ışığında bunları yeniden ele alıp yorumlamayı gerektirir. Bu zorunlu geri dönüşler, zihnin çalışmasını döngüselleştirir. Sevgi Soysal, öznel hayatla nesnel hayat arasında bu kontrastı yeterli biçimde belirtiyor; öte yandan, yaşadıkları hayat nedeniyle belli bir dinamizme itilmiş kişiler, yani Oya ile Mustafa, öznelliklerinin bu döngüselliği içinde belli bir ilerlemeyi de sağlamaktan geri kalmıyorlar (daha önceki bölümde göstermeye çalıştığım gibi).

Sevgi Soysal'ın romanında varolduğunu söylediğim bu özellikler benim kuruntum olmayıp gerçekten varsa, tekniğin bu romanda doğrudan doğruya içeriğe dönüştüğünü söyleyebiliriz. Çünkü bütün bu teknik özellikler, son analizde, hayatın ne olduğu konusunda söylenmiş önermelerle eşdeğerdir. Teknik için çok zaman, anlatılanı daha iyi anlatmaya yarayan bir araç gibi söz edilir. Pek katılamadığım bir görüş bu, çünkü bir araç olarak teknik, fazla mekanik bir kavram. Sevgi Soysal da ise teknik bir şeyi daha iyi anlatmanın aracı olmaktan çok, bizzat kendisi önemli şeyler anlatıyor.

ŞAFAK'DA ELE ALINAN SORUNLARDAN BAZILARI

Yukarıda anlattığımız biçimde uygulanan bir tekniği, ancak bir soyutlama yaparak içerikten ayırabiliriz. Böyle bir teknikle böyle bir içerik arasındaki ayrım, bir bakıma, hayatla hayatın olayları arasında yapılacak bir ayrıma benzer. Bir

romancı için, eserinde böyle bir yapıyı kurabilmiş olmak bence önemli bir başarı. Ancak, Sevgi Soysal, kitabında, ciddî bulduğu birtakım sorunlar üzerine konuşuyor. Kitabın tekniği kadar bunlar da üzerinde durmamız gereken şeyler. Aslında, bütün bu konular da, bir eleştirmenin, bir eleştiri yazısında başa çıkamayacağı kadar çok ve çeşitli. Bu nedenle, ancak birkaç tanesi üstünde kısaca durabileceğim.

FAŞİZM SORUNU

Sevgi Soysal faşizan bir dönemi anlatıyor. Ama bazı başka yazarlarımızın yaptığı gibi, kolaycı bir Faşizm betimlemesiyle yetinmiyor. 12 Mart'ın olgunluğa ermiş bir Faşist rejim getirmediğinin bilincinde. Bu yönde zorlayan güçler de var, ters yönde çalışan güçler de. Bu gerilimi, egemen güçler ve düzeni korumakla görevli kişiler arasındaki ilişkilerde daha açık seçik görebiliyoruz. En aydınlık örneklerden biri, Çukurova kapitalisti Turgut beyin, Emniyet Müdürü Zekâî beyi azarlaması. Polis müdürünün kanundan söz etmesine sinirlenen kapitalistin sözleri, Faşizme ihtiyaç duyan büyük burjuvanın tutumuna ışık tutuyor. Bu tutum, devletin baskıcı görevlerinin en karanlığını yapmaya alışmış Zekâî beyi bile ürkütüyor:

> Her zaman kanunlara yaslanan, kanunlarla rahat, güvenli yaşadığını sanan Zekâî bey, kanunların artık kendisini bile korumadığını sezivermişti. (s. 165)

Bu alıntı, burjuva demokrasisi, burjuva diktatörlüğü ve Faşizm'in farklılıklarını ve birbirlerine dönüşme biçimlerini özlü bir şekilde dile getiriyor. Muzaffer bey, bir başka eski bürokrat ve aynı ölçüde emir kulu, ama o, Turgut beyin sözlerini benimsemekte hiç güçlük çekmeyecektir. Sevgi Soysal bu kısa parçada ekonomik ihtiyacı, bu ihtiyacın politik karar düzeyine müdahalesini, politik icra ile ekonomik düzey ilişkisini, bürokrasi içi çelişkileri de sergilemiş oluyor. Ayrıca uzun uzun anlatmıyor bunları, genel teorik bilgiyi, somut insanlar arası ilişki olarak koyuyor yalnızca.

Egemen güçlerin temsilcileri, sıradan polis memuru Abdullah'a kadar, çok başarılı bir biçimde çizilmişler. Toplumsal rolleri kişisel hayatlarını belirliyor. Bu toplumsal rollerin titizce ve ayrıntıyla gösterilmesi, kişisel davranışlarını da daha inandırıcı yapıyor. Kimse kendiliğinden iyi veya kötü değil. Resmî veya yarı resmî egemen güçlerin yanı sıra, halktan sayılacak kişilerin arasında sağ cepheyi geçenler de sağlam bir teorik temele göre kavranılmış, sonra usta bir sanatsallıkla resmedilmiş. Zekeriya, Ekrem, hattâ Ali'lerin amatör ihbarcı komşuları, somut üretim ilişkilerinin onları ittiği yönde davranıyorlar. Özellikle bunları işleyişinde soyut popülizmden uzak, gerçekçi oluyor Sevgi Soysal. Faşizmin **yukarıdan** nasıl geleceğini birkaç ufak ayrıntıyla çizerken, aşağıda bu gelenin nasıl kabul olunacağını gerçekten başarılı bir şekilde açıklıyor. Toplumda hazır bulunan hangi kalıplara tekabül edecek başlangıçta, sonra bunları da kendi mantığına göre nasıl abartıp geliştirecek, dönüştürecek, açık seçik izleyebiliyoruz. Örneğin polis Abdullah'ın «Milliyetçi» bir coşkuyla andığı, kutlama gününde Maraş içinden akan kurban kanı, hangi mekanizmalarla bir Komünist kıyımı kanına dönüşebilir ve polis Abdullah gibileri ne çeşit zihnî süreçlerle, bu kanın seyrinden aynı hazzı duymayı becerirler?

Faşizan yönelişle birlikte, Türkiye'de kanun konusunda da önemli şeyler söylüyor Sevgi Soysal. Bununla, Türkiye'nin, **en demokratik** zamanlarının hukukunun da ne derecede «demokratik» olduğunu gösteriyor. Kanun, bizde, herhangi bir durumda çatışma durumuna girmiş iki tarafın haklarını (burjuva demokratik sınırlar içinde de olsa) düzenleyen görece nesnel bir şey değil. Kanun, bir yasaktır sadece. Hayat, kanunun yanından dolaşarak devam eder, yokmuşçasına. Ama vardır, kanunu yürütmekle yükümlü yetkililerin bundan çıkar sağlayabilmeleri için. Böylece kanun çiğnenir, ama çiğnemeye malî gücü yetenler tarafından çiğnenir. İşte **Şafak**'dan bir parça:

> Polislerin tümünde hukuğa güvensizlik yer etmiştir. Devletin hukuğu istediği gibi çiğneyebileceğine, hakkı koruyan hiç bir kanun olmadığına inanırlar. Kodamanın biri bir çulsuzun hayatını söndürmek isteyecek de bunu engelleyecek kanunlar olacak; yoktu böyle şey. (s. 231-32)

Faşist bir sistemin yerleşmesi için rahat, elverişli bir ortam hazırlayan bu anti-demokratik yapıyı, Türkiye toplum hayatının çeşitli alanlarında ve kurumlarında gösteriyor Sevgi Soysal. Hapishaneye düşenleri anlatırken, Veyis ile Teberdar'ı anlatırken, Muzaffer beyi orduda ve fabrikada anlatırken, ayrıca, kadın erkek ilişkilerini anlatırken.

KADIN SORUNU

Şafak'da kadın sorununa oldukça geniş ölçüde yer verilmiş. Bunun bir nedeni, bu sorunun edebiyatımızda şimdiye kadar yeterli bir şekilde ele alınmamış olmasıdır herhalde. Cumhuriyet-öncesi ideolojide böyle bir sorun, sorun olarak bile kabul edilmezdi. Cumhuriyet döneminde ise, Kemalizmin uyduruk kadın eşitliği ideolojisinden ileri gidilmedi. Dolayısıyla bugünün bilinçli yazarı, hele sorunu kendisi kadın olarak da yaşamışsa, bu konuda hiç işlenmemiş zengin yaşantı kaynakları bulabilir. Nitekim, hemen hemen bütün kadın yazarlarımız bunu yapıyor.

Aralarında, yalnız kadınca bir duyarlığı yansıtmakla yetinenlerin olduğu da söylenebilir. Bunu yapmak, bir kadın yazara yeterli malzeme kazandırıyor, yukarıda değindiğim genel eksiklik

nedeniyle. Öte yandan, Sevgi Soysal, kadın sorununu **da** çok yetkin bir biçimde işlemekle birlikte, sık sık kullandığımız «kadın yazar» deyiminin ötesindedir, **yazardır.**

Bu sorunu ayrı düzeylerde işliyor Sevgi Soysal. Oya kendisi başlı başına önemli bir kaynak. Türkiye'de bir kadının erişebileceği «kurtulma» düzeyinin en sonunda. Ama bireysel bir durum olarak kalıyor bu. Kadına yapılan genel hakaretten payını aldığı gibi (örneğin, polislerden hemen, «orospu» muamelesi görmek), genel eşitsizlik içinde kendi sivri yerinin tedirginliğini de duyuyor. Başlangıçta, Ali'nin evinde, farklı toplumsal yeri kültüründen ötürü, öbür kadınların ona da herhangi bir erkek misafir gibi davranmaları, bunun belli başlı örneklerinden.

Sorguya denk düşen aybaşı konusunun anlatımında Sevgi Soysal'ı herhalde kutlamak gerek. Çok çeşitli nedenlerle, çok güç bir iş, burada yaptığı. Ve gerçekten sarsıyor; bu bölümü belli bir tedirginlik duymadan okuyabilecek kimse çıkacağını sanmıyorum. Herkes tedirginliğini farklı gerekçelerle açıklayabilir, hattâ kızabilir de yazara bu açık sözlülüğünden ötürü. Başka koşullar içinde anlatılmış bir aybaşı gereksiz olabilirdi gerçekten, doğrudan doğruya çirkin, tatsız olabilirdi. Bu da olabildiğine tatsız, ama tatsızlığı, unutmak isteyeceğimiz bir olguyu suratımıza çarpmasından ileri geliyor. Bizim bu erkekler için yapılmış dünyamızda, en sevdiğimiz kadınlardan bile aramızda söz ederken, **«karı»** filan gibi küçültücü sözleri rahatlıkla kullandığımız Türkiye'mizde, Oya'nın bu durumundan duyacağı eziklik, karşısındaki pis heriflerin bunu nasıl kullanacakları o kadar açık ki; kendi kızımız, kardeşimiz ya da karımızı o durumda düşünmek, yani bir yakınımızı düşünerek konuyu kendimize yaklaştırmak, belki daha kestirmeden gösterir sorunun ne olduğunu. Sema'nın da, cop işkencesini kabullenememesi, işkenceye, acıya hazırken bu aşağılık hakarete dayanamaması aynı temanın bir parçası.

Öte yandan, bir de Oya'nın lümpen tanıdıkları var. Onlara, kadınlığın toplumca çizilmiş sınırlarına itiraz etmeden, hattâ neredeyse kıskançça sarılmış, Oya gibilerin akıllarından geçiremiyecekleri aşağılamayı kendi kendilerine reva görmekteler. Tabiî bu da erkekle ilişkilerini mücadelesiz yapmaya yeterli değil, ama onların mücadelesi bildiğimiz «uygarlığın» kavramlarından da, değerlerinden de uzak, neredeyse biyolojik bir mücadele biçimi. Bu sahnelerde, burjuva görenekleri içinde kalan bir feminizmin Türkiye toplumunda ne kadar soyut ve anlamsız olacağını görüyoruz. Kadın sorunu, elbette var orada da, ama deyimin bildiğimiz içeriğinden son derece farklı bir durumda.

Toplum için Oya bir istisna, Menekşeler, Fırdevsler olağan. Öte yandan, bir de Güler'in toplumsal katının kadınları var. Orta tabakadan kadınlar yani. Bir çeşit ilkel güvenlikleri olduğu için Menekşelerden farklı, ama Oyalara ya da yanlarında bulundukları erkeklere erişmeleri imkânsız. Güler, kendisi devrimci olduğu, bir devrimciyle evlendiği için, bu tabaka kadınları arasında oldukça ileri bir konuma sahip gibi düşünülmeli.

Oysa, Mustafa'nın suçlu bilincinden izlediğimiz kadarıyla, durum hiç de böyle değil. Mustafa, universite sırasında, «bilinçli kız» diyerek evlenmiş Güler'le. Evlendikten sonra, bilincinin gelişip gelişmediğini izlememiş hiç. Güler'se, kendi toplumsal katından birçok kız gibi, böyle bir gelişmeyi kendi imkânlarıyla sağlayacak bir başlangıç barutuna sahip değil. Böylece kısa zamanda «fotoroman» okumaya başlayan bir kadın olduğunu görüyoruz. Mustafa, kendini tekyanlı bir biçimde verdiği, gene de hayli yarım yamalak «devrimcilik» sürecinde, onunla bir şey paylaşmıyor, düşünmüyor da paylaşmayı. Bu nedenle, önemli bir kararı birlikte almaları gereken anda, böyle bir ana ilk gerek duyuluşunda, kavga ediyorlar. Tutuklamadan sonra Güler iyi, dayanıklı tabii. Nice devrimci, ancak hapse düştükten sonra karısından ciddî bir şey talep etmiş, bunu söze dökmese de talep etme durumunda kalmıştı. O zaman kadınların yüzde doksanından fazlası, sevinçle yüklendiler üstlerine düşeni. «Hapse düşmüş devrimci» şanını da paylaşmadan, gardiyanlarla, jandarmalarla cedelleşerek, sessizce ve mertçe gidip geldiler evle hapisane arasında. Bu dönemde, bazı gecikmiş aşklar bile yeşerdi. Zor zamanlarda, herkes iyi olmasını bildi.

Güler'i bilincinden izlediğimiz Mustafa da şimdi pek bilemiyor, çıkınca, karısını nasıl bulacağını. Ama hapisane öncesinde aralarında çok önemli şeylerin eksik kaldığının, bu eksiklikte kendi payının büyük olduğunun bilincinde. Gerçi Oya'ya karşı bir şeyler duymaktan da geri kalmıyor, ama bir fantezi olarak bırakıyor bunu. Hiç değilse, **Şafak**'ın sayfaları içinde, sorumluluğunun ağır bastığını görebiliyoruz. Sevgi Soysal'ın **Şafak**'da nokta koymadan bıraktığı bu durum, şimdi nice Mustafa ile Güler arasında yaşanmaya devam ediyor.

DEVRİMCİLİK SORUNU

Sevgi Soysal, 12 Mart öncesi devrimciliğine eleştirel bir gözle bakabildiği için, bu dönemin kayda değer, yazılmaya değer devrimci tipi olarak, kendini eleştirel bir gözle görebilen birini seçiyor. Ama, eleştirisini oldukça alçak gönüllü bir dozda tutuyor yazar. Politik eleştiriye girmiyor, kırıcı, küçültücü hiçbir şey söylemiyor. Politik eleştiriyi zamansız buluyor belki; belki de kendinde yetki bulmuyor. Ama, daha önceki **Yenişehir** romanında da yaptığı gibi, en önemli doğruyu, işçi sınıf çizgisini vurguluyor gene.

Devrimciyi, devrimcilik eyleminden çok, hayatın başka alanlarında yakalıyor Sevgi Soysal **Şafak**'da. Ele aldığı sorunlardan bazılarına bundan önce de değindik. Ben, bu önemli konular

içinden yalnızca bir tanesini almak istiyorum. Bu da, 12 Mart döneminde, halka karşı devrimci sorumluluk konusu. 12 Mart'la ilgili daha önceki yazılarımda kısaca dokunmuştum buna. Sevgi Soysal'da olay kendisi de var, açıklaması da.

Bilindiği gibi, 12 Mart üstüne yazılanlarda, bir işkence lafıdır gider. Gerçekten de, belirli dönemlerde ağır işkenceler yapılmıştı. Yalnız, işkencenin bir amacı vardır: bilgi almak. Bu işkenceler sonucu sayfalarla ifade verilmiş, imzalanmıştı. İfadelerin arasında, şişirilme ya da toptan uydurulmuş bir yığın senaryo olduğu gibi, söylenmemesi gereken pek çok şey de söylenmişti. Üstelik, işkence yapılmadan da söylenenler, söyleyenler vardı.

Bunun teknik nedenleri var elbet. Genel çöküntü havası, sorguya çıkanı zayıflatıyor. Ayrıca, 12 Mart'ın ünlü, gözü bağlı, eli ayağı zincirli olunan kontr-gerillası, psikolojik bakımdan yıldırıcı olmuştu. Emniyette falakadan çözülmeyecek olanlar, bu değişik muameleyle çözüldüler, belki daha az fiziksel baskıyla.

Ama asıl önemli nedenleri Sevgi Soysal kavramış. Mustafa şöyle düşünüyor: «Ben ölmedim, ama ölenler oldu, ölmek öğrenilmişti yani. Ama işkence? Bunun öğrenilmemiş olduğunu düşünmüştü Mustafa.» (s. 28)

Bunun üstünde biraz duralım. Ölmeyenler de, çoğu, ölenler kadar göze almıştı ölümü. Göze alınmasa bile, bir an meselesidir ölüm. Bir kaçınılmazlıkla gelir ve çoğu zaman insanın korkmaya vakti de olmaz. Zaten sorun, biyolojik korku ile bilincin korkusunu birbirinden ayırabilmektir. Ölümden korkmayanın işkenceden yılması bunu ayıramamaktan olur; biyolojik korkusunu, bilinciyle denetleyememekten. Bu anlamda işkenceye hazır olmak, ölmekten daha güç bir şeye, yaşamaya hazır olmak demektir Ama en zor koşullarda doğru bir yaşamanın koşullarını bizzat yaratarak.

Bir sayfa sonra kesin hükmü veriyor Sevgi Soysal. «Ali'ydi ele verdiği, Maraşlılardı. İlk elde onları, sonra onlardan yaygınlaştırdığı kalabalığı ele vermişti... Hiç birimizin, değil başkasını kendimizi bile ele vermeğe hakkı yoktu. Bunu bilemedik, daha doğrusu üstesinden gelemedik »

Ele verdiğimiz, evet, Alilerdi. Ama Mustafa, Ali'ye; başından gelip geçenin ne olduğunu anlatmak durumunda, her şey olup bittikten sonra. Ali, ele verildiğini dahi bilmiyor ki. Acı bir şey, savaş durulduktan sonra, halka gelip, «Ben senin öncü müfrezendim; ama bir yanlışlık oldu; sefere çıkmadan önce sana haber veremedim sana önculuk yaptığımı,» demek.

Hareketin halkla ilişkisi soyut olduğu için, sorumluluğu da soyuttu hep. İnsanlarımız zayıf, kötü, ahlâksız olduğu için değil, hareket halktan kopuk olduğu için konuşuldu genellikle. Çünkü herkes bilincinin derininde biliyordu ki, Ahmet en fazla arkadaşı Mehmet'e hesap verecekti, Mehmet en fazla arkadaşı Hasan'a. İşçiler, köylüler gelip sormayacaktı kimseye, «Niye **benim** sırlarımı fâşettin?» diye. İşte bu nedenle, dayanan, bireysel dayanıklılığıyla dayandı. Dayanamayan, bireyselliğini yenemedi.

Şu yukarıda değindiğim sorun, **Şafak**'da bir iki sayfada geçiyordu. Daha önce dediğim gibi, yaşantılar aktarmakta oldukça cömert bir yazar Sevgi Soysal. Ben romancı olsam, cimrilik eder, bu malzemeden üç roman çıkarmaya çalışırdım. Söylemek istediğim birçok şey kaldı, bu sayfaya geldiğimde bile. Bunlar hep önemli şeyler ve hayatımızın parçaları. Onun için, doğrudan doğruya **Şafak**'dan söz etmesek bile, çoğuna nasıl olsa değineceğiz. ■

günebakan yayınları
BERTOLT BRECHT
sosyalist gerçekçilik ve toplum
25 lira
p.k. 157 beyazıt-istanbul

ÖMER LAÇİNER

Faşist Diktatörlük ve «Kitle Desteği» Sorunu

Birikim'in 4. ve 5. sayılarında öne sürülen faşizm hakkındaki görüşlerin başlıca ve temel vurgulama noktası, faşizm ile klasik burjuva diktatörlükleri ve diğer baskıcı yönetim biçimleri arasında önemli bir farkın olduğu idi.

Bu ayırımın yapılmasına mutlak bir zorunluluk vardır. Çünkü faşizme karşı mücadele ile diğer baskı yönetimlerine, diktatörlüklere karşı verilecek mücadele büyük ölçüde farklı özellikler taşımak zorundadır. Her şeyden önce bu olayların ortaya çıkış koşulları birbirinden farklıdır, oluşum süreçleri değişiktir ve toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin belli bir durumuna tekabül ederler. Ayrıca belirtmek gerekir ki, «amaç»ları arasında da belirli farklar vardır.

Bütün bunları daha ileride mümkün olduğu kadar detayları ile açıklamaya çalışacağız.

Fakat faşizmi burjuvazinin «açık terörist bir diktatörlüğü» olarak tanımlayan yaklaşımlar, faşizmin en görünür özelliği olan baskı ve şiddet uygulamalarını ön plana almakla, vurgulamaya çalıştığımız ayırımı pek önemli saymadıklarını gösteriyorlar.

Bugün büyük ölçüde esas alınan bu tanım, görüldüğü üzere faşizmi baskı ve şiddet dozu fazla bir diktatörlük, yani bir yönetim biçimi olarak sunmaktadır.

Bu görüşlerin kaynağı, bilindiği üzere G. Dimitrov tarafından öne sürülen tezlerdir. Dimitrov'un o dönemdeki III. Enternasyonal'in de resmî tezleri olan görüşleri, ülkemizde yayımlanan **Savaşa ve Faşizme Karşı Birleşik Cephe** kitabında etraflı olarak açıklanmaktadır.

Birikim'in 4. ve 5. sayılarında bu görüşlerin sınırlı bir eleştirisini yaptık. Bu yazıda da bir ölçüde bu eleştiriyi devam ettireceğiz. Ancak hemen belirtelim ki, bu tezleri ilân edildiği dönemin son derece özel koşulları içinde ele almak şarttır. Şunu unutmamak gerekir ki, o dönemde Dimitrov yalnızca faşizmi ele almamakta, aynı zamanda faşist iktidarın açıktan açığa ilân ettikleri Sovyetler Birliği'ni savaş yoluyla ortadan kaldırma teşebbüslerini de gözönüne almaktadır. Nitekim Dimitrov'un açıkladığı Komintern kararları, özellikle 1934'den sonra savaş ve faşizm sorununu birbiriyle sıkıca bağıntılı olarak koymaktadır. Böyle yapmak zorunda idiler. Çünkü dönemin koşullarında bu iki olgu birlikte kendini gösteriyordu. Almanya, İtalya ve Japonya ittifakıyla oluşan Anti-Komintern paktın amacı açıktı: Başta Sovyetler Birliği olmak üzere dünyadaki tüm sosyalist hareketi kökünden yoketmek için savaş. Her üç ülkedeki varolan yönetimler, kendi alanlarında zaten ellerinden geldiği kadar bunu yapmışlar, Marksist hareketin kadrolarını ya öldürmüşler ya da ömür boyu hapishanelere veya toplama kamplarına atmışlardı. Özellikle İtalya ve Almanya'daki faşist —ve nazi— iktidarlar Avrupa'da ve tüm dünyada yoğun bir anti-komünist kampanya sürdürerek dönemin tek sosyalist ülkesi olan Sovyetler Birliği'ne saldırmak hedefi etrafında kıtasal boyutlarda bir faşist blok oluşturmak peşindeydiler. Dünya sosyalist hareketi ve Sovyetler Birliği faşizmin Avrupa'da güçlenişi ile birlikte, o döneme kadar karşılaştığı en yoğun tehlikeyle yüzyüze kaldı.

Böyle bir durumda özellikle Sovyetler Birliği'nin ayakta kalması hedefi etrafında bir yaklaşım tarzına yönelmek son derece anlaşılır bir şeydir. Dikkatli bir okur Dimitrov'un kitabından bunları kolayca çıkarabilir.

Belirtmek istediğimiz şey özetle şudur: Dimitrov'un faşizm çözümlemelerinde anti-komünist niteliği hayli ağır basan bir dünya savaşına ilişkin sorunlar, en az faşizm sorunu kadar etkilidir.

Bu durum özellikle 1934'lerden itibaren (İtalya ve Almanya'da faşist yönetimler işbaşına geldikten sonra) yapılan tanım ve çözümlemeler için sözkonusudur. Bunlarda faşizmin haldeki görünümü ön plana alınmıştır. Yani faşizm, iç ve dış politikasında kullandığı metodlar, ulaşmak istediği amaçlar gözönüne alınarak, herhangi bir iktidar için uygulanan ölçüler içinde ele alınmıştır. Dolayısıyla faşizme asıl özgünlüğünü veren oluşum süreci geri planda değerlendirilmiştir. Hepsi de haliyle anti-komünist olan o çağın burjuva yönetimleri ile faşist yönetim, bu çerçeve içinde kıyaslandığında, yani faşizm de sırf bir yönetim biçimine indirgendiğinde aradaki farklar ancak niceliksel olurdu. Nitekim bugün ülkemizde en geçerli faşizm tanımı olarak ileri sürülen cümlede görülen özellik budur.

> «Komünist Enternasyonal, Yönetim Kurulu'nun onüçüncü oturumunda işbaşındaki faşizmi finans kapitalin **en gerici en bağnaz ve en emperyalist unsurlarının açık zorba diktatörlüğü** olarak doğru bir biçimde ta-

nımlandı.» (G. Dimitrov, **Faşizme Karşı Birleşik Cephe**, s. 52, Ser Yayınları, Ankara Ocak 1976.)

Görüleceği üzere burada faşizm diğer «bağnaz, şeven, emperyalist, gerici» yönetimlere **göre** tanımlanmaktadır. Örneğin Fransa'daki yönetim «gerici... emperyalist», Almanya'daki ise «en gerici... en emperyalist»dir.

Ayrıca, metinde geçen «işbaşındaki faşizm» ifadesi ilginçtir. 1935'de temel yapılarını oluşturmuş olan ve bu hale gelirken bir dizi iç evrim sonucunda çöküş halindeki egemen burjuvazinin yapısal isterlerine daha uyarlı bir görünüm kazanan Alman ve İtalyan faşizmi sözkonusudur burada. Dolayısıyla yukarıdaki tanımın faşizmin ilk ortaya çıkış evresindeki görünümünü anlatmadığı açıktır. Nitekim 1928'de Sendikalar Enternasyonal'i önünde yapılan faşizm açıklamasında (**a.g.e**, s. 32) sözü edilen sınıf genel olarak burjuvazi iken, yukarıdaki tanımda burjuvazinin belli bir kesiminin (finans kapitalin) bile özel bir grubu (en gerici... vs. unsurları) sözkonusudur.

Yukarıda sözü edilen iki ayrı metnin incelenmesi bile 1928 ve 1935 yıllarındaki bu değerlendirmeler arasında önemli farklar olduğunu gösterir. Aynı farklılık, faşizme karşı mücadele konusunda da sözkonusudur. Örneğin 1928'de söylenen şu aşağıdaki sözlere dikkat edelim:

> «... **Reformculuğa karşı mücadele her zaman faşizme karşı mücadele demektir. Ve faşizme karşı mücadele her zaman reformculuğa karşı mücadele demektir.**» (a.g.e., s. 38.)

Görülüyor ki «her zaman» gibi kesin, bağlayıcı bir ifadeyle kuvvetlendirilen bu anlayış, faşistler ile reformistler (o dönemin Sosyal Demokratları) arasında pek fark görmemektedir. Nitekim bu alıntının yukarısında:

> «... Üyelerimiz, faşistler ile reformcuların kesin anlaşmaya varamadıkları (Bulgaristan'daki Öğretmenler Birliği gibi) ve hâlâ rekabet halinde bulundukları yerlerde faşistlerin reformcularla yaptıkları mücadeleye karışmamalıdırlar.» (a.g.e., s. 38.)

denilerek reformistler ve faşistlerin birbirleriyle mücadelesi karşısında tarafsız kalınması önerilmektedir. Bu sözler sosyalistlerin denetimi altında bulunan Sendikalar Enternasyonali'nde söylendiğine göre anlamı açıktır: Sosyalist sendikacılar reformist sendikalarla «her zaman» mücadele edecekler demektir. Alıntı yaptığımız cümlenin altında bu hususa «titizlikle» önem verilmesi istenmektedir.

Oysa 1934'de «Birleşik Proleter Cephesi» önerilmektedir. Dimitrov'un kitabındaki «Birleşik Cephe için Mücadele» bölümü bu tezleri açıklıyor. Daha sonraki mücadele programlarında da varlığını sürdürecek olan bu «cephe», Sosyal Demokrat, Komünist ve Anarko-Sendikalist sendikaların faşizme karşı birlikte mücadele etmeleriyle oluşturulacaktır. Görüluyor ki artık 1928'in o katı formülü terkedilmiş, reformistlerle faşistlerin hayli farklı şeyler oldukları kabul edilmiştir.

Kitabın en uzun, detaylı bölümünü oluşturan ve bugün de geçerli sayılan tezlerin yeraldığı ana metin olan «Faşist Saldırı ve Emekçi Sınıfın Faşizme Karşı Savaşı Açısından Üçüncü Enternasyonal'in Ödevleri» bölümünde, şu yukarıdaki mücadele programı daha somut önerilerle açıklanmaktadır. Örneğin «Birleşik Cepheye Karşı Olanların Temel Eleştirileri» kısmında o güne kadarki deneylere dayanan pragmatik kanıtlarla Sosyal Demokratları «Cephe» konusunda ikna etmek havasını görüyoruz.

1938'de artık savaşın gölgesi tüm Avrupa'da ve dünyada gitgide yoğunlaşırken ve Avrupa'nın emperyalist metropolleri Alman Nazilerini Sovyetler Birliği üzerine saldırtmak üzere taviz üzerine taviz verirken ve sırf bu amaç için İspanya iç savaşına İtalyan ve Alman müdahalesini kılları kıpırdamadan onaylarken artık sorun, faşist saldırı karşısında Sovyetler ülkesini korumak şeklindedir. İşte bu koşullar altında «Halk Birleşik Cephesi» tezleri önceki «Proleter Birleşik Cephe» teziyle birlikte ileri sürüldü.

1928, 1935 ve 1938 yıllarındaki mücadele kararları arasında farklar olduğunu görüyoruz. Dikkat edilirse görülür ki, yaklaşık olarak bu tarihler faşizmin Avrupa'da yükseliş evrelerine denk düşmektedir. 1928'de kıta çapında açık bir tehlike halinde henüz kendini göstermeyen faşizm, 1935'de İtalya'ya ek olarak Almanya'da da iktidardadır. Avrupa'da güçlü bir faşist blok doğmuştur. Aynı yıllarda Fransa, Avusturya, Norveç, İngiltere, İspanya gibi ülkelerde faşist hareketler açıktan açığa ortaya çıkmış ve bunlar Alman ve İtalyan faşistlerince de desteklenmektedir. Faşist blok Komunizm'e, Sovyetler Birliği'ne kesinlikle hayat hakkı tanımayacağını ilân etmekle, bu hedef etrafında evrensel bir savaş önermektedir. 1938'lerde İspanya'da faşistler savaşı kazanmak üzeredir. İtalya Habeşistan'a saldırmış, Arnavutluk'u istilâya hazırlanmaktadır. Almanya Ren bölgesini ve Avusturya'yı işgal etmiş, Çekoslavakya'yı bölmüştür. Münih'de İngiliz ve Fransız emperyalistleri Hitler'i Sovyetler Birliği'ne saldırtabilmek için Çek halkını kurban etmişlerdi.* Faşist saldırının

* İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin amacını kısaca sergilemekte yarar vardır. Bunlar Almanya ile aralarında kesin bir hesaplaşma olacağını bilmektedirler Ayrıca her üçü de Sovyetler Birliği'nin ortadan kaldırılmasını istemektedirler. İngiliz ve Fransızlar, Almanya'nın Sovyetler Birliği üzerinde «hayat alanı» tesis etmesine ses çıkarmıyorlar. Hitler'i Sovyetler Birliği ile savaşa ikna etmeye çalışıyorlar. Amaçları ve hesapları açıktır. Böyle bir savaş olursa Almanya üstün askerî gücü ile Sovyetler Birliği'ni yıkacak, ama kendisi de hayli yıpranacaktır. Hesaplar bu varsayım üzerine inşa ediliyordu. Amacın ikinci evresi ise şöyle idi: Nazi-Sovyet savaşının son anlarında İngiliz ve Fransızlar belki de «savaşı önlemek» veya «özgür Rus halkının haklarını korumak için» (Sosyalist re-

Sovyetler Birliği'ne yönelmesi artık yalnızca bir zaman sorunu gibidir.

Dimitrov'un «faşizme karşı mücadele» tezlerinde açıkça görülen farklılıklar işte bu sürecin evrimine uyarlıdır. Başlangıçta pek sözü edilmeyen «savaş» olgusu, 1938'de tezlerin egemen motifi halindedir.

Belirgin hatlarıyla anlatmaya çalıştığımız bu önemli noktalara dikkat edilmeksizin, tekrarlanan, kalıp olarak uygulanmasına açılışılan bu tezler bugün elbette Marksistçe bir eleştiriden geçirilmeli idi

Dimitrov'un tezlerine damgasını vuran çağın koşulları ve âcil görevlerin dayattığı zorunluluklar; faşizm olgusunu, bir dünya savaşı olgusu, anti-komünist evrensel bir savaş olgusuyla birlikte ele aldırmıştı. Bu bakımdan şu son olguların hayli geri planda kaldığı bir faşizm tanımı yapmak bugün özellikle gereklidir.

Faşizm sorununu bu çerçeve içinde incelediğimiz zaman Dimitrov'un bazı yerlerde yaptığı tanımların, sözü edilen olgunun bazı önemli yanlarını barındırmadığını görmekteyiz. Her şeyden önce bu tezlerde faşizm «baskı ve şiddet»le karakterize edilen bir yönetim biçimi, bir diktatörlük olarak sunulmaktadır.

Soruna bu ölçüler içinde bakmanın sonucu olarak, o dönemin Avrupa'sındaki tüm baskıcı yönetimler faşist olarak nitelendirilebilmektedir. Örneğin İtalya, Almanya ve İspanya'nın yanında Macaristan, Polonya, Finlandiya ve bütün Balkan ülkelerinde faşizmin iktidarda olduğu ileri sürülebilmektedir.

Faşizmi baskı ve şiddet dozu yüksek bir terörist diktatörlük olarak, yani burjuva demokrasisinin ortadan kaldırılmasından ibaret bir yönetim biçimi olarak tanımladığımızda, belki sorunu kolay anlaşılır hale getirdiğimizi düşünebiliriz. Ama aslında bu sorunu daha da karmaşıklaştırmaktan öte sonuç vermez.

Nitekim böylesi bir yaklaşımın sonucu olarak, bugün özellikle ülkemizde faşizm ve faşizme karşı mücadele sorunu, olabileceği kadar karmaşık hale gelmiştir. Okur, sosyalist hareketimizin alanı içinde, kurumsal faşizm, sürekli faşizm, parlamenter faşizm, açık veya örtülü faşizm gibi birçok formülün varolduğunu, faşizme karşı mücadele için ise, demokrasi, ileri demokrasi, anti-oligarşik devrim, halk iktidarı v.b. gibi bir dizi programın önerildiğini bilmektedir.

Faşizm sorununu bugün özellikle karmaşık hale getiren bir diğer etken, sorunun geri bırakılmış ülkeleri de içeren bir alan içinde ortaya konuşundan doğuyor. 1930'larda yalnızca Avrupa ülkeleri dikkate alınarak yapılan analizler, sömürge nitelikleri daha ağır basan ülkeleri de kapsar biçimde genişletilince daha da bulanık hale geldi.

Birikim'ın 4. ve 5. sayılarında yaptığımız analiz, bütün bu karmaşıklığın, bulanıklığın pek sözünü etmeden faşizmin özgünlüğünü, ayırdedici özelliğini açığa çıkarmak amacıyla yapıldı. Dolayısıyla bu sorunu karmaşıklaştıran temel yanlışların kökenine inmeye çalışmadı. Bu yazıda işte bu noktaya ağırlık vererek, daha önce yazdıklarımızı tamamlamaya çalışacağız.

Sorunun bugunkü karmaşıklığı bizi adım adım ilerlemeye zorunlu kılıyor. Bu bakımdan ilk olarak faşizm olayının ilk defa ortaya çıktığı gelişmiş kapitalist toplumun siyasal yapısı ve evrimi içinde sorunun teorik konumunu yapmaya çalışalım.

Bilindiği gibi klasik kapitalist toplum başlıca iki tip sınıf çelişkisi ile karakterize edilir. Birisi, temel olan bu çelişkileri kabaca şöyle formüle ederiz.

1. Egemen sınıf (burjuvazi) ile proletarya arasında,
2. Egemen sınıfın kendi içinde.

Yine biliyoruz ki, burjuva siyasal anlayışı, düzeni içinde birbirine karşıt gibi sunulan, ama özünde hiç de karşıt olmayan iki yönetim biçimi gösterilir: Demokrasi ve diktatörlük.

Lenin, özellikle demokrasi konusunda yapılan spekülasyonlar karşısında şöyle soruyordu: Hangi sınıf için demokrasi?

Ve gösteriyordu ki, burjuva demokrasisi de baskı ve zoru kullanmakta yeri geldiğinde hiç de tereddüt etmez. Zaten gerek demokraside ve gerek diktatörlükte varlığı önkoşul olan devletin ana görevi bu değil mıdır? Bu bakımdan burjuva demokrasisi sürerken devletin baskı metodları kullanması, «demokrasi» ile çelişmez.

Ama biliyoruz ki, burjuva demokrasisi ile burjuva diktatörlüğü biçimleri arasında yine de fark vardır. Bu fark, ilkinde zor, baskı araçlarının tali durumda olmasına karşılık, diğerinde asli araçlar halinde oluşudur. Yönetim biçimindeki değişiklik, kendisini devletin yapısı ve kurumları arasındaki ilişkilerin değişimi ile gösterir.

Bu nokta önemlidir. Burjuva toplumuna özgü yönetim biçimlerinin birbiri yerine geçmesi, «devlet alanı»nda, politik kurumlar veya politik nitelik kazanmış kurumlar alanında cereyan eder. Diktatörlükte bu «alan» daraltılır Ve bu dar alan içinde kalan kurumlar daha bir işlerlik ve belirleyicilik kazanırlar. Örneğin, «demokrasi»nin bazı

jimin yıkılacağı varsayılıyor) müdahale edecekler, Almanya'yı önerdikleri şartlara uymaya zorlayacaklardı. Her iki ülkenin ortak gücü ile Almanya şu veya bu şekilde boyun eğdirilecekti. Ancak bu planın temel taşı Polonya idi. Şayet Polonya varlığını sürdürürse ve o gün olduğu gibi İngiliz ve Fransız kampında kalırsa —ki Polonya'nın Almanya'yı tercihi kendi ülke yapısından ötürü imkânsızdır— Almanya eskiden olduğu gibi yine kıskaç içine alınabilirdi. Batı'dan Fransa ve Doğu'dan Polonya. Hitler bu hesabı bildiği için elverişli ana kadar İngiliz ve Fransızların verdiği tavizleri memnuniyetle aldı. Ama artık kesin savaşlar dönemi başlayınca, oyunun önemli taşı olan Polonya'yı istilâ ederek yukarıda anlatılan planı bozmaya yöneldi. İngiltere ve Fransa'nın Polonya yüzünden Almanya'ya savaş açmalarının altında bu ince oyunlar, planlar vardır.

politik kurumları, parlamento, siyasal partiler ve dernekler, politik mücadeleye katılan ekonomik, meslekî örgütlerin bir çoğu veya tamamı kapatılır. Bu kapatılan kurumların yetki ve görevleri bu dar «dikta» kurumlarına, araçlarına verilir. Bunun yanında düzenin dolaylı zor aygıtları, örneğin yargı organlarının yetkileri amaca göre düzenlenir.

Burjuva devletin demokrasi veya diktatörlük biçimlerine geçişini belirleyen şey, sınıflar arasındaki ilişkilerin durumudur.

BURJUVA DİKTATÖRLÜK

Faşizmle karıştırıldığı için özellikle diktatörlük üzerinde duracağız.

Diktatörlük yönetimi şu iki durumda sözkonusu olabilir:

1. Egemen sınıflar veya zümreler arası çelişkiler uzlaşmaz hale geldiğinde.

2. **Kendiliğinden** işçi veya halk hareketi mevcut —ise— «demokratik» kanallar dışında eyleme geçmişse veya bu kanallar içinde bile olsa genellikle ekonomik ve toplumsal haklar isteme düzeyinde olan taleplerini karşılamak, egemen sınıflar açısından mümkün değilse.

Bu iki farklı durumda iki farklı tipte diktatörlük görülür. Lenin'ın burjuva demokrasisi için söylediği «burjuvazi için demokrasi» sözü birinci maddedeki durumda **«burjuvazinin bir kısmı** için demokrasi» halıne gelir. Dolayısıyla diktatörlüğü uygulayan burjuva fraksiyonu, diğer fraksiyon üzerinde baskı uygular. Bu durumun benzerlerine darbeler ülkesi Latin Amerika'da sık sık tanık olunurdu.

Halkın büyük çoğunluğunun yaşamı fazlasıyla, hattâ hiç etkilenmeden, egemen sınıflar devlet üzerinde kapışır dururlar. Örneğin 27 Mayıs 1960 darbesi de bir ölçüde buna benzer.

İkinci halde, diktatörlük egemen sınıfın genel çıkarları için tüm halkın üzerinde uygulanır. Amaç, yükselen kendiliğinden halk hareketini zorla bastırmak, onu hareket öncesinin durumuna getirmektir. Genellikle bu tip diktatörlüklerde sömürülen sınıfın tüm yasal veya fiili örgütleri zorla dağıtılır, kitlenin yeniden aynı tür mücadele birlikleri oluşturmaması için sıkı bir denetim uygulamaya çalışılır. 1848 İhtilâlinin sonunda yenilen Fransız proletaryası üzerinde şu yukarıdaki tipten diktatörlük, 1871'e kadar sürdü. O yıl bir kez daha kendiliğinden ayaklanan Paris proletaryası, kendiliğinden hareketin doruğu olan Komünü 3 ay yaşattı. Komünün yenilgisinden sonra Thiers' in şahsında uygulanan burjuva diktatörlüğü yine aynı terör ve baskı metodlarını bu kez çok daha sert biçimde uyguladı.

Özetle söylemek gerekirse, burjuva diktatörlüğünün özellikleri şunlardır:

1. Bir yönetim biçimi olarak diktatörlük, varolan devletin baskı araçlarının belirleyici siyasal araçlar haline getirilmesidir. Diktatörlük, kendi temel araçları dışında siyasal güç kaynağı olabilecek örgüt veya kuruluşların varlığına izin veremez. Özellikle toplumun geniş kitlesi diktatörlüğün kuruluş amacına aykırı her tür örgütlenmeden uzak tutulmaya çalışılır. Siyasal gücün daha bir yoğunlaştırıldığı devlet ve resmen bu haklardan yoksun edilmiş, örgütsüz yığınlar... Diktatörlük altındaki toplumun siyasal manzarası böyledir.

2. Bu nitelikleri ile burjuva diktatörlüğü, özellikle işçi sınıfının kendiliğinden hareketine, isyonına karşı kapitalist düzenin istikrar ve rasyonlitesini korumak için uygulanır. Yani işçi sınıfının eyleminin ancak anti-kapitalist özellik taşıdığı, henüz sosyalist niteliğe kavuşmadığı haller için sözkonusudur. Bilindiği gibi en sert mücadele yöntemlerini de uygulasa, kendiliğinden hareket yine de burjuva siyasal anlayışını aşamamıştır.

FAŞİST DİKTATÖRLÜK

Ama işçi sınıfının siyasal hareketi sosyalist nitelik kazandığında, işçi sınıfı bu siyasal olgunluğa eriştiğini gösterdiğinde, durum niteliksel olarak değişir.

Çünkü böylece, işçi sınıfı yalnızca kendisini kurtarabileceğini, daha doğru bir ifadeyle ekonomik yoksunluğunu azaltmakla sorunlarının halledilebileceğini sandığı ekonomik bilinç düzeyini aşar. Sosyalist bilinç, bu sınıfa tüm bir toplumu devrimci bir anlayış içinde kurabilmenin bilgisi ve siyasal deneyi içinde yerleşmeye başlar. İşçi sınıfının sosyalist siyasî hareket etrafında bu bilinç ışığında örgütlenmesiyle birlikte, burjuva siyasal anlayışının temel bir varsayımı çökmeye başlar. Çünkü bu anlayış, işçi sınıfının kapitalist işleyiş içindeki durumuna bakarak, onda herhangi bir yaratıcı, yönetici bir potansiyel olamayacağını kabul eder. Bu sınıf cahil, yeteneksiz, ancak yönetilebilen bir yığın olarak düşünülürdü. Bazen isyan edebilir; ama ya baskıyla ya da bir miktar ekonomik doyum imkânı sağlanınca sesinin kesileceğine inanılırdı.

Bilimsel sosyalist hareket, burjuva siyasal anlayışının yalnızca karşıtı olan değil, ayrıca mümkün görmediği bir temel tezden yola çıkar: Sosyalizm, ancak işçi sınıfının yönetici sınıf olmasıyla kurulabilir. Bu aynı zamanda Marksizm'in eski sosyalist hülyaları aşan temel tezidir, ayırdedici yanıdır da.

Burjuvazi ve diğer büyük mülk sahibi sınıflar Marksizm öncesi sosyalizmi de düşman bilirlerdi. Üstelik bu «sosyalizm»in daha da mümkün görünen bir yanı vardı. Salt ekonomik gerekçelere dayanır. Programı basit ve açıktır: Özel mülkiyetin kaldırılması, eşitlik. Bu niteliğiyle «sosyalist program» başarılı bir isyan sonucu kolayca kurulabilir gözükmektedir.

Bu bakımdan Bilimsel Sosyalist hareketi daha hayalperest bulduklarını söyleyebiliriz.

1917'ye kadar tüm tarihî «sosyalist» hareketler bastırılmıştı. Yaşayabilen en uzun ömür-

lüsü, Paris Komünü idi. Egemen sınıflar «sosyalizm»in özellikle işçi sınıfının yönlendirdiği bir sosyalist hareketin uzun vadeli bir başarısına hiç denecek kadar ihtimâl verebiliyorlarsa bu yüzdendi.

Ekim Devrimi'nin, sosyalist devrimin binbir güçluk içinde, olağanüstü zor koşullar altında gerçekleşen zaferi ile yıkılan tüm bu varsayımlardı da. İşçi sınıfının geniş sosyalist unsurları eliyle damgasını tartışılmaz biçimde vurduğu sosyalist devrim; yalnızca geleneksel tüm sınıflı, mulkiyete dayalı toplum biçimlerinin yıkılışını değil, bunun yanında kökleşmiş siyasal ön yargıların da yıkılışını göstermişti.

Bu bakımdan Ekim Devrimi'nin etkilerini birbiriyle sıkısıkıya ilişkili iki başlık altında sıralayabiliriz:

1. Devrim, mülkiyet kurumunun ortadan kalktığı bir toplumun mümkün olduğunu tüm mülk sahiplerine dolaysızca göstermiştir. Bu durumda varlıklarını ancak mülkiyetleri ile birlikte düşünebilen kesimlerin, bu yeni gerçekliğe kesin bir tepkiden doğan, bunu yoketmeğe yönelik bir arayışa yönelmeleri doğaldır. Bunların yanında kapitalizmin gelgitleri içinde mülkiyetlerinin bir güvence olmadığının bilincine varan kesimlerin sosyalizme yönelmeleri de gözlemlenebilir.

2. Ekim Devrimi siyasal düzenin çok daha değişik bir biçimlenişini sovyet kurumları ile göstermişti. Böylece yonetici azınlık ve yönetilen yığınlar ön yargısına dayalı siyasal anlayışlar onulmaz bir darbe yemişti. Sovyet kurumu, yığınların siyasal etkinliklerini o doneme kadar görülmemiş boyutlara eriştirmiş ve tarihe ilk kez çoğunluğun, yığınların yönetimi fiilen belirleyebildikleri bir durum doğmuştu. Özellikle işçi sınıfının o alışılmış «yönetici» rolünü de pekâlâ yapabildiğini göstermesi, «siyaset» faaliyetinin «alelâde adam»lar için imkânsızmış gibi sunulan görünümünü derinden sarsmıştı.

Bu, kelimenin tam anlamıyla «siyasal devrim»di ve egemen, yönetici sınıf ve zümreleri belki de daha fazla şaşırtmıştı. Ancak küçük ve ormülk sahibi sınıfların bir bölümünün tepkisi çok daha fanatikçedir. Bunlar büyük sermaye ve mülk sahipleri karşısındaki ezik durumlarını doğal sayarlarken, kendilerinden daha aşağı durumda saydıkları işçi ve emekçilerin iktidarı ele geçirmelerini kendilerinin en aşağıda olacağı bir düzenin kuruluşu gibi algıladılar. Orta sınıflara özgü sosyalizm yorumunun bir ürünüdür bu ön yargı. Sosyalist devrimin, işçi sınıfının devriminin onlar için adeta sırf kendilerine karşı yapılmış bir hareket gibi görülmesini, bu içgüdüsel önyargıya bağlayabiliriz

Görüleceği üzere Ekim Devrimi'nin ilki ekonomik - toplumsal, diğeri siyasal olan etkileri, en çarpıcı sonuçlarını orta sınıflar üzerinde duyurur. Bu ise son derece doğaldır. Çünkü bütün sınıflı toplum biçimlerinde «orta sınıflar» denilecek kesimler, değişim dönemlerinde en az değişikliğe uğrayan unsurlardır. Değişimin etkileri bu kesimler üzerinde ancak uzun vadede görülür. Bir bakıma toplumun omurgası olan bu sınıflar, tıpkı omurga gibi her harekette vardırlar ama konumunu pek az değiştirir, eğilip bükülmekle genel harekete uyum sağlarlar.

Oysa sosyalist devrim, onlardan ergeç yapılarında köklü değişiklikler talep eden ve bunu muhakkak gerçekleştirecek olan bir programa sahiptir.

Eğer sosyalist devrime en fanatik tepkiler orta sınıflardan geliyorsa, nedeni budur. Bu kesimler ayrıca varoldukları tüm toplum biçimlerinin geleneksel yargılarını, alışkanlıklarını ve değer ölçülerini çoğu kez tortu halinde, bir arada barındırır. Bu bakımdan sosyalizme tepkilerinde tüm bu tortuların izlerini açıkça görürüz.

İşte bu yüzden; Ekim Devrimi yaşama gücünü ispot ettikten sonra Avrupa'da başlayan antikomünist dalgalanmalarda orta sınıflar temel kitle gücünü oluştudular.

Güçlü bir işçi hareketinin olduğu İtalya, 1918 den itibaren ekonomik kriz içine girdi. İşçi hareketi yükseldi, grevler yoğunlaştı, birçok sanayi bölgelerinde işçiler fabrikalarda konseyler kurdular. Kapitalist çiftliklerde tarım proleterleri de aynı tip eylem içindeydiler. İtalya'nın yakında sosyalist devrime sahne olacağına inananlar artti. *

Faşizm, faşist hareket, ilk kez burada, bu ortamda görüldü. Büyük çoğunluğu orta sınıflardan gelen Kara gömlekliler teşkilâtının, bu gayri resmi terör gruplarının işçi hareketine karşı şiddet, bastırma eylemlerine giriştiği görüldü.

Sonrasını biliyoruz: Faşizm İtalya'da iktidar oldu

1929'da aynı süreç Almanya'da izlendi.

Her ikisi de gelişmiş kapitalist toplum içinde cereyan eden bu olayların ortak özellikleri genel hatlarıyla şöyle idi:

1. İşçi hareketinin güçlü olduğu her iki ülkede de faşist hareket, ekonomik krizle birlikte güçlendi. O döneme kadar krizler «sol» kitle ha-

* Burada çok önemli bir noktaya değinmeden geçemeyeceğiz. İtalya'da anılan duurmuyla işçi hareketinin sosyalizmi kurmaya çok yaklaştığı düşünülebilir. Dikkatle bakılırsa bu tip bir yargı Marksizm-Leninizm açısından yanlıştır. Çünkü bu durumuyla harekete ancak anti-kapıtalist denebılır. İşçiler tamamen kendi sorunlarının çerçevesi içinde bir bilinçle hareket etmektedirler. Fabrıkaları kendileri için işgal etmişlerdir. Oysa işçi sınıfının sosyalist eylemi «kendisi için» olmanın ötesındedir. Örneğin Şubat-Ekim döneminde Rus işçi sınıfının siyasal eylemınde bu gıbi şeylere raslamıyoruz. İşçiler fabrikalarında eskisi gibi çalışmaktadır. Patronlar ışleri başındadır. Ama işçi sınıfı Sovyetler ve dığer siyasal eylem alanlarında tüm toplum için bir devrim ve kurtuluş hareketi oluşturmanın hazırlığı içindedir. Sırf fabrikayı ışgal gibi bir eylemi aşan bır bilinçle yani sosyalızmın yönetici sınıfına özgü bir bilinçle diğer toplumsal güçleri harekete geçirmeye yönelmişlerdir.

reketlerine yol açarken, bu kez «sağ» kitle hareketleri de görülüyordu.

2. Faşist hareket, devletin baskı kurum ve kuvvetleri dışında kendi «özerk», örgütlü güçlerini oluşturmuştu. İşçi hareketini, sosyalist hareketi özellikle bunların saldırılarıyla önlemek yolunu seçti. (İktidarı almanın arefesinde Kara Gömlekliler 300.000, S.A.'lar 4 milyon kadardı.)

3. İktidara gelen faşizm, yalnızca devlet aygıtını yeniden düzenlemek ve onu kendi özel diktatörlük anlayışına uyarlı bir yapıya sokmak için yeni araçlarla takviye etmekle kalmadı; aynı zamanda — çok önemlidir — tüm toplumu kendi amaçlarına uyarlı olarak tepeden tırnağa örgütlendi. Öyle ki, özellikle Almanya'da Nazizmin düzenlemediği tek bir toplumsal faaliyet alanı kalmadı ve ayrıca belli bir örgüt çatısı altına alınmayan kişi bırakılmadı. Toplum her yanıyla sıkıca denetlendiği gibi, her unsuruyla da faşist düzenlemenin bir bölümü içine alındı. Bütün bir toplumun böylesi bir cendereler ağı içinde düzenlenmesi, sanılacağının aksine önemli tepkiler yaratmadı. Bu ilginç noktaya, bunun temel nedenine faşizmin kitle desteği sorununu incelerken değineceğiz.

Görüleceği üzere «klasık faşizm», Sosyalist Devrim'in ilk zaferinin ertesinde ve kapitalizmin devrı krizlerinin sıklaştığı bir dönem içinde meydana geldi.

1870'lerden 1914'e kadar adeta «krızsiz» bir dönem yaşamış olan kapitalizm, I. Dünya Savaşı ertesinde sırasıyla 1918-1921-1924-1929 ekonomik krizleriyle sarsıldı.

Gerek sosyalist devrimin yukarıda sıraladığımız etkileri, gerekse krizler içinde bunalan kapitalizmin güven vermeyen ortamı içinde mülk sahibi kesimlerin geniş yığını, tarihlerinde görmedikleri bir arayışın içine girdiler. «Kapitalist istikrar ve rasyonalizasyon» adına alınan ekonomik tedbirlerin de sonuç vermediği bu ortamda kendi varlıklarını özel mülklerinden ayrı düşünemeyen bu kesimler için, sosyalizm, nasıl öldürücü bir tehdit gibiyse, kapitalist toplumun haldeki işleyişi de o denli güvensiz gibiydi.

Faşizm böyle bir ortamda «düzen» talebiyle çıktı.*.

Yukarıda sıraladığımız faşizmin özgün çizgileri bu bakımdan klasik burjuva diktatörlükten ayrıdır.

Klâsık burjuva diktatörlük yalnızca bir yönetim biçimidir. Temel aracı burjuva devletin zor, baskı aygıtlarıdır. Tedbirlerini bu aygıtlarla daha fazla zor kullanarak alır. Kapitalist istikrarın bu baskı tedbirleri sonucu yeniden sağlanacağını düşünür

Oysa egemen burjuvazi de dahil tüm mülk sahibi sınıflar, kapitalizmin istikrar içinde olabileceğini artık düşünemeyecekleri bir sarsıntı dönemi içindedirler. Bu bakımdan artık tümü için sorun, kapitalist düzenin olağan işleyişini sağlamak değildir. Sorun, mülkleriyle özdeşleştirdikleri kendi varlıklarını koruma sorunudur. Bu kesimlerin siyasal-toplumsal anlayışlarını belirleyen tek düşünce budur. Çünkü artık tüm sınıflı toplum biçimlerinin temel kurumu olan özel mülkiyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan sosyalizmin somut varlığını, somut bir tehdit gibi görmektedir.

Bu bakımdan faşizm yalnızca bir yönetim biçimi değildir. Özel mülkiyeti ve bu mülkiyetle belirlenmiş sınıfsal hiyerarşiyi her şeye rağmen korumak temeli üzerinde, yani tam bir anti-komünist savunma tedbiri olmak için, varolan toplumun tüm faaliyet alanlarının bu esasa göre özel biçimde örgütlendirilmesidir.

Bunun için faşizmi aşağıdaki gibi tanımladık:

> **«Faşizm, proletarya devrimleri çağında, başta finans-burjuvazi olmak üzere sınıflı toplum içinde yer alan tüm mülk sahibi sınıf ve bağlı zümrelerin varlıklarını sürdürme güdüsünden kaynaklanan kompleks bir anti-komünizmdir.» (Birikim, sayı 4, s. 36).**

Faşist «düzen» bu mantık içinde oluşturulacaksa elbette burjuva rasyonellerine uyarlı bir toplumun, yani her şeye rağmen toplumsal-tarihi bir gelişimin ürünü olan kapitalist toplumun, devlet yapısı, bu hareketin eylemleri için fazlasıyla kullanışlı olmayacaktır.

İşte bu yüzden faşist düzenin öncü güçleri devlet dışında oluşturulur. Hitler bunu aşağıdaki sözleri ile açıklıyor.

> «Eski devleti (Weimar Anayasası ile kurulan burjuva demokratik Alman Devleti kastediliyor. Ö.L.) yıkmanın yeterli olmadığını, yeni devletin önceden kurulmuş olması ve elde hazır bir halde bulundurulması gerektiğini anladık... 1933'de (Nazilerin iktidara geldiği yıl Ö.L.) devletin bir şiddet hareketiyle devrilmesi artık sözkonusu değildi. Bu arada yeni devlet kurulmuştu. Bundan sonra yapılacak iş, eski devletin son kalıntılarını yok etmekti, ki bu iş sadece birkaç saatimizi aldı.» (W.L. Shirer, **Nazi İmparatorluğu**, Cilt 1, Ağaoğlu Yayınevi s. 196)

Partiye bağlı S.A. ve S.S. örgütleri ile Nazi

* Buraya kadar yazdıklarımızın şematik ve dar kafalara özgü bir yorumunu yapanlar, faşizmi «orta sınıf hareketi» olarak tanımladığımızı söyleyebilirler. Oysa yapmaya çalıştığımız analiz, bu tarihe gelinceye kadar siyasal hareketlerde en pasif ögeler olarak katılan bu sınıfların neden «aktif» hale geldiklerini göstermek içindir. Ve açıktır ki, bir siyasal eyleme «aktif» olarak katılmak, o hareketin belirleyici olma rolünü öngerektirmez. Nitekim 19. yüzyılın ayaklanmalarında (örneğin 1830 ve 1848'de) proletarya «aktif» haldedir. Ama eylem burjuvazinin yönlendiriciliğindedir, onun damgasını taşır. Faşizmin daha bir özel yanı varsa da, hareketin süreci içinde orta sınıfların «aktif»liğinin *sonucu* da benzer biçimde oldu. Ayrıca «orta sınıflar»ın egemen burjuvazinin varlığına ve siyasal güç temellerine karşı özel, kalıcı bir talep ileri sürmediğini de biliyoruz.

Partısının yapısı incelendiğinde Hitler'in bu sözlerinin gerçeği ifade ettiğini görürüz.

Devlet'e «yardımcı» güçler — tıpkı bizdeki MHP'nin komando örgütleri, Ülkücü örgütleri gibi — oluşturmanın öyle basıt bir gerekçesi olmadığını görüyoruz.

Faşist yönetimler altındaki toplumun tüm toplumsal ilişkiler, faaliyetler alanında nasıl bir işleyiş kurulduğunu buna dair eserlerde okuyabiliriz. Görülüyor ki, denetim altına alınmayan en ufak bir faaliyet alanı bırakılmamıştır; herkes faşistlerin yönlendirdiği ve sürekli bir «endoktirine» etme işleminin yürütüldüğü örgütlenmeler içine alınmıştır.

Oysa klasik diktatörlükte uygulanan baskı ne denli yoğun olursa olsun, diktanın etkisi dış bir zor olarak duyulur.

Eğer bir benzetme yapılarak kıyaslamak istenirse, her ikisi de bir adamı kıpırdayamaz hale getirmek isteyen bu iki hareketten «diktatörlük», o kişinin ellerini ayaklarını bağlayarak bu işi yapar, faşizm aynı amacı uyuşturucularla, bayıltıcı darbelerle gerçekleştirmek ister.

FAŞİZMİN «KİTLE DESTEĞİ»

Klasik faşizm örnekleri olarak ele aldığımız İtalya ve Almanya'daki faşist hareketlerin temel özelliklerinden biri de bu hareketlerin hayli geniş bir kitle desteğine sahip oluşları idi.

Ekim Devrimi'ne kadar «sağ» bir kitle hareketinin görülmediğine işaret etmiştik. Dolayısıyla bu «kitle desteği» sorunu yeni bir olgu idi.

Almanya ve İtalya'da büyük çoğunluğu orta ve küçük mülk sahiplerinden oluşan bir kesimin faşist hareket içinde «aktif» biçimde yer aldığını, bu hareket içinde örgütlendiklerini görüyoruz. Faşist hareketin iktidara yaklaştığı dönemlerde artık iyice netleşen sınıfsal kutuplaşmanın «sağ»ını oluşturan blokta yer alan hemen hemen tüm mülk sahibi sınıfların, bu hareket içinde üstlendikleri rolleri, görevleri incelemek aydınlatıcı olacaktır.

Büyük sermaye, olağan dönemlerde her tür anti-sosyalist siyasal harekete destekte bulunur. Özellikle malî desteğin paylaştırılmasında elbette asıl tercih edilen hareket, aslan payını alır. Koşullar değişip tercih edilen siyasî çizgi de değiştirildiğinde, bu pay oranları da ayarlanır.* Nitekim incelediğimiz örneklerde de bu işleyiş açıktır. Faşizm etkın bir siyasal hareket haline gelince, o döneme kadar bu harekete verilen sınırlı malî imkânların birdenbire arttığı, büyüyen faşist örgütlerin finansmanı sorununun halledildiği görülüyor. «Buyuk sermaye» asıl tercihini faşizme yaptığını böylece gösterir. Dimitrov'un fazla vurgulamamakla birlikte işaret ettiği şey de budur:

> «...,emekçi kitlesi giderek devrimciliğe yöneldi. Bu devrimci yönelişe karşı faşizm de geniş bir saldırıya geçmişti. Yönetici burjuvazi **daha sonra** kurtuluş yolunu faşizmde aradı.» (G. Dimitrov, **a.g.e.**, s. 57. Altını ben çizdim. Ö L.)

Bu alıntıda faşizmin oluşum ve yükseliş sürecinin özeti veriliyor. «Faşizmin ortaya çıkışı» ve «saldırıya geçmesi», **büyük ölçüde** «yönetici burjuvazi»nin **dışında** olmuştur. Bu kesim **daha sonra** kendi «kurtuluş yolu»nu «faşizmde aramış»tı.*

«Bir avuç» yönetici burjuva kesimi elbette asıl konumuz olan «faşist kitle hareketi» için önemsiz bir sayıdır. Ayrıca «yönetici burjuvazi»nin «kitle hareketi» içinde fiilen bulunması sözkonusu

* Bu «genel» sözlerden dolayı «buyük sermaye»nın homojen olmayan, farklı çıkar gruplarının oluşuyla belirlenen yapısına aykırı bir imaj doğabilir. Yani «büyük sermaye» denilen kesımlerın şu yukarıdaki işleyişe sanki topluca karar verırlermiş gibi, bu işleyişın kurallı bir duzeni varmış gibi bir kanı uyanabilir. Oysa bilindığı gıbı egemen sınıf ıçindeki çelışkiler böylesi bır şeyi imkân dışı bırakır. Sözünü ettiğimiz işleyış büyük olçude kendiliğinden, ortak karar almalardan çok, ayrı ama, ortak yonelışler sonucu ortaya çıkar. Çeşitli gruplar çeşitli siyasal hareketleri destekler. Zaman ıçinde birçok grup aynı bır hareketi desteklemenin daha yararlı olacağı noktasına varır. Bu noktaya varış, bizzat bu grupların ortaklaşa çıkarlarının zorunlu kıldığı bır tercih olabileceği gibi, bu siyasal hareketin etkın bır güce sahip olması sonucu da gerçekleşebilir. Her şeyden önce, bir sıyasal hareketin güç kazanması, toplumun genel durumunda buna uyarlı oluşumların öne çıktığını gosterır. Egemen yonetıcı sınıf olarak tüm toplumu dıkkate alması gereken burjuvazi, bu oluşumlardan doğan sıyasal hareketın kendi temel çıkarlarını tehdit etmediğini görüyorsa, onu desteklemekle daha da kullanışlı hale getireceğini bilir. Bazı dönemlerde, «sol» görünümlü partılerin çoğunlukla desteklenmesi de bu yüzdendir.

* Dimitrov'un bu alıntının ait olduğu metinde geçen faşizm tanımını yaparken «işbaşındaki faşizm ibaresi kullanmasına dikkati çekmıştik.

«Yonetici burjuvazi»nin dışında oluşan faşist hareket, «yönetici burjuvazi»nin daha sonra kurtuluş yolunu faşizmde araması ve işbaşındaki faşizm tanımı... Bütün bunlar bır gelişim sürecini anlatmıyor mu?

Dimitrov'un «Faşızm burjuvazinin sınıf egemenliğinin son aşamasıdır» (*a.g.e.*, s. 35) şeklindeki ifadesinin değerlı ıpuçları verdığını; eğer şu «sınıf egemenliğinin son aşaması» deyimıne örneğin Lenin'in emperyalizmin kapitalizme göre bir aşama olduğunu açıklayış ölçülerine uyarlı bir anlayışla yaklaşılsa, bir dizi sorunun kendılığinden halledilebileceğini geçerken belirtelım.

Dımitrov'un «işbaşına geçmış» faşizme karşı ne yapılması gerektiği, bu tehdit karşısındaki «ödevleri» ön plana alan, bunlara cevap arayan yaklaşım ufku içinde yaptığı ve işbaşına geçmiş faşizme ait olan tanımı tum bir faşizmin gelişimi süreci için, bu süreç içindeki gorevlerimizi göstermesi için kullanmaya kalkmak ne denli doğru olur?

Bir insanın söylediklerini (örneğin, Dımıtrov'unkılerini) *anlamağa çalışmadan*, tekrarlamak ve bunu yapınca da onu gerçekten savunduğunu sanmak en azından şematızmi göstermez mı?

değildir. Bu «bir avuç adam», avuçlar dolusu malî imkân ile üzerine düşen desteği yapar. Onlar, faşizmde de devam edecek olan yönlendiricilik fonksiyonlarını, yöneticileri ön plâna çıkaran bir toplum düzenlenmesinde de yerine getireceklerdir.

Harekete **fiilen** katılan yüzbinlerce insan... Konumuz şimdi budur. Bunları siyasal eyleme **iten** ekonomik-toplumsal nedenleri biliyoruz, ama bunların nasıl bir **siyasal çözüm** istediklerini, faşizmin önerdiği siyasal çözümü **kendi bilinçleriyle** kabul edip etmediklerini araştırmak istiyoruz. Ayrıca bu kitlelerin faşist siyasal düzen içindeki yerleri de ilginç bazı sonuçlar getirebilir. Bu nokta da çok önemlidir.

Yalnızca Mussolini ve Hitler'in yazı ve eylemlerinde değil, ülkemizdeki soy faşist hareketin de açıkça ilân ettiği programında, otoriter bir siyasal- toplumsal düzen fikri ön plândadır. MHP'nin «tek millet, tek devlet, tek lider» sloganının, Nazilerden aynen alınma olduğu son zamanlarda gazete haberlerinde de geçti.

İtalya ve Almanya'da faşistler iktidara gelince kurulan düzen hiç de sürpriz değildi. Çok önceleri böyle yapılacağı açıkça ilân edilmiş, hattâ bu başlıca propaganda temalarından biri olmuştu. Ülkemiz faşistleri de programlarında faşist ağababalarının «düzeni»nin yerli adaptasyonunu iftiharla açıklamaktadırlar. Dolayısıyla bu konuda faşistlerin kimseyi kandırmadıklarını söylemeliyiz.

Faşist harekete katılanlar bu «düzen» için kendilerinden istenen her türlü «iş»i yaptılar ve eğer «düzen» kurulup çalışmasının sonuçları görüldüğünde hayâl kırıklığına uğradılarsa ve üstelik kurulması için uğraştıkları şeyin kendilerini kıpırdayamaz hale getirdiğinin farkına varıp, boyun eğdilerse, «aldatıldıkları»nı düşünebilirler. Kaldı ki, İtalya ve Almanya'da yığınların bu düşünceye varışları, ancak faşist düzen savaş sonucu yıkıldıktan sonra mümkün oldu.*

* Faşistlerin demagog oldukları apaçık bir şey. Bay Türkeş, hem «demokrasi»den yana olduğunu söyleyip, hem de «tek lider»li hikmetler savuruyorsa, onun bu ikiyüzlü tavrını teşhir etmek diye bir görev ortaya çıkar. Geniş yığınlarda yine de belli bir saygınlığı olan «demokrasi» sözcüğünün gerçek içeriğini açıklayıp bunun «tek lider»likle bağdaşıp bağdaşmadığını kendi kendilerine sormaları için kitleleri uyarmak gereklidir. Türkeş bu sözleri ediyor ve sükut geçiliyorsa «demokrasi mücadelesi»nin nasıl verildiğini anlamak da bizim için güçleşiyor. Bizdeki faşistlerin şu sırada pek kullanmadıkları «toplumcu» deyimi için de aynı şey söylenmelidir. Bu konuda da asıl görev, «toplumcu»luğun ne olduğunu, tüm boyutlarıyla açıklamak aslî görevleri olan sosyalistlere düşer.
Pratik ve ideolojik mücadele asıl ayırdedici olan noktalar üzerinde yoğunlaştırılmadıkça, kimin demokrat, kimin sosyalist, kimin mukallit bir faşist olduğu da bulanık kalacaktır. Bu puslu havanın da «bozkurt»ların işine yaradığını görmek için biraz akıllı olmak yeter.

Bu bakımdan faşist harekete katılan kitlelerin bu tercihlerini **kendi bilinçleri ile** yaptıklarını altını çizerek belirtiyoruz. İşte bu «kendi bilinçleri» ile, sosyalist devrimi yorumlamalarından, bundan kendilerince sonuçlar çıkarmaktan doğan siyasal yönelişler, faşist siyasal anlayışın üzerine oturacağı temeli yarattı. Tam bir anti-komünizm olmakla biçimlenen faşist siyasal anlayış, sosyalist anlayışın tam zıddı bir özellikle belirledi kendini.

Sosyalizm tüm toplumsal eylemin toplumsallaşmasını temel amaç alır. Sosyalist toplumda siyasal eylem varoldukça süreç, bu eylemin de giderek toplumsallaşması ile birlikte yürüyecektir. Siyasal eylem diye özel bir eylem kalmaması, yani bir anlamda da devletin yokolması, siyasal eylemin tamamen toplumsallaşması, sonuç olarak hiçbir «özel»liğinin kalmamasıyla mümkün olacaktır. Bir eylemin (örneğin siyasal eylem) toplumsallaşması ise, ona katılanların bu eylemin oluşturulmasına giderek çok daha aktif katkıda bulunacakları bir durum ve bilince kavuşmalarıyla yürüyen bir süreç içinde mümkündür.

Sosyalist bilinçlendirme faaliyetinin, toplumun çoğunluğunu oluşturan işçi ve emekçi sınıflara işte bu amaç için — yani mücadelenin her alanına «çok daha aktif katkıda» bulunmaları için — gerekli çok yönlü bilgilendirme olduğunu, bunun sonucu oluşacak «sosyalist bilinç»in de, bu kesimlerin sosyalist toplumun yönlendiricisi olma görevini yapmalarını mümkün kılan temel olduğunu biliyoruz.

O güne kadarki tarihte her zaman **«siyaset»in nesnesi** olmuş olan geniş yığınların «siyaset»i bizzat belirleyebilecekleri bir dönem, **«siyaset»in öznesi** haline gelecekleri bir değişim için mücadele. Sosyalizmin siyasal özgünlüğü buradadır.

Bu bir hedeftir ve özellikle sosyalist eylem içindeki işçi sınıfı, bunun yalnızca iyi bir şey olduğunu düşünen değil, aynı zamanda mümkün ve zorunlu olduğunu bilinçle kavramış ve bu hedefin kendisi için öngördüğü göreve hazırlanan bir «sınıf»tır, Ekim Devrimi'nin açtığı ufukta görülenler de bunlardı.

«Kendi bilinçleri» ile bu olayı yorumlayanların iç güdüsel tepkileri «üzerinde» biçimlenen faşist siyasal anlayış, işte bu hedefin tam zıddına yönelmek demektir.

Eğer sosyalizmin tam zıddı bir siyasal anlayışa sahip olan faşizmin orta sınıfların «kendi biliç»leri ile önemli bir uyuşum noktası olmasaydı, sözünü ettiğimiz «kitle desteği» meydana gelmezdi.

«Kitle desteği» sorununun asıl önemli yanı buradadır. Çünkü daha önce burjuva diktatörlüğünün kurulması koşullarını anlatırken; bu tip yönetimlerin, kendiliğinden halk hareketinin yükselmesine karşı düzenin işlerliğini korumak için kurulduğunu da belirtmiştik. Diyelim ki, bu halk hareketinin dışında kalan orta sınıfların bir bölümü de kurulan diktatörlüğü olağan karşılamış olsun. Bu durumda onlar diktatörlüğün «pasif» destekleyicileri olurlar. Dikta, ne onlardan herhangi bir

katkı bekler, ne de onların arzularına kulak vermek ihtiyacını duyar. O, asıl egemen sınıfın tercihidir çünkü. **Devlet güçlerini kullanarak** yönetim mekanizmasını ele geçirir. Anılan orta sınıflardan ek güç olmasını bile istemez, buna pek ihtiyacı yoktur.

Oysa faşizmin asıl güçleri, yani iktidarı talep ederken öne sürdüğü koz, işte bu orta sınıfların gücüdür. Bu güç, oy potansiyeli ve ayrıca bizzat katılarak —«aktif» halde— oluşturduğu gayrı resmî baskı örgütleri kanalıyla faşist diktatörlüğün kurulmasına yardım eder. Faşizm bu güçler sayesinde egemen sınıfın siyasal tercihi olma konumuna gelir ve daha henüz iktidara gelmeden bu güçlerin etkisiyle kurulu devlet mekanizmasının büyük bölümünü kendi isterleri için kullanır. Ve asıl önemlisi iktidara geldikten sonra bu «kitle desteği»nin onayıyla ve gönüllü olarak baş eğmesiyle faşist diktatörlüğün devlet ve toplum yapısında öngördüğü kışla düzenini, cendereler ağını kurabilir. Yani «kitle desteği», orta sınıfların büyük bölümü; kendilerini bu ağın içine yerleştirmesi için faşizmin peşinden her türlü «eylem»e giderler.

Faşistler, iktidara doğru giderlerken tüm bu işleri yapacaklarını açık açık söylediler. Ne «özgürlük», ne «demokrasi» ne de buna benzer sloganlar söylediler. Açıkça parlamentarizmi lânetlediler, çoğunluğun karar sahibi olmasına şiddetle karşı çıkarak, «tek lider» mitosunu yarattılar.

Orta sınıflar, bu siyasal programa katıldılar. Yani çoğunluk halinde oldukları zaman bile toplumun yönlendirilmesi demek olan siyasal faaliyetlere katılma, bu süreci etkileme imkânlarının olmamasını, bu işi faşist elitlerin eline terketmeyi başında kabul ettiler.

Çünkü harekete katılmalarında «iktidara gelmek» gibi politik bir iddia yoktur. Katılış gerekçeleri salt varlıklarını, mülkleriyle bir arada düşündükleri sınıfsal konumlarını korumaktı; yani içgüdüsel bir ekonomik kaygıydı. Bunun için faşist siyasal kadroyu denetlemek için herhangi bir araca sahip olmayı da düşünmemişlerdi. Nitekim orta sınıfların bizzat katılmalarıyla oluşmuş faşist savaş kıtalarını (SA ve Kara Gömlekliler) böylesi bir siyasal denetim organı olarak kullanmak isteyenler, faşist iktidarların hemen başlangıcında kanlı bir kıyımdan geçirilip bu örgütler dağıtıldığında sözü edilir hiçbir tepki duyulmadı.*

Böylece faşist «kitle desteği»nin önemli, ayırdedici yanına varıyoruz: Bu «kitle desteği» politik bir harekete, kendisini tüm politik imkânlarından uzaklaştıracak, yani kendisi üzerinde de diktatörlük uygulayacak bir siyasal anlayışın egemen olması için katılıyor. İçinde yaşadığı burjuva demokrasisinin kendisine sağladığı sınırlı politik imkândan da yüzçevirerek, sırf nesnesi olacağı bir politik düzeni —faşist diktatörlüğü— getirecek bir eyleme giriyor. Bu eylem içinde o sırf bir fiziksel güçtür. Nitekim siyasal eylem olarak yaptığı da sırf fiziksel niteliktedir. Ya toplu bir oy kitlesi, ya da baskı, şiddet, terör uygulamalarının araçları haline gelerek, faşist elitlerin denetlemek bile istemedikleri kararlarının yaptırım ögesi oldular. Faşist diktatörlüğün, klasik hiçbir diktatörlükle kıyaslanmayacak kadar fazla olan erk birikimi, sınırsız karar özgürlüğü buradan ileri geliyor. Faşist «kitle desteği»ni oluşturan orta sınıflar, salt toplumsal, insana özgü bir etkinlik olan politik etkinlikten tümüyle vazgeçerek faşist diktatörlüğe devrettiler ve kendilerini de olabildiği kadar nesneleştirdiler. Bu bakımdan faşist «kitle desteği» aslında tamamen apolitik olmayı amaçlayan, kurtuluşunu buna bağlamış bir yığınıdır.**

Tarihin tüm kitle hareketleri, kendi politik etkinliklerini artırma, genişletme talebini ileri sürdüler. Çünkü ancak bu yolla diğer tür taleplerinin sağlama güvencesini zaman içinde sürekli kılabilirlerdi. Oysa görüyoruz ki faşist «kitle hareketi»nin kendisi için bir politik etkinlik isteği yoktur. Aksine o kendinde varolanı da devretmeğe hazırdır.**

Bu bakımdan orta sınıfların oluşturduğu bu «kitle», tüm politik imkânlarından, özellikle içinde yaşadığı, sonuçlarını gördüğü burjuva demokrasisinin kendine verdiği «oy» imkânından vazgeçiyorsa bu tamamen «kendi bilinci»ne uyarlı davrandığından ötürüdür. Yani aldanma sonucu değil, tam «orta sınıf»ca bir tercihin, karar alma dönemlerinde etkin bir devrimci müdahaleden yoksun, ırak kaldığında çoğunlukla yaptığı bir tercihin sonucudur.

İşte bu noktada sosyalistlerin faşist hareket karşı mücadelesinin düğüm sorunu ile karşılaşıyoruz.

Orta sınıfların kendileri için bir tercih yapma durumu ile karşı karşıya kalışları yoğun bir ekonomik-politik bunalım döneminde sözkonusu olur. Ender bir tarihî andır bu. Egemen sınıf büyük ölçüde yönetemez hale gelmiştir. Öyle ki, elin-

* Bu bakımdan faşizmin «orta sınıfın diktatörlüğü» olduğu yolundaki yargı, «sınıf iktidarı» kavramının yüzeysel bir yorumuna dayanır.

* Örneğin Hitler *Kavgam*'da açık açık, halkın budala olduğunu (s. 175) çoğunluğun yaratıcılık, yapıcılık yeteneğinden yoksun olduğunu (s. 457) ve buna benzer daha bir sürü şeyi söylediği halde, kitap yüzbinlerce «namuslu Alman vatandaşı»nın başucu kitabı olabiliyor ve bu «namuslu Alman vatandaşları» Führer'lerinin kendilerini kurtardığına, kurtaracağına inanabiliyorlardı.

** Bu özelliği genelleştirebiliriz. Nitekim, çağımızda her toplumsal huzursuzluk döneminde orta sınıfların «dirayetli bir yönetici»ye veya bir «diktatör»e teşne olduklarını biliriz. Onlar yetkileri sınırsız birinin dilediğini yapması için açık kart vermeye hazırdırlar. Kendisini, kendisinin kurtaracağına inanmama, «kurtarıcı»ların kurtarma nesnesi olmayı kabullenme, orta sınıfların tipik mantığıdır. Faşizm, bu «pasif» desteği, aktif hale getirmiştir, yani niteliği aynı kalan bir destektir bu. Hangi koşullarda bunun mümkün olduğunu daha önce görmüştük.

deki devlet gücünü hangi biçimde kullanabileceğine karar veremez haldedir. O güne kadar yeri geldiğinde uyguladığı çeşitli siyasal alternatifler geçersiz hale gelmiştir. Çöküş halindedir ve sarsılan mülkiyet düzenini sağlama almak olan egemen sınıf fonksiyonunu yürütemez durumdadır.

Sınıfsal ayrışma ister istemez doğar. Ancak kesin tercihlerin sözkonusu olabileceği, ara çözümlerin süratle eridikleri bunalım anlarının kaosu içine girilir. Böylesi bir ortam, sosyalizm açısından bir «devrim durumu»nun doğuşu demektir. Ve ancak devrimci bir anlayışla kendini gösteren, kararlı bir sosyalist programın, işçi sınıfının da ötesinde diğer sınıfları da etrafına toparlayabildiği koşulların oluşması demektir bu. Ama eğer sosyalistler kendi tutarlı, net siyasal hedeflerini kararsız yığınlara benimseterek, onları bu siyasal hedeflerin isterlerine uyarlı etkin, yaratıcı bir eylemin yapıcısı olabileceklerine inandıramazlarsa, «sınıf bilinci»ni sosyalist bilinç haline getiren siyasal bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetinin çok daha olumlu sonuçlar getireceği böyle bir ortamda bu hayati ve asal eylemlerini yerine getirmezlerse ve tüm bunların yerine orta sınıfların mülkiyet güdülerini okşayan tavizci bir «politikacılık» yolunu tutarlarsa, devrimin yerine karşı devrimin güçlendiği görülür

Sosyalistler, kitlelere politik kararları oluşturup, uygulayacakları devrimci politik kurumlar yaratmak yolunda öncülük etmekle yükümlüdürler. Başlangıçta bu kurumlarda tam anlamıyla etkin olmamaları doğaldır. Ama bu kurumlarda geniş bir siyasal açıklama ve bilinçlendirme faaliyetini yürüterek kitlelerin devrimci politik hedefi bizzat oluşturulabilecekleri, yani kitlelerin bu amacın öznesi haline gelecekleri bir siyasal olgunluğu oluşturmaya yönelirler. Ama bunu yapmayıp, tam tersine geleneksel siyaset araçlarını, sarsılan burjuva siyasal düzeninin kurum ve alışkanlıklarını, metodlarını kullanmaları, bütün bunların şahsında çöküş ve kaosu özdeşleştirmiş yığınların gözünde kararlı bir siyasal odak olma imkânını yitirmelerine yol açar

Sosyalistlerin üzerlerine düşen görevi yapmamaları, bunalım anlarında daha da hızlı bir değişim sürecine giren toplumu geleneksel önyargılardan, sarsıntı halindeki «sınıf bilinç»lerinden uzaklaştıracak bir çalışmayı yürütememeleri, sosyalizmin bir siyasal tercih olma imkânını kaybetmesine yol açar. Böylesi bir durum kendini gösterdiğinde, orta sınıflar kendisini tavizler yoluyla kazanmaya çalışan «sosyalist»lerde kurtuluş imkânı göremeyeceklerdir. Kaldı ki, görünür ekonomik sıkıntıların altındaki derin politik arayışı ön plâna alacağı yerde, görüntüye daha bir kapılarak iyice ekonomist bir mantıkla sergilenen sosyalizm, tüm ayırdedicilikilerinden yoksun herhangi bir tedbirler manzumesi gibi sunuluyorsa, yani orta sınıfların kendi bilinçleriyle uyarlı ölçüler içinde öne sürülüyorsa, büsbütün itici görülecektir.

Çünkü faşizm aynı durumda, orta sınıfın kendi biliçlilik biçimlerinin ortak temelinden hareket eden ve bu anlamda orta sınıfa çok daha tutarlı ve kabul edilebilir gelen bir siyasal çözüm hareketi olarak ortadadır.

Lenin'in devrimin eş güçte bir karşı devrim hareketiyle karşılaşacağı yolunda bir sözü var. Hattâ fizik güç ölçüleri gözönüne alınınca devrimin karşı devrimden daha az bir güçle temsil edildiğini söylemek yanlış olmaz. Ama devrimi, karşı devrimle eşit hale getiren ve giderek onu altetmesine yolaçan şey, devrimin etrafındaki kitlelerin o güne kadar ortaya çıkmamış potansiyellerini açığa çıkaran, böylece bu kitleleri ortalama enerji ve eylem düzeylerinin çok üzerinde etkinliklere ulaştıran yaratıcı, özgün bir siyasal pratiği gerçekleştirebilmiş olmasındadır. Nitekim bugüne kadar görülen devrimlerde temel devrimci siyasal kurumlar olan Sovyet, Kızıl Ordu, Kurtarılmış bölge ve Halk Ordusu, karşı devrimin kullandığı karşıt kurumlarla kıyas edilmez üstünlüklere sahiptirler. Ama bu üstünlük hiç de sanıldığı gibi fizik güçlülükten gelmiyordu. Aksine görünüşteki «düzen»sizliklere rağmen devrimci hareketin dolaysızca kanalize edildiği, adeta hareketin organik ifadesi olan kurumlardı

Oysa 1921 İtalya'sında ve 1929-1933 Almanya'sındaki varolan devrim durumunda bunlarla eş tutulacak devrimci politik kurumlar oluşturulduğunu görmüyoruz. Hemen belirtelim ki, devrimci hareketlere özgü bu tip kurumlar belki başlangıçta bir sınıfın damgasını taşırdı. Ama gerek işleyişi, gerekse yerine getirdiği fonksiyon ile tüm kararsız sınıf ve kitlelerin etrafında toparlanacakları tüm topluma seslenen siyasal çözümlerin niteliğine uyarlı eylem biçimlerini oluşturacakları yerler olurdu. Bu kurumların diğer sınıfların da katılabileceği niteliğe sahip olması için, siyasal karakterinin belirgin olması zorunludur

Devrim durumu öncesinin sırf işçi sınıfına özgü örgütleri, bu yeni devrimci kurumların oluşumlarını destekler ve aktif unsurlarının daha çok bu kurumlar içinde tüm topluma dönük çalışmalara yönelmesine asıl ağırlığı verirlerdi. Böylece, diyelim sendikalar içinde hapsolmuş olan reformistlerle rekabet bu tamamen politik kurumlar içine, bu yeni platforma aktarılırdı. Burada ise sosyalistlerin reformistlerle çatışmasına bile gerek yoktur. Çünkü devrim durumunun isterlerine reformistlerden nitelikçe üstün çözümlerle cevap verecek olan sosyalistlerdir.

Bu çözümlerin doğruluğunu, gerçekleşebilirliğini gösterme yolundaki eylemler ilk sonuçlarını vermeye başladığında, reformistlerin kendileriyle özel bir mücadeleye fazlasıyla gerek kalmadan eriyip gittikleri, tutarsızlıklarının açıkça ortaya çıkışı görülecektir. Çünkü reformizm kesin siyasal tercihler anında ya erir ya da karşı devrime meyleder. Bu bakımdan her şeyden önce reformistlerle reformizmin kaynaklandığı alan içinde, yani ekonomik örgütlerde, hesaplaşmanın sonuç getirmeyecek dıdışmesine girmek devrim anlarının çok kıymetli zamanını harcamak demektir. Bunalım her zaman özünde politiktir. Ken-

dini ekonomik gostergelerle ifade etse de değişmez bu. Çözümünün nitelığı de böyledir. Bu bakımdan gerek devrim, gerekse karşı devrim, politik öneriler ve biçimlerle karşı karşıya gelirler. Özgün devrimci çözüm, bu niteliğiyle hem karşı devrime cephe alanların bu tercihinin oluşmasında hem de cephe içindeki reformist unsurların etkisizleştirilmesinde ve — asıl istenen de budur — ikna edilmesinde başlıca olarak **kendi yaptığından** güç alır.

Italya'da 1918 sonrasının bunalım dönemlerinde ortaya çıkan işçi konseyleri sırf «sınıfsal» dı. Toplumun politik arayışına cevap vermekten uzaktılar. İşlevleri ile de sırf işçi sınıfına dönüktü ve ekonomik amaçlar için oluşturulmuştu.

Geniş yığınlar bu kurumların yok edilişine ses çıkarmadıysa sınıfsal olarak değil ama toplumsal öncülük açısından hiçbir fonksiyon ve yere sahip olmayışlarından ötürüdür.

Almanya'da çok daha güçlü ve yaygın olan Nazi saldırı kıtalarına karşı savaş için örgutlenmelere girmenin dışında, ayrı, devrimci bir eylem programı göremiyoruz. Bu ise tamamen tepkici bir siyasal mantık içinde kalındığını gösteriyor.

Sonuç olarak Faşizm orta sınıfları peşine taktıysa bu sosyalistlerin varolan devrim durumunun gerektirdiği devrimci yaratıcı çözümler ve buna uyarlı politik biçimler oluşturamayışlarındandır Fazişme karşı ancak tepki ve savunma planında kalan bir eylem yürütüldü. Yanı inisyatif her zaman faşıstlerde oldu Devrim dönemlerinde ise inisiyatifi yitirmek yenilgi demektir.

Buraya kadar yazdıklarımızla anlatılan faşizm modelinin, klasık örneklerden (Almanya ve İtalya) çıkarılan sonuçlara ağırlık verdiğini, dolayısıyla gelişmiş kapitalist toplumlar için sözkonusu olan bir faşizm modeli olduğu ileri sürülebilir. Buradan yola çıkarak da, bütün bunların bağımlı, geri bıraktırılmış ülkelerdeki «faşizm» olayına özgü olamayacağı yargısına varılabilir.

Bu tıp bır yaklaşımın kesinlikle karşısında olduğumuzu belirtelim. Her şeyden önce, özellikle vurguladığımız faşızmın kendine özgü yanlarının, Almanya ve İtalya örneklerinin görünür yanlarını tümüyle dışta bıraktığına işaret edelim. Ne «devletçilik», ne ırkçılık ve ne de milliyetçilikten bahsedildi.

Fakat konunun asıl önemli yanı, baskı ve terörün, faşızmin ayırdedici yanını vermediği yolundaki vurgulamamızdı. Buna bağlı olarak faşızmin bir yönetim biçimi olmadığı konusuna özel bir önem verdik.

Şu son yazdıklarımız aslında faşizm konusundaki asıl ayrılık noktalarıdır. Bütün yazdıklarımızda bu noktalardaki yaklaşımımızı, vardığımız sonuçları açıklamaya çalıştık.

Bu konuya neden bu denlik önem veriyoruz? Faşizm sırf bır «terörist diktatörlük» olduğu yolundaki özet yargının bizi çok hatalı yerlere ve anlayışlara vardırabileceğine dair gerekçeler nelerdir?

Hem bu sorulara cevap getirmek ve hem de özellikle ülkemiz için önemli olan konunun geri bıraktırılmış ülke ve toplum çerçevesinde incelenmesini yapmak gelecek yazımızın konusu olacaktır

Ek

Konuyla bir ölçüde ilgili olduğu için faşist ideoloji sorununa da kısaca değınmek istıyoruz.

Bütün mülkiyete dayalı toplum biçimlerinin ölçü, değer ve önyargılarının çoğu kez tortu halinde yaşamaya devam ettiği orta sınıflar; bu çelişık ögelerden oluşmuş özel «bilgililik»leri ile yaşadıkları bunalım anında siyasal çözüm aramaktadırlar. Bu bilgi ve bilinçlilik yapısını oluşturan ögeler tüm bir tarihî gelişimin kalıntılarıdır. Bu tarihî gelişim, toplumsal gelişimin inkâr edilmez maddî araçlarını yarattığı halde buna uyarlı üstyapısal kurumların derin bir sarsıntı içinde, yıkılacak hale gelmesini önleyememiş gözükmektedir. O güne kadar oluşturulmuş siyasal toplumsal düzenler, bu bunalım anında hepsinin temeli olan mülkiyet kurumunu, özellikle orta sınıfların daha bir fanatikçe sarıldıkları kendi özel mülklerini, sosyalizm karşısında, yani tarihî-toplumsal gelişımın bu en yeni biçimlenişi karşısında koruyamamaktadır. Tarihî gelişimin bugünkü kanallarına uyulduğu takdırde gelecek orta sınıflar için karanlıktır.

Tarihî-toplumsal gelişimi, bu sürecın doğal - organık süreçlerden ayrı, üstün niteliğini reddetmekle başlayan ve toplumsal ölçüler yerine doğal-organik hayatın özel yorumuna dayanan kuvvet-güç ölçülerini koyan faşist ideolojının, klasık burjuva ideolojisinden, yani kaynağını her şeye rağmen toplumsal hayattan alan ideolojiden farklı olduğunu bunun için ileri sürdük.

Bu ideolojinin geniş ölçüde orta sınıflarda yaşayan değer ve yargılarla kurulmuş olması onun egemen burjuvazi tarafından kullanılmasını, hattâ benimsenmesini engellemez. Bu ideolojinin egemen burjuvazinin ekonomik-toplumsal konumunu onayan ve koruyan niteliği bir yana, ideolojinin bu bıçimi almasının bızzat burjuvazinin egemen sınıf olarak vardığı aşamaya uygun olduğunu, **Birikim**'in 4. sayısında bu konu ile ilgili yerde etraflıca açıklamaya çalıştık.

Sınıf ideolojisinin aynı amaca yönelık, ama farklı varsayımlardan ve seçilmiş olguların özel bilgisinden yola çıkarak oluşturabileceğini ve bir donemın geçerli sınıf ideolojısının biçimini, o sınıfın haldeki ilişkileri ve sınıf olarak vardığı toplumsal konumun niteliğının tayin ettiği bir kez daha vurguluyoruz. Çöküş halindeki egemen burjuvazinin artık varlığını sürdürmekten ibaret olan amacına tek tutarlı temeli sağlayan organik hayatın fızik güçle belirlenen hiyerarşik düzeni, faşist ideolojinin kalkış noktasıdır. Bunun içindir ki faşizm, belirli tarihî dönemlerde, yani mülksüzlerin devrim talebi karşısında, mülklerini varlıklarının ayrılmaz parçası sayan kesimlerin tümünün ideolojik siperi olduğu kadar; özel olarak egemen burjuvazinin de çöküş dönemi ideolojisini temsil eder. Bu haliyle de burjuvazinin doğuş ve yükseliş dönemlerine tekabül eden klasik burjuva ideolojilerinden farklıdır.

«GEÇİŞ DÖNEMİ TOPLUMLARI İÇİN TEORİK BİR ÇERÇEVE - I -» ÜZERİNE BİR NOT

Asaf Savaş Akat'ın Türk Marksist düşüncesinde «bilim yayma» hizmetini aşarak, «bilim üretme» sürecine katkıda bulunduğu çalışmasına[1] belli bir konuda değinmek istiyorum. Bu bir eleştiri değil belki de bir açıklama olacaktır.

A. S. Akat'ın çalışmasında, geçiş dönemlerine özgü olarak alınan, küçük üreticilik üretim ilişkilerinde (üretim tarzı olarak da alabilirsiniz), küçük üreticiler tarafından yaratılan artık-değer, dolaşım sürecinde, *eşitsiz mübadeleden* ötürü, tacir sınıfına geçer. Bu artıklanma süreci, kapitalizm-öncesi üretim tarzlarında olduğu gibi iktisatdışı kertelerde (ideoloji/politika) gerçekleşmez, aksine, tıpkı kapitalist üretim tarzında olduğu gibi artık-değerin çekip alınış süreci iktisat-içi kerteyle gerçekleşir. Yani, dolaşım sürecinde tacir metayı satınalırken küçük üreticinin kendini yeniden-üretmesi için gerekli emek-zaman değeri üzerinden öder, satarken bunu mübadele değeri üzerinden devreder. Her iki değer arasındaki fark artık-değerdir. Ve bunu tacir sınıfı cebe indirir.

Kanıma göre bu sergilemede sorulması gereken aslî soru şudur: Küçük üreticilik denilen «üretim tarzında» bağımsız küçük üreticiler neden dolayı yarattıkları artık-değeri tacir sınıfına devretmeye zorunludurlar?

Aslında A. S. Akat'ın çalışmasında bu soruya cevap verildiğini sanıyorum, fakat gizil olarak. Ona göre:

«Tüccar sermayesini açıklarken meta üretiminin evrensellik kazanmasının tüccarın işlevini teknik işbölümünden çıkartıp toplumsal işbölümüne soktuğunu belirtmiştim. Yani bu durumda, toplumsal yeniden-üretim sürecinin gerçekleşmesinde *temel işlevleri* yükümlendikleri içindir ki tüccarlar bir sınıf niteliğini alırlar .. Soruna bu açıdan bakınca dolaşım süreci... iki sınıfın kendilerini... yeniden-üretmek için çatıştıkları bir alan olur.»[2]

Bana göre bu parçanın anlamı fevkalâde açıktır. Küçük üreticilikte, tacirler dolaşım sürecinde bazı *temel işlevleri* yükümlendiklerinden, küçük üreticiler kendilerini bir sınıf olarak yeniden-üretmek için, yarattıkları artık-değerin tacir sınıfına geçmesine razıdırlar. Bu geçiş ne kapitalizm-öncesi üretim tarzlarında olduğu gibi ideoloji/politika yoluyla olur, ne de kapitalist üretim tarzında olduğu gibi üretim sürecindeki değerleme/bölüşüm ikilisi içinde olur. Meta üretiminin yaygın olduğu küçük üreticilikde teknik işbölümü içinde yerini almış bulunan bağımsız üreticiler, kendilerini yeniden-üretmek için gerekli tüketim mallarının tamamını sağlamak için, yine teknik işbölümü çerçevesi içinde, bir tacir sınıfına ihtiyaçları vardır. O tacir sınıfı ki, piyasa bilgisayarının sağlayacağı metaların pazarlamasını hazırlar.

Küçük üreticilik «geçiş dönemi üretim tarzı»nın süreklilik ve istikrar koşulları eğer böyle ortaya konulursa, o zaman, küçük üreticiliğin yaygınlığı ve belirleyiciliği (her iki kavram da A.S. Akat'ın) ile piyasanın yaygınlığı ve belirleyiciliği arasında birebir bir ilişki olmak gerekir. Yani, küçük üreticilik ancak piyasa bilgisayarının varlığına bağlı olmuş olur.

Oysa, tanımı gereği, geçiş dönemlerinde, küçük üreticiliğin kapitalizm-öncesi bir tarım ekonomisi üzerinde yeşerdiğini biliyoruz (A.S. Akat). Çoğu, kapitalizm-öncesi üretim tarzlarında, ekonomik piyasaların varlığından söz edilemezse ya da bu piyasaların kapsamının ve belirleyiciliğinin oldukça kısıtlı olduğu iddia edilirse, o zaman, küçük üreticiler ile tacirler arasındaki teknik işbölümünün giderek, küçük üreticiler sınıfı ile tacirler sınıfı arasındaki toplumsal işbölümüne dönüşeceği önerisi de ekonomi için genelliğini yitirmiş olur. Genelliğini yitirmiş bir sınıflaşma olgusu ise bu sınıflaşmaya tekabül eden üretim tarzının, herhangi «bir» üretim tarzı içinde, talî boyutlarda kalmasını gerektirir. Sanırım bu nedenledir ki, Marx küçük üreticilikten bahsederken bu üretim tarzının «kölelik, serflik ve başka bağımlılık hallerinde»[3] de ortaya çıkabileceğini söylemiştir.

Maamafih, benim derdim Marx'dan alıntılarla A.S. Akat'ın tezini cerhetmek değil. Bu yazıda, somut gerçeği anlamak için soyutta kavranmış bir modelin davranışını ararken, bunun mantıkî süreçte ne denli tutarlı olup olmadığını araştırmak istedim. Vardığım sonuç, bilgi üretme sürecinde, A.S. Akat'ın tezine ters düşmez, olsa olsa onunkini tamamlar. Türk toplumu için çok önemli olan *küçük üreticilik* üzerine parmak basmaktır ve bu konuda Korkut Boratav'dan[4] beri başlayan çalışmalar, A.S. Akat'ın makalesiyle gerçeğe daha çok yaklaşmamızı sağlamıştır.

SENCER DİVİTÇİOĞLU

[1]Akat, A.S., «Geçiş Dönemi Toplumları İçin Teorik Bir Çerçeve -I-», *Birikim* Sayı 13.

[2]*A.g.e.*, İtalikler benimdir.

[3]Marx, K., *Capital*, Foreign Publishing House Moscow, Vol. I. s. 761.

[4]Boratav, K., «Tarımda Üretim İlişkileri», *P.D.A.*, Ocak 1970, s. 177-217.

EKİM DEVRİMİ ÜZERİNE

V. I. Lenin
Çeviren: F. Çalışır
Teori Yayınları
151 sayfa, 15 Lira.

«Ekim Devrimi Üzerine» başlığı altında yayımlanan kitap Lenin'in 1917 Ekim Devrimi'nden sonra özellikle sosyalist toplum biçiminin politik sorunlarıyla ilgili yirmiye yakın makale ve söylevini işveren bir derleme.

Ekim Devrimi ile başlayan dönem bir anlamda bir geçiş dönemidir. Ancak biliniyor ki, bu geçiş, kapitalizmden sosyalizme geçiş gibi «basit» kavranabilen bir nitelikte değil. Çarlık Rusyası'nın kıtasal boyutları ve ülkenin gelişmiş bir kapitalist ülke olmaktan hayli uzak yapısı bu «geçiş»i son derece güçleştirmekte idi. Sovyetler Birliği'nde Bolşevikler, avcılık ekonomisinden büyük ölçekli kapitalist ekonomiye kadar tüm biçimleri barındıran bir heterojen ülkede belki başka bir «geçiş deneyi»nin karşılaşmayacağı kadar çapraşık, özgün sorunların üstesinden gelme göreviyle başbaşaydı.

Bunun yanında Ekim 1917'den Ekim 1922'ye kadar sürmüş olan içsavaş ve emperyalist müdahaleler ortasında bu işin yapılmaya çalışıldığını da biliyoruz.

Bütün bunlar o çağın insanlarına başarılması imkânsız gibi gözüktüyse fazla şaşırmamak gerekir. Eğer duygusal dostları da dahil çok büyük bir çoğunluk, Bolşeviklerin bu işin üstesinden gelemeyeceği ve «Sovyetler rejimi»nin yıkılacağını 1922 yılının sonuna kadar beklediyse bu, son derece güç ekonomik sorunlara bakıp, Sosyalist Devrim'in harekete geçirdiği o özgün politik potansiyellerin yaratıcı niteliğini anlayamamış oluşlarındandı da. Nitekim daha 1919'un o ölüm kalım mücadelelerinde ibre «Sovyetler Rejimi»nden yana dönmeye başladığında doğmaya başlayan dünya ölçüsündeki karşı-devrimci dalga, bu «beklenen yıkılma»nın olmayacağından duyulan öfkeli kuşkunun eseri sayılmalıdır.

Sovyet Devrimi zafere ulaştı. Bunca güç koşullara rağmen oldu bu. Ve 1917 Ekim'inde Bolşeviklerin aç, yoksul Sovyet halklarına hemen verebilecekleri «somut» nimetler ne o kadar çoktu ve ne de o kadar sağlam gözüküyordu. Üstelik Ekimden kısa süre sonra Bolşevikler savaştan yılmış bir halka yeniden uzun bir savaşa girmelerini öneriyorlardı. Kişisel alanda yoksul köylüler belki Çarlık zamanından da ağır bir açlık tehdidi altındayken, asıl sanayi bölgelerinde işçi sınıfı dayanılmaz bir yokluğa göğüs germek zorunda olduğunu görüyordu.

Ama devrimi savunan ve onu zafere ulaştıranlar da bu sınıflar oldu. O anda elle tutulur, somut herhangi bir çıkarın nimetlerini tadacak durumda değildiler ve fazla düşünmelerine gerek kalmaksızın önlerindeki uzun kuruluş yıllarında da bu durumun hemen hemen değişmeyeceğini biliyorlardı.

O halde devrimi sonuna kadar savunmanın, yalnızca Bolşevik Parti saflarındaki sosyalist işçilere, bir bölük aydın ve köylüye kalacağı sanılan o güç zamanlarda geniş yığınları devrimin etrafında kenetleyen şey neydi?

Bu soru bizi sosyalist devrimin politik anlamına, onun özüne götürür.

«Ekim Devrimi Üzerine» adı altındaki makalelerde Lenin bize bunları anlatıyor.

Makaleler okundukça görülecektir ki, Lenin varolan güçlükleri, yapılan hataları, tehlikeleri açık açık anlatmaktadır. Bu tavır başka tip hareketlerde, hele böylesi bir durumda göze alınır gibi değildir.

Ama eğer hem bu tavır son derece doğal bir biçimde alınıyorsa ve hem de bu tavrın sonucunda kitleler eskisinden daha fazla bir özveriyle «ortak eser»i savunmak yolunda çaba gösteriyorsa nedeni, gerçekten bir «ortak eser» olan Sosyalist devrimin niteliğindedir.

Nitekim, Lenin kurulmakta olan sosyalist toplum biçiminin temel siyasal kurumları olan Sovyetler üzerinde özellikle duruyor. Bu kurumları ve onların işleyişinde ilk ve temel ayırdedici özelliklerini saptadığımız sosyalist politik «düzen»i, sosyalist politika anlayışını ve amaçlarını anlamamıza yeterli ipuçlarını veriyor. Bunun yanında diğer kurumların, örneğin sendikaların anılan politika anlayışı içinde kazandığı yeni işlevleri inceliyor.

Günümüzde bir kez daha gündemde olan ve bugün belki de birçok sorunun düğüm noktası olan sosyalist politika anlayışı, sosyalist politik hedef konusu, bu makalelerin incelenmesiyle hayli açıklayıcı kanıtlara sahip olacaktır. «Proleterya diktatörlüğü» sorununun bugün gösterilmek istendiğinden daha derin olan anlamı üzerine yeterli yargıya varabilmemiz için de bu makaleler gereklidir.

Belirtelim ki, «Ekim Devrimi Üzerine» derlemesini Lenin'in özellikle *Proletarya İhtilâli ve Dönek Kautsky* ve *Devlet ve Devrim* adlı eserleriyle birlikte okumak çok daha yararlı olacaktır.

Sosyalist devrimin özgün, ayırdedici niteliği sorununun bir dizi etken sonucu bulanıklaştırıldığı bir ortamda bu eserler son derece önem kazanıyorlar.

Marksizm-Leninizm'in her şeyi olan bu konuda, *Ne Yapmalı*'dan itibaren Lenin'in özellikle üzerinde durduğu bu konuda, sağlam bir yargıya varmadan Sosyalist hareketin diğer sorunlarını tartışmak bile anlamsız kalmaktadır. Kuşkusuz Ekim Devrimi'nden sonra Lenin'in bu konuda yazdığı ve söylediği her şeyi içermiyor bu derleme. Ama hemen hemen en önemli yazılarının çoğu var ve bunlar da yeterli bir yargıya varmayı kolaylaştıracaktır. ■

SOSYALİST SİYASAL DÜŞÜNCE TARİHİ

Mete Tuncay
Bilgi Yayınevi
524 sayfa, 60 Lira.

Mete Tuncay'ın tamamı iki büyük boy cilt olacak derlemesinin birinci cildi yayımlandı. Bundan önce, az çok bu nitelikte bir derleme olarak, dilimizde, yalnızca Mills'in kitabı vardı (*Marksistler*, çeviren: Rasih Güran, Ağaoğlu Yayınları). Ama Mills'in kitabı hem daha küçük boyutluydu, hem de sosyalist düşüncenin Marksist olmayan temsilcilerini kapsamına almıyordu. Bu bakımdan Mete Tuncay'ın meydana getirdiği eser Türkiye'de şimdiye kadar çıkmış en yetkin derleme oluyor.

Marksist klasiklerin okunması, ülkemizde, derleme boyutlarını aştı artık. Ana metinler çevriliyor ve satılıyor (okunması ayrı sorun). Gelgelelim, gerek ustalar dışında kalan Marksist düşünürler (Gramsci veya Luxemburg gibi), gerekse Marksist olmayan sosyalist düşünürler pek tanınmıyor. Özellikle bu ikinci kategoriye girenlerin eserlerinin çevrilmesi de güç, okunması da. Çünkü hareketli bir politik ortamda, bu, bir çeşit aşırı bilgi düşkünlüğünü akla getiren fazla «entelektüel» bir çaba olur. Türkiye'de herhangi bir devrimcinin, sözgelişi Saint-Simon'u okuyarak, yanlışlarını değerlendirmesi çok da gerekli değil. Çünkü, bir bakıma kapanmış bir hesap bu artık.

Ancak, üzerinde durulması gereken önemli bir nokta var. Türkiye'de Marksist hareketin kendine özgü gelişme biçimi, acele bir olgunluk getirdi. Marksist teori ve pratik, gelişmesinin her aşamasında, genel sol teori ve pratikle hesaplaşarak, onu eleştirip aşarak ilerlemiştir. Dünya pratiğinin bu birikimini özümleyememek, ayrıca Türkiye pratiğinde pek çok yanlışa saplanmak, genelgeçer «Marksizm» adı altında utopik sosyalizmin, revizyonizmin, çeşitli radikalizm ve anarşizm türlerinin karakteristiklerinin de toplanmasına yol açmıştır. Öyle ki, az önce andığımız Saint-Simon'un bir yazısını değişik bir adla yayımlayacak olsak, bunu Marksist bir metin sananlar çıkarsa hiş şaşmamalı.

Buna yakın bir ilginç hikâye vardı. Bir vakitler Orta Doğu Teknik Üniversitesinin bir bölümünde, yabancı dil bilen bazı şakacı aklıevveller bir «Dühringçilik» modası çıkarmışlar. Onlar, o sıra yeni oluşmaya başlayan sosyalist öğrencilere karşı —yarı şaka— «Dühringçilik» yaparken, sosyalist öğrenciler de, Engels'in *Anti-Dühring*'i henüz çevrilip yayımlanmadığı için, bunlara ne cevap vereceklerini bilemiyorlarmış. Daha sonraları da, sözkonusu *Anti-Dühring*'i okurken, bir alıntının başındaki tırnak işaretini unutup, Dühring'in sözlerini zevkle okuyan, sonra Engels'in eleştirisi gelince şaşırıp kalan çok kişi olmuştu.

Böyle örnekler çoğaltılabilir şüphesiz. Ancak, buna gerek kalmadan varacağımız sonuç şu. Sosyalist düşüncelerin Marksizm dışında kalanlarını uzun uzadıya incelemeye fırsat bulamayabiliriz. Ama bunları hiçbir şekilde öğrenmeye değer bulmamak ya da sırf «Marksistim» dediğimiz için otomatikman bunları aştığımızı sanmak, doğru değildir. Mete Tuncay'ın derlemesi, önemli Marksist teorisyenlerin yanı sıra Marksist olmayan Sosyalist düşünürlere de yer verdiği için, böyle bir bilgilenme açısından çok yararlı bir eser. Burada yer alan yazıları inceleyerek, sol düşüncenin uzun bir zamandan beri karşılaştığı sorunları, bu sorunlara karşı önerdiği (doğru, yanlış) çözümleri öğrenmek mümkün.

Kitap için belirtilebilecek önemli bir nokta, çevirilerin sağlamlığı. Çok sözünü ettiğimiz halde, doğru çeviri sorunu Türkiye'de hâlâ çözümlenmedi. Bu derlemedeki yazıları çevirenlerin adları, çevirilere karşı güven uyandırıyor.

Ayrıca, seçilen düşünürler hakkında verilmiş kısa nesnel bilgiler ve özellikle her yazarın bölümüne eklenen bibliyografyalar da çok yararlı. ■

TÜRKİYE GERÇEĞİ
HİKMET ÇETİNKAYA
T.D.K. 1976 RÖPORTAJ DİL ÖDÜLÜ
bütün kitapçılarda
ARAYIŞ
HAKKI GÜMÜŞTAŞ
ROMAN

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

FELSEFE DİZİSİ : 1

Yazarın Türkçe'de ilk kitabı

LOUIS ALTHUSSER

LENİN VE FELSEFE

çevirenler

BÜLENT AKSOY
EROL TULPAR
MURAT BELGE

Bir Devrim Silâhı Olarak Felsefe
· Hegel Karşısında Lenin

FELSEFE DİZİSİ : 2

Hegel'in idealist felsefesi, diyalektik anlayışı
üzerine Türkçe'de yayımlanan ilk kitap

W. T. STACE

HEGEL ÜSTÜNE

çeviren

MURAT BELGE

Marksist düşünce ile Hegel felsefesinin ilişkileri konusunda
açıklayıcı notlar ve tamamlayıcı bilgiler

- Hegel ve Hıristiyanlık
- Bilgi teorisi üstüne
- Teleoloji sorunu:
  «Neden» mi, «Niçin» mi?
- Hegelci çelişki

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL